

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

ŞABAN TEOMAN DURALI'NIN MEDENİYET TASAVVURU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP YILDIRIM

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

ŞABAN TEOMAN DURALI'NIN MEDENİYET TASAVVURU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP YILDIRIM

DOÇ. DR. MUSTAFA EREN

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

ŞABAN TEOMAN DURALI'NIN MEDENİYET TASAVVURU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Zeynep YILDIRIM

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 29/12/2021-27

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

Şaban Teoman Duralı'nın Medeniyet Tasavvuru adlı bu çalışmada, Duralı'nın nasıl bir medeniyet tasavvuruna sahip olduğunu, onun medeniyet düşüncesinin içini dolduran ana temaların özelliklerini ve gelecekle ilgili bir medeniyet tasavvuru oluşturulacaksa bu medeniyetin paradigmalarının neler olabileceğini ortaya koymak amaçlanmıştır. İnsanın öncelikle kendini tanımasında, ait olduğu kültür ve medeniyetin ona sundukları ile diğer medeniyetlerin sunduklarını bilmesi, anlaması ve değerlendirebilmesi açısından medeniyet konusu üzerinde araştırma yapmak önem arz etmektedir. Medeniyetler hakkındaki derin bilgisi ile Duralı, bu konuda farklı bir medeniyet perspektifi sunmaktadır.

Çalışmamız giriş bölümünden sonra iki bölüme ayrılmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu, yöntemi, içeriği ve Ş. Teoman Duralı'nın hayatından bahsedilmiştir. Birinci bölümde kültür ve medeniyet kavramları açıklanmış, Duralı'nın medeniyet kavramı içerisinde değerlendirdiği konulara değinilmiştir. İkinci bölümde ise önce Çağdaş medeniyetin ortaya çıkma aşamasına kadar Avrupa'da yaşanan olaylara değinilmiş ve Çağdaş medeniyetin diğer kültür ve medeniyetlere etkisi açıklanmıştır. Sonrasında ise Duralı'nın Çağdaş medeniyet hakkındaki görüşleri ve yeni medeniyet tasavvurunun nasıl olabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi borç bilirim. Yüksek lisans eğitimimde gerek konu seçiminde, gerekse çalışma sürecinde bilgi ve birikimiyle bana yol gösterip destekleyen danışman hocam Doç. Dr. Mustafa Eren'e, ders döneminde bilgi ve deneyimlerini bizimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Metin Pay ve Doç. Dr. M. Fatih Genç hocalarıma ve her türlü yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Hüseyin Okur hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bütün eğitim hayatımda her daim yanımda olup beni destekleyen annem Nimet Hanım'a teşekkür ederim.

ZEYNEP YILDIRIM

2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMININ TARİHİ KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ.....	6
1.1 KAVRAMSAL VE TARİHSEL AÇIDAN KÜLTÜR	6
1.2 KAVRAMSAL VE TARİHSEL AÇIDAN MEDENİYET.....	11
1.3. KÜLTÜR VE MEDENİYET TANIMLARININ KARŞITLIĞI	14
1.4. Ş. TEOMAN DURALI' DA MEDENİYET VE MEDENİYET İLE	17
İLİŞKİLENDİRDİĞİ UNSURLAR	17
1.4.1. Varlık.....	17
1.4.2. Beşer ve İnsan	20
1.4.3. Kişilik ve Kimlik.....	23
1.4.4. Aile, Eğitim ve Dil.....	28
1.4.5. Din, Ahlak ve Sanat.....	36
1.4.6. Kültür ve Medeniyet	42
1.4.6.1 Bilgelikten Felsefe-Bilime	52

İKİNCİ BÖLÜM

2. Ş. TEOMAN DURALI DÜŞÜNCESİNDE ÇAĞDAŞ MEDENİYET.....	57
2.1. ORTA ÇAĞ HRİSTİYAN AVRUPA MEDENİYETİ	59
2.1.1. Batı Medeniyetinin Kökeni.....	59
2.1.2. Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sında Din ve Dinin Toplum Üzerinde Etkileri.....	60
2.1.3. Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sında Sınıfsal Oluşumlar ve İktisat	63
2.2. DURALI'NIN BAKIŞIYLA YENİ ÇAĞ DINDIŞI BATI AVRUPA MEDENİYETİ	66
2.2.1. Yeni Çağ Dindışı Avrupa Medeniyetinde Dünya Görüşü	69
2.2.1.1. Yeni Çağ'da İdeolojilerin Etkisi	73
2.3. ÇAĞDAŞ KÜRESEL İNGİLİZ-YAHUDİ MEDENİYETİ.....	75

2.3.1. Duralı'nın Sermayeciliğin (Kapitalizmin) Oluşumuna Bakışı.....	75
2.3.2. Sermayecilik Karşıtı İdeolojiler	79
2.3.2.1. Toplumculuk-Komünizm	79
2.3.2.2. Faşizm.....	80
2.3.2.3. Nasyonal Sosyalizm (Milli Toplumculuk)	81
2.3.2.3.1 Nasyonal Sosyalizmin Dayanaklarından Evrimcilik Ve Irkçılık	82
2.3.3. Çağdaş (Modern) Avrupa Medeniyetinin Dünyaya Etkileri.....	87
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	102

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, “medeniyet” tasavvurunun insandan başlayarak kültürü var eden ve kültürü medeniyet seviyesine ulaştıran olgularla ilişkisini Ş. Teoman Duralı’nın perspektifinden açıklamaktır. Duralı’nın medeniyet tasavvurunda hâkim noktayı “insan” konusu oluşturur. Medeniyet kurucu olarak insanı tanımaya çalışmak, inşa ettiği değerlerin medeniyet üzerindeki etkisini ve medeniyetin insan üzerindeki etkisi anlamak doğru bir medeniyet tasavvuruna sahip olmak açısından önemlidir. Medeniyet kavramı, ortaya çıktığı dönemden günümüze değin farklı anlamlarda kullanılmış ve tartışmalara konu olmuştur. Medeniyet ve onun alt yapısı olan kültür kavramlarını aynı anlama gelecek şekilde değerlendirenler olduğu gibi bu iki kavramı farklı anlamlarda ele alan düşünürler de olmuştur. Duralı, insandan başlayarak medeniyette önem arz eden olguları “benlik”, “kimlik”, “dil-yazı”, “din”, “ahlak”, “sanat”, “aile”, “eğitim”, “felsefe-bilim”, “bilgelik” gibi kurumlar üzerinden ifade eder. İngiliz-Yahudi medeniyetinin de bahsi geçen kurumlar üzerindeki olumsuz etkilerinin, medeniyetleri yok ettiğine işaret eder. Teoman Duralı’nın bakışıyla anlatmaya çalıştığımız “medeniyet” olgusu, düşünürün kitap, makale, söyleşi, konferans ve seminerlerinden faydalanılarak ve literatür araştırmasına dayalı olarak bir bütünlük içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ş. Teoman Duralı, Kültür, Medeniyet, İnsan, Din, Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyeti.

ABSTRACT

The aim of this study is to explain the relationship of the concept of “civilisation” with the phenomena that create culture starting from human and bring culture to the level of civilisation from the perspective of Ş. Teoman Duralı. The subject of “human” sets the dominant point in Duralı’s conception of civilisation. It is important trying to get to know people as a founder of civilisation, understanding the impact of the values they built on civilisation and the impact of civilisation on people; in terms of having a correct conception of civilisation. The concept of civilisation has been used in different meanings and has been the subject of discussions since its emergence. While there are thinkers who evaluate civilisation and its infrastructure, the concepts of culture, to mean the same thing, there are also thinkers who evaluate these two concepts in different meanings. Duralı expresses the important phenomena in civilisation, starting from the human, through institutions such as “self”, “identity”, “language-writing”, “religion”, “morality”, “art”, “family”, “education”, “philosophy-science”, “wisdom”. He points out that the negative effects of Anglo-Jewish civilisation on the aforementioned institutions destroyed civilisations. The phenomenon of “civilisation”, which we tried to explain with the perspective of Teoman Duralı, has been tried to be explained in a whole, based on the literature research, by making use of the thinker’s books, articles, interviews, conferences and seminars.

Keywords: Ş. Teoman Duralı, Culture, Civilisation, Man, Religion, Contemporary Anglo- Jewish Civilisation.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
MÖ	:	Milattan Önce
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
ss.	:	Sayfa Sayıları
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	Ve Benzeri
vd.	:	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Bir yaşam tarzını ifade etmekten kapitalizmi meşrulaştırmaya, farklı tanım tartışmalarından milletlerarası ilişkilere kadar geniş bir alanda kullanım gösteren “medeniyet” sözcüğü, Fransa’da XVIII. yüzyılda meydana geldiği içerikten zamanla farklı bir kullanıma doğru değişim göstermiştir. İlk ortaya atıldığında özel bir kesimi anlatmaya yarayan medeniyet kavramı daha sonra ülkelerin birbirine karşı üstünlüğünü ve gelişmişliğini ifade etmede kullanılmıştır. Bu esneklik, medeniyeti tanımlamada karşıt fikirlerin ortaya çıkmasına neden olduğu gibi, bu kavramın reddedilmesine de neden olmuştur. Medeniyet kavramı içinde barındırdığı konular itibariyle felsefenin de konusu halindedir. Türkiye’de felsefe-bilim denilince akla gelen ilk isimlerden biri olan Ş. Teoman Duralı’nın medeniyet tasavvuru, çalışmamızın konusu olmuştur. Doğu felsefesine, Batı felsefesine ve İslam felsefesine hâkim olan Duralı’nın bu felsefelerden ortaya çıkmış medeniyetler hakkındaki görüşleri önem arz etmektedir.

Duralı’nın medeniyet bahsinde “insan” önemli bir yer teşkil etmektedir. Medeniyet kurucu olarak insanın özelliklerden başlayarak toplum ve kültür yapılarına değinir. Kültürlerin şehir ve devlet oluşumunu sağlamasıyla medeniyetlerin meydana geldiğini açıklar. Kültür ve medeniyetlerin var olmasını sağlayan felsefe, bilim, dil, din, aile, eğitim, sanat gibi olguların medeniyetle ilişkisini ortaya koyar. Doğu medeniyetlerini mistik temele, Batı medeniyetini ise akli temele dayandırır. Her iki medeniyet de kendi felsefesini ortaya çıkarmıştır. Fakat Doğu medeniyetleri felsefe-bilimde ilerleyememiş, bu alanda ilerleme Batı medeniyetinde görülmüştür. Özellikle Aydınlanma çağı sonrası Batı medeniyeti felsefe-bilimin felsefe yakasını bırakarak sadece maddeci bir bilim anlayışı ile ilerlemiştir. Maddeci-mekanikçi-Pozitivist dünya tasavvuru içinde şekillenen Batı medeniyetinde kapitalist bir düzen hâkim olmuş ve bu düzen tüm dünyaya yayılmaya çalışılmıştır. “Medenileştirme misyonu” adı altında pek çok kültür ve medeniyet asimile edilmiş ve ortadan kaldırılmıştır.

Şaban Teoman Duralı, 1947 yılında Kozlu/Zonguldak’ta doğmuştur. İlk ve Ortaöğretimini Ankara’da, üniversite eğitimini de İstanbul’da tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesinde felsefe ve biyoloji eğitimi almıştır. Aynı üniversite de

“Biyoloji Felsefesine Dair” adlı çalışması ile doktora eğitimini, “Biyoloji Felsefesi Üzerine” adlı çalışması ile doçentlik eğitimini yapmıştır. NATO bursu ile Paris’te biyoteknoloji seminerlerine katılmış ve A.B.D’de “Kant’ın Apriori Bilgi İstidâtı” konulu konferans vermiştir. 1988 yılında Profesör olmuş, 1992-1993 yıllarında Kuala Lumpur/Malezya’da, 1994 yılında Viyana Üniversitesi Bilim Felsefesi bölümünde, ayrıca Sudan ve Avusturya’da misafir öğretim üyeliği yapmıştır. 1996-2006 yılları arasında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Pakistan ve Bosna’ya gezi faaliyetlerinde bulunmuş ve Berlin’de konuşma yapmıştır. 2009-2015 yıllarında Kırklareli Üniversitesinde dekanlık yaparak bu üniversitede felsefe-bilim bölümünü kurmuştur. İstanbul Üniversitesi haricinde başka üniversitelerde de dersler ve konferanslar vermiştir. Türkçe, İngilizce ve çeviri makaleleri pek çok dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Kutadgubilig felsefe-bilim araştırma dergisinin genel yönetmenidir. Duralı, *Çağdaş Küresel İngiliz-Yahudi Medeniyeti* adlı çalışması ile Türkiye Yazarlar Birliği İnceleme Ödülünü almıştır. Ayrıca 2017 yılında “Necip Fazıl Saygı Ödülü”ne layık görülmüştür. 2021 yılında ise bilim-kültür alanında “Cumhurbaşkanlığı Bilim ve Sanat Büyük Ödülü”nü almıştır. Duralı, felsefe ve biyolojinin yanı sıra matematik, kuantum fiziği, tarih, siyaset, kültür, medeniyet ve dil konularında da yetkindir. Kendisini Türkiye’de Türkçeyi en iyi bilen birkaç kişiden birisi olarak görmektedir. Yabancı dillere olan merakı ile İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça, Rusça, Farsça, Latince, Yunanca, Portekizce, İtalyanca, İspanyolca, Felemenkçe, Danca ve Malayca dillerini öğrenmiştir.

Duralı, tüm eğitimini Türkiye’de tamamlamış olmasına rağmen Aristoteles ve Kant hakkındaki çalışmalarının yurtdışında rağbet görüp konferanslara davet edilmesini, en büyük başarılarından birisi olarak görmektedir. Duralı, içinde yetiştiği Türk kültürüne ve İslam medeniyetine yabancılaşmayan, Türkiye’nin önemli bir değeri olarak görülmektedir.

Teoman Duralı’nın Türkiye’deki önemli mütefekkir, filozof ve kâşiflerden biri olması, medeniyetler hakkındaki derin bilgisi ve özellikle Batı medeniyetine dair görüşleri çalışma konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Duralı, şu an içinde yaşanılan Batı medeniyetini analiz ettiğinde bu medeniyeti, *Çağdaş Küreselleştirilen İngiliz-Yahudi medeniyeti* şeklinde isimlendirmiştir. Bahsi geçen medeniyeti iyi bir

şekilde tanıyan, tanımlayan ve bu medeniyette sorunlar olduğunu gören bir düşünürdür.

Literatürde Duralı'nın medeniyet hakkındaki görüşleri ve medeniyetle ilişkilendirdiği unsurlar bütüncül bir biçimde bulunmamaktadır. Duralı'nın medeniyet görüşüne dair "Türkiye'deki Tartışmalar Bağlamında Teoman Duralı'nın Medeniyet Anlayışı" (Merve Nur Çelikel, 2021) adlı bir lisansüstü çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışmada medeniyet kavramı, A. Toynbee, S. Huntington, Z. Gökalp, M. Turhan, E. Güngör, N. Topçu ve C. Meriç gibi düşünürler üzerinden incelenmiş ve Duralı'nın medeniyet kavramı ile karşılaştırma yapılmıştır. Çelikel'in çalışmasında Duralı'nın medeniyet içinde bahsettiği olgular din, siyaset ve kültür ile sınırlandırılmış ayrıca sermayecilik üzerinden İngiliz-Yahudi medeniyetinin ortaya çıkışına ve bu medeniyetin temel görüşlerine değinilmiştir.

"Şaban Teoman Duralı'nın Medeniyet Tasavvuru" adlı çalışmamızın temel argümanı; Duralı'nın medeniyet içinde değerlendirdiği unsurları bütünsel bir şekilde ortaya koymak ve Batı medeniyetinin etkilerinden bahsetmektir. Duralı'nın medeniyet anlayışını ortaya koymak için eserlerinde yer alan varlık, insan, kişilik, kimlik, kültür, toplum, hukuk, örf, gelenek, aile, eğitim, dil, din, sanat, ahlak, felsefe-bilim ve bilgelik gibi olguların medeniyet olgusundaki yeri çalışmanın konusu olmuştur. Ayrıca İngiliz-Yahudi medeniyetinin oluşumuna, dünya tasavvuruna, bu olgulara etkisine ve alternatif bir medeniyet tasavvurunun ne olabileceğine değinilmiştir. Duralı'nın eserlerinden, makalelerinden, yazılı-sözlü çalışmalarından faydalanarak hazırlanan bu çalışmada, Duralı'nın medeniyet bahislerinde çoğunlukla Batı medeniyetinin (İngiliz-Yahudi) üzerinde durması, bizim de çalışmayı Batı medeniyeti ekseninde hazırlamamızı sağlamıştır. Doğu medeniyetleri hakkında detaylı bilgilere girilmemiş, Duralı'nın medeniyete dair görüşlerine, İngiliz-Yahudi medeniyeti çerçevesinde ağırlık verilmiştir.

Çalışmada amaçlanan, Duralı'nın medeniyetten ne anladığını, medeniyeti meydana getiren kurumların neler olduğunu, insan topluluklarının medeniyetler üzerinde, medeniyetlerin de insan toplulukları üzerindeki etkilerini açıklamaktır. Ayrıca İngiliz-Yahudi medeniyetinin nasıl oluştuğundan, sömürgeci politik

yaklaşımının etkilerinin neler olduğundan ve Duralı'nın seçenek medeniyet düşüncesinden bahsederek araştırmacılara katkı sağlamaktır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu, yöntemi, içeriği ve Ş. Teoman Duralı'nın hayatından bahsedilmiştir. Birinci bölümde “Kültür ve Medeniyet Kavramlarının Tarihi Kökenleri ve Gelişimi” ana başlığı altında öncelikle kültür ve medeniyetin kavramsal ve tarihsel kökenine, gelişimine, kültür ve medeniyete dair yapılan tanımlara ve bu tanımlar üzerindeki anlaşmazlıkların nedenlerine değinilmiştir. Daha sonra Duralı'nın medeniyet ile ilişkilendirdiği unsurlardan varlık, insan, kişilik, kimlik, aile, eğitim, dil, din, ahlak, sanat konuları açıklanmıştır. Duralı'da kültür ve medeniyet kavramlarının tarihçesine, Duralı'nın kültür ve medeniyetten ne anladığına, medeniyetleri nasıl ayırdığına değinilmiş, medeniyetlerin oluşumunu sağlayan bilgelik ve felsefe-bilim konularına açıklama getirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümünde ise “Ş. Teoman Duralı Düşüncesinde Çağdaş Medeniyet” ana başlığı altında çağdaş medeniyetin oluşum aşamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Orta Çağ Hristiyan Avrupa medeniyetine ve Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyetine Duralı'nın perspektifinden bakılmaya özen gösterilmiş, bu medeniyetlerin ortaya çıkışına, sınıfsal ve iktisadi oluşumlarına, dünya görüşlerine, ortaya çıkan yeni ideolojilerin bu medeniyetler üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Daha sonra Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyetinin devamı olan Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin ne anlama geldiğine, bu medeniyeti ortaya çıkaran etkenlere, Duralı'ya göre sermayeciliğin oluşumuna, sermayecilik karşıtı akımlardan Komünizm, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm'in etkilerine değinilmiştir. Son olarak İngiliz-Yahudi medeniyetinin tüm dünyaya etkileri açıklanmaya çalışılmış ve Duralı'nın çözüm önerisi üzerinde durulmuştur.

Araştırmamız boyunca farklı düşünürlerin medeniyet hakkındaki görüşlerine de kısmen yer verilecektir ve bu görüşler Duralı'nın medeniyet tasavvuru bağlamında değerlendirilecektir. Mevcut çalışmamızın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle son yıllarda medeniyet *Medeniyetler Çatışması* paradigması ile gündem oluşturan siyaset bilimcisi S. Huntington'ın medeniyetlere bakışı ele alınmayacaktır. Hatırlanacağı gibi Huntington, yeniden şekillenen dünyada farklılıkların, ideolojik, siyasi veya ekonomik olarak değil; kültür ve medeniyet farklılıklarıyla açıklanması gerektiğini

belirtir. Geleceğin mücadeleleri farklı medeniyet değerlerine ve dinlere bağı olarak gerçekleşecektir. Ayrıca Batı medeniyetinin değerlerinin evrensel olduğu tezinden vazgeçilmelidir. Çünkü bu değerlerin yalnızca Batı'ya özgü olması onu "tek" yaparak diğer medeniyetlerden ayrı ve üstün kılmaktadır.¹ Huntington, diğer kültür ve medeniyetleri Batı medeniyetinden "farklı" görmekte ve gelecekte çıkabilecek olan çatışmaların kültür ve medeniyet çatışmaları olduğunu söyleyerek Batı medeniyetinin tehlike altında olduğunu savunmaktadır. Duralı bu yaklaşımdan farklı bir tasavvur geliştirerek Huntington'ın görüşlerine katılmaz. Ona göre tüm dünyanın içinde yaşadığı tek medeniyet *Çağdaş Küreselleştirilen İngiliz-Yahudi Medeniyeti* olmaktadır. Bu medeniyet her kurumu ile tüm kültür ve medeniyetleri etkisi altına almıştır. Çağdaş medeniyet tek medeniyet olma iddiasındadır. Duralı, içinde yaşanan medeniyetin İngiliz-Yahudi medeniyeti olduğunu söyleyerek bu konudaki iddialarını temellendirmektedir.

¹ Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması Mı?", Medeniyetler Çatışması (Der. Murat Yılmaz), 4. Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2001, ss.23-24.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMININ TARİHİ KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

1.1 KAVRAMSAL VE TARİHSEL AÇIDAN KÜLTÜR

“Kültür” ve “medeniyet” kavramları üzerinde tartışılan ve tanımlanması zor olan kavramlar arasında kabul edilmektedir. “Kültür ve medeniyet nedir?”, “Kültür ve medeniyet kavramları aynı anlamı mı yoksa farklı anlamları mı ifade etmektedir?” gibi sorulara burada cevap aranacaktır. Bu bölümde, ilk olarak kültür ve medeniyet kavramlarının kökenine ve tarihsel gelişimine değinilecek, ardından bu iki kavrama verilen tanımlar ve bununla ilgili olarak meydana gelen tartışmalara yer verilecektir.

“Kültür”, Latince *“cultur”* ya da *“cultura”*, *“toprağın sürülüp işlenmesi, ürün vermeye hazır hâle getirilmesi demektir.”*² “Cultura” kelimesinin Türkçedeki karşılığı “ekin” anlamındadır. “Cultura” terimi, öncelikle tarımsal faaliyetleri adlandırmada kullanılmıştır. Kök anlamıyla ekip biçme işlemini ifade eden kültür, insanın çevre ve tabiatla olan maddi ilişkisinin irtibatını ifade etmektedir. Ancak bu ilişki ayrıca bir zihin işlemi yapmayı da gerektirmektedir. Yani toprağın işlenme şekli, üründen nasıl faydalanılacağı, ürünün kimlerin hizmetine sunulacağı gibi zihni işlemleri de yapmak gerekmektedir. Bu yönüyle “kültür”, öncelikle insan zihninin işlenerek ekilip biçilmesi manasını taşımaktadır. *“İnsanın toprakla, tabiatla, kendi el emeğiyle, ürettiği eserlerle ve diğer insanlarla olan ilişkisi bir bütün olarak bize kültür kavramını verir.”*³ Böylece kültürü, zihni işlemlerin maddi çevrede dışa vurumu ve insanlarla her türlü ilişki tarzı olarak görebiliriz.

“Cultura” sözcüğü Fransızcada 17. yüzyıl boyunca aynı manaya gelecek şekilde kullanıldı. “Cultura” kelimesini ilk olarak Voltaire, “insan zekâsının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi” manasında kullanmıştır.⁴ Fransızca *Akademi Sözlüğüne* ise 1762 yılında dahil olmuş ve ilk olarak mecazi bir anlamda kullanılıp “sanat ile zihin faaliyetine gösterilen özen” manasında kullanılmıştır.

² Şaban Teoman Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, 10. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2019, s.33.

³ İbrahim Kalın, Barbar, Modern, Medenî Medeniyet Üzerine Notlar, 2. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2018, s.92.

⁴ Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, 12. Basım, İstanbul, Boyut Yayınları, 2010, s.122.

“Cultura” kelimesi buradan Almancaya geçtiğinde ise *Adelung Sözlüğünde* 1793 yılında “bir insanın veya bir halkın bütün manevi ve ahlaki güçlerinin soylulaşması, incilmesi” anlamında kullanılmış⁵ ve “cultur” olarak yer almıştır. Etnolog G. Klemm “cultur” kelimesini “uygarlık ve kültürel evrim” anlamında kullanmıştır ve kelime buradan İngiliz, İspanyol ve Slav dillerine geçmiştir.⁶

“Kültür” kavramını “insanın eğitilmesi” anlamında ilk kez kullananların Romalı filozoflar Cicero ve Horatius olduğu söylenmektedir. Cicero bu kavramı *cultura animi* olarak adlandırarak “insan nefsinin terbiye edilmesi” anlamında kullanmıştır. Cicero’nun *cultura animi*’si, günümüzde “kültür” kavramını anlamlandırmada temel bir yönü göstermektedir. Tek insan -“kültürlü insan”- kendisini geliştirip, olaylar üzerinde gerekli akıl yürütmeleri yapan, belirli kurallara göre hareket eden, kendisine nefsanî duygularında hâkim olandır. Bu şekilde zamanla “kişilik” sahibi olmaya “kültür” denilmektedir. Buradaki “kültür” kavramı, “tekil kültür” anlamında tek insanı -“kültürlü insan”- tarif etmektedir.⁷ “Kültür” kavramı 18. yüzyıla kadar “tekil kültür” anlamında kullanılırken bu yüzyılda Aydınlanma felsefesiyle “akıl” ön plana çıkınca gerekli bilgileri aklın ilkelerine göre hareket ederek bulan, nefesine aklını kullanarak hâkim olan ve bu şekilde “kişilik” sahibi olmuş insana “entelektüel”⁸ insan denilmeye başlandığı belirtilmektedir. 18. yüzyılın bitimine doğru gelirken “kültür” kavramı çoğul anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Çoğul anlamıyla “kültür”, tek insanı değil, bir grubun, bir toplumun veya bir halkın düşünce, sanat ve bilim alanındaki üretimleri, anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Böylece artık “kültür” terimi, tek insanı değil insan topluluğunu içerecek şekilde yeni bir anlam kazanmıştır.⁹

“Kültür” kavramının tekil ve çoğul kullanımının yanında zamanla “medeniyet/civilisation” kavramının da kullanılmaya başlanması bir terminoloji sorununu da beraberinde getirmesine neden olmuştur. Almanlar “kültür” kavramını tercih ederken, Fransızlar ve İngilizler “medeniyet/civilisation” kavramını tercih

⁵ Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1995, s.52.

⁶ Güvenç, a.g.e, s.122.

⁷ Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 1. Basım, İstanbul, Notos Kitap Yayınları, 2012, ss.158-159.

⁸ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 21.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.95.

⁹ Özlem, a.g.e, s.159.

etmişler¹⁰ ve bu kavramı hem tekil anlamıyla hem de maddi gelişmişliğin üstündeki manevi özellikleri açıklamada kullanmışlardır.¹¹

Tarihsel süreçte “kültür” kelimesinin bazı açıklamalarına bakıldığında dört kullanım şekli görülmektedir. Birincisi sanatsal etkinliğin ürünleri olarak estetik anlamındaki kültür, ikincisi düşünsel, geliştirici ve eğitici olarak beşeri anlamdaki kültür, üçüncüsü tarihsel, bütünsel ve uygarlık anlamında bilimsel alandaki kültür ve son olarak toplulukların veya toplumun yaşamını, üretimini, yetiştirme biçimini anlatan maddi ve dirimsel alandaki kültürdür.¹² Burada ”kültür” sözcüğü her ne kadar farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılsa da esasen hepsinin birbirini tamamlayan bir bütün olduğu ve “uygarlık” alanının hepsini kapsadığı görülmektedir.

“Kültür” kavramıyla ilgili verilen tariflerdeki çeşitliliğe ve içindeki belirsizliğe gerekli tahkik işleminin yapılmamasının ve sadece doğruluğuna inanılan mantıksal tarifler yapılmasının sebep olduğu söylenmektedir. “Kültür” ile ilgili yapılan tariflerde, bazı öge ve özellikler tarif dışında bırakılmakta ve dışarıda bırakılan özellik de başka bir düşünür tarafından önem arz edip kendi tarifine dâhil edilmektedir. Bu durum pek çok tarifi meydana gelmesine ve birbiriyle farklılık arz etmesine neden olmaktadır.¹³ Ayrıca “Kültür” tanımlarının çeşitliliği, aynı olguya farklı tanımların verilmesi olarak açıklanabileceği gibi, onu ele alan bilim dalının hangi bakış açısıyla kültürü değerlendirdiği ile ilgili olarak da açıklanabilir.

“Kültür” kavramı neden içerisinde çok anlam barındırır? Sorusuna sosyolog Beylü Dikeçligil’in yaklaşımı şöyledir: “*Bize göre kültür kavramının çok anlamlı oluşunun nedeni gerçeğin doğasından kaynaklanır. Gerçeklik ya da daha geniş kavrayışla evren sadece beş duyu ile algılanabilen ve maddi olmayanın indirgenebileceği maddeden oluşmuş değildir. Evrenin maddi ve maddi olmayanın birbiri içine yuvalandığı bir doğası vardır. Bu yüzden çok anlamlılık kaçınılmazdır.*”¹⁴ Böylece evrende birbirine bağlı boyutlardaki görüntü ve

¹⁰ Güvenç, a.g.e, s.123.

¹¹ Özlem, a.g.e, s.162.

¹² Güvenç, a.g.e, s.125.

¹³ Yılmaz Özakpınar, Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi, 1. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1997, ss.27-28.

¹⁴ Beylü Dikeçligil, “Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, Kültür Sosyolojisi, (Ed. Köksal Alver, Necmettin Doğan), Ankara, Hece Yayınları, s.136.

insanlardaki algılayış sınırlılığı ve teorik yaklaşım farklılığı doğal olarak farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

“Kültür” kavramının öne çıkarılan yönüne göre tarifler farklılık gösterse de bu tariflerin birleştikleri ortak noktalar da bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazılarını ifade edecek olursak, geniş anlamıyla “*cultura, toplum varlığı olarak kişinin, toplumsal -eğitim, öğrenim, öğretim- yoldan kendisi ile toplum çevresini öğrenip anlaması, doğal ortamı da işleyip yaşanabilir duruma sokması...*”¹⁵ biçiminde anlaşılmıştır. “Kültür”, öncelikle kişinin eğitim ve öğretim yoluyla bilgilenmesi, kendisini ve içinde bulunduğu toplumu tanımasıyla başlamaktadır. Kendisini ve toplumunu tanıyan insan neye ihtiyacı olduğunu kavrar ve elindeki malzemeyi işleyerek kendi kültür ortamını kurar. Antropolog Tylor ve ülkemizin önemli düşünürlerinden Nurettin Topçu, Duralı ile benzer bir yaklaşım sergileyerek kültürü her türlü değerler toplamı olarak görmektedirler. E. B. Tylor kültürü, “*bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün*”¹⁶ olarak tarif edip kültüre bütüncül bir mana vererek yeni bir anlam kazandırmıştır. “Kültür” öğrenilen ve eğitimle diğer nesillere aktarılan bir içerik konumundadır. Nurettin Topçu ise kültürü şöyle tanımlar: “*Okuyan insanın zevkini, tenkit etme ve hüküm verme kabiliyetini inkişaf ettirmesidir. Şu halde bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu, hadiseleri karşılayan duyuş şekliyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir.*”¹⁷ Topçu’ya göre bu değerler, bilim, sanat, din ve felsefe ile var olmaktadır. Her toplum bu değerleri kendine özgü bir biçimde yorumlayarak kendi karakterlerini bu değerlere yansıtmaktadır.

“Kültür” tanımlarını incelediğimizde kültürün belli bir yönü ve özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Yapılan tanımlar bütüncül ya da parçalı tanımlar olsa da genel çerçeveyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Kültürün özelliklerine baktığımızda ise “kültür”, öğrenilip eğitimle kazanılan her türlü bilgi, davranış ve alışkanlıklar olmaktadır. Kültürün öğrenilebilir olması, onun öğrenmenin kural ve ilkelerine uyması gerektiğini de göstermektedir. Kültür

¹⁵ Duralı, a.g.e, s.33.

¹⁶ Güvenç, a.g.e, s.129.

¹⁷ Nurettin Topçu, Kültür ve Medeniyet, 16.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2020, s.20.

sürekli. Sürekliliğini dil aracılığıyla, gelenek ve göreneklerle diğer nesillere aktararak sağlamaktadır. Kültürel sistemin öğretileri toplumdan topluma farklılık arz ederler. Bir toplum tarafından kabul edilen değer ve alışkanlıklar o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu değerlerin devamlılığı da o toplumun sürekliliğine bağlı olmaktadır.¹⁸ Duralı ile bağlantılı olarak kültürün kişilik üzerindeki etkisine değinen Mehmet S. Aydın'a göre, "Eğer kültür, yüksek manevi değerlere, zengin bir tefekküre, sağlam inançlara sahipse, 'kültürü içselleştiren' bireyin şahsiyet hususiyetleri 'iyi ve güzel' olur."¹⁹ Bir kültürün temelini oluşturan ahlaki değerlere önem verilip yaşatıldığı müddetçe, toplum fertleri örnek şahsiyet olarak yaşarlar.

Bireysel tutum ve davranışlar kültürel yapıda önem arz etmektedir. Bireysel davranışlar, yaşanan toplumun içinde öğrenilse de bazen toplumun öğrettikleriyle uyum içinde olmayabilir. Kültür, biyolojik ve toplumsal ihtiyaçları karşılayan bir unsurdur. Denenmiş çözüm yolları ihtiyaçları karşıladığı müddetçe kültürel öge olarak devamlılığını da sağlamış olmaktadır. Bireysel ihtiyaçlar her toplumda benzerlik gösterdiğinden, kültürel bir öge yaşamsal ve toplumsal ihtiyacı karşılıyorsa kültürlerinde birbirine benzerlik göstermesi kaçınılmaz olmaktadır.²⁰

Kültürler; savaş, ekonomi, dış etken, siyaset gibi durumlardan etkilenecek zamanla değişime uğramaktadırlar.²¹ Kültür değişiminde bir öge onu alan toplumun medeniyeti ile uyuyorsa o kültür ögesinin diğer bir medeniyetten alınmasında bir sakınca görülmemektedir. Kendinde var olan öge ile dışarıdan alınan yeni öge arasındaki kültür bağdaştırması o medeniyetin inanç temelini göre olmaktadır. İhtiyaç duyulmayan kültür öğelerinin rastgele alınması halinde ise kültürler arasında uyumsuzluk meydana geldiğinden alıcı kültür kendi özelliklerinin ahengini de zamanla kaybetmeye başlamakta ve bu durum zamanla o medeniyetin çökmesine neden olmaktadır.²²

¹⁸ Güvenç, a.g.e, s.130.

¹⁹ Mehmet S. Aydın, Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet, 2. Basım, İstanbul, Kapı Yayınları, 2016, s.28.

²⁰ Güvenç, a.g.e, ss.131-135.

²¹ Ali Şeriatî, Kültür ve İdeoloji (Çev. Ali Erçetin), 2.Baskı, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1999, s.12.

²² Özakpınar, a.g.e, ss.56-57.

1.2 KAVRAMSAL VE TARİHSEL AÇIDAN MEDENİYET

“Medeniyet”, “medîne” kelimesinden türetilmiş ve Arapçada “şehir” manasına gelen bir sözcüktür.²³ Kökü bakımından “yönetmek” ve “mâlik olmak” manalarında deyn (din) mastarıyla da ilişkilidir. Medîne kelimesinden türetilen “temeddün” kelimesi de “şehirli hayatı yaşamak” anlamına gelmektedir.²⁴ Batı dillerinde “medeniyet” kavramı “civilisation” kelimesiyle karşılığını bulmaktadır. Latincedeki “civitas” kelimesinden türemektedir ve “şehir” anlamına gelir. “Civitas”, Yunancada “polis” kelimesinde karşılığını bulmaktadır. Bu kelimedede nezaket, incelik gibi anlamları taşımaktadır. “Civilisation” kelimesi ise şehirleşme anlamına gelir ve “civil” kelimesinden türetilmiştir.²⁵

“Civilisation” kelimesi daha önce “civilise” ve “civiliser” olarak var olduğu halde daha sonraları “civilisation” kavramına dönüşerek “düşünce, teknik, ahlak, toplumsal ilerleme” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu kelime kibar, nazık, görgülü belirli bir toplumu temsil etmektedir.²⁶ Batı toplumu “medeniyet/ civilisation” kavramının tam oluşmadığı zaman diliminde, bu kavramı farklı sözcüklerle ifade etmiştir. “Politesse” (terbiyeli), “civilite” (nezaket) vb. kavramlar “civilisation” ile benzer göreve sahip olmaktadır. Bu kavramlar Avrupalı aristokrat aileler tarafından, kendilerinden aşağı gördükleri halklara karşı, kendi düşünce ve yaşayış tarzlarını anlatmak için kullanılmıştır.²⁷

Her toplumun kendine ait özellikleri olmaktadır. Toplumların diğerlerinden farklı olduklarını anlatma ve kendilerini isimlendirme uğraşları 18. asrın ikinci yarısında “civilisation” (medeniyet) kavramının ortaya çıkışına kadar devam etmiştir. Batı toplumu için medeniyet kavramını diğer kavramlardan ayıran en önemli özellik, bu kavramın Batı toplumu içindeki modern kategoriye ifade etmesidir. “Civilisation”

²³ Aydın, a.g.e, s.154.

²⁴ İlhan Kutluer, “Medeniyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV Yayınları 2003, C.28, s.296.

²⁵ Cahit Baltacı, İslâm Medeniyeti Tarihi, 9. Baskı, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019, s.26.

²⁶ Meriç, a.g.e, s.95.

²⁷ Norbert Elias, Uygarlık Süreci I (Çev. Ender Ateşman), 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.116.

kelimesi yerine kullanılan başka kelimeler, Batı toplumlarının üstünlüğünü yeteri kadar ifade etmemektedir.²⁸

“Civilisation” terimi 1765-1798 yılları arasında gelişim göstererek kendini Fransız diline kabul ettirmiştir. Daha sonra bu terim bütün Avrupa dillerinde kullanılmıştır. Böylece modern dönemin en etkili kavramlarından olan “civilisation” Avrupa’nın ortak literatüründe kendisine önemli bir yer edinmiştir.²⁹

“Medeniyet” kavramının tarihine dair yapılan araştırmalarda kavramın meydana gelişinde karışık bir süreçten bahsedilmektedir. Tarihçi Lucian Febvre, “medeniyet” kavramını ilk defa kimin kullandığı veya ilk kez kim tarafından yazılı hale getirildiğinin bilinmediğini³⁰ söylese de bu konuda farklı görüşler öne sürülmüştür.

Fransız literatüründe belirlenen en erken tarihli “medeniyet” (civilisation) kavramı, Mirabeau tarafından “*L’Ami des Hommes ou Traité de la Population*” adlı 1757 yılında yayımlanan kitapta kullanılmıştır.³¹ Mirabeau’nun burada “medeniyet”ten kastı, insanların yaşam düzenini ya da düzenli toplumsal yaşamı vurgulamaktır. İnsanların düzenli bir hayat içinde yaşaması kendiliğinden oluşan bir durum değil, zaman içinde ve çaba sarf ederek meydana gelen bir durumdur. Böyle bir düzenin meydana gelmiş haline de Mirabeau, “medeniyet/civilisation” demektedir. Burada “medeniyet” kavramı her ne kadar düzenli bir yaşam şeklinin ortaya çıkması anlamında kullanılsa da uygulamada bununla, ayrıcalıklı bir insan topluluğunun kastedildiği görülmektedir. Fransa’daki aristokrat aileler kendilerini sıradan insanlardan ayırt etmek için yaşadıkları hayat tarzına “civilisation” demektedirler.³² Başka bir deyişle “civilisation” kelimesi Batı Avrupa’da belirli bir üst kesimin yaşadığı hayat tarzını isimlendirmek için kullanılmaktadır.

Sosyolog Norbert Elias, “medeniyet” kavramının farklı olguları açıklamak için kullanıldığından bu kavramın birkaç kelimeyle anlatılmasını zor bulmaktadır.

²⁸ Ruhi Güler, Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e “Medeniyet” Anlayışının Evrimi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s.15.

²⁹ Febvre, a.g.e, s.18.

³⁰ Febvre, a.g.e, s.12.

³¹ Tahsin Görgün, İslâm-Batı İlişkileri Çerçevesinde Medeniyet Meselesi, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, İstanbul, Endülüs Yayınları, 2020, s.12.

³² Görgün, a.g.e, s.14.

Örneğin “medeniyet”, bilim ve teknikteki ileri düzeyi, insanların davranış şekillerini, dini düşünceyi, toplumların geleneklerini veya insanların giyinme, oturma şekilleri gibi yaptıkları şeyi ifade edebilmektedir. Ancak “medeniyet” kavramının genel olarak işlevinin Batılı öz bilinci açıklamak, Batılı toplumların öteki toplumlardan farklı olarak kendilerinde bulunan özellikleri ifade etmek için kullanıldığından bahsetmektedir.³³

“Medeniyet” kavramı, bilimin ilerlemesinden önce yaygın olarak insanların yaşayış ve davranışlarındaki değişimi ve ayrışmayı ortaya çıkarmaktadır. Bu kavram 19. yüzyılın ortalarına değin davranışların ve zevklerin incelenmesi, görgü kurallarının içselleştirilmesi anlamında kullanılırken daha sonra bilim, teknoloji, siyasi ve iktisadi gelişmişliği de içine alacak şekilde genişlemiştir.³⁴ “Medeniyet”, belirli alanlarda zamanla ilerleme kaydederek var olan durumdan daha iyi bir aşamaya geçilmesi ve bu aşamaya ulaşanların, ulaşamayanlara göre üstün ve iyi bir pozisyonda olmasını ifade etmektedir.³⁵

Günümüzde “medeniyet” kavramının üç farklı manada kullanıldığı görülmektedir. Birincisi, günlük dildeki “medeni insan” anlamında toplumdaki belirli kurallara ve değer yargılarına uyararak insanlara karşı görgülü davranış sergilemeyi belirtmektedir. İkincisi, insanlığın elde ettiği birikim ve ilerleşmişlik seviyesini ifade ederek gelişmiş toplumu, gelişmemiş sayılan toplumdaki farklı kılan özelliklerdir. Bu gelişmişlik seviyesine Batılı toplumların eriştiği düşüncesiyle “medeniyet”, modern Batı medeniyeti ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu şekildeki kullanımıyla kelime tekil kullanımı ifade etmektedir.³⁶ Üçüncüsü, toplumların modern Batının yaşam şekline erişinceye kadar geçirdiği aşamaları ya da bu aşamalar süresince farklı bölgelerde meydana çıkarılan eserlerle oluşturulan bütünü ifade etmektedir. Ayrıca her bir toplumu kendi içinde değerlendiren başka toplumlardan üstün veya zayıf görmeyip, kendi oluşumu içinde yükselme veya gerileme gösteren çoğunlukla da bir dine atıfla adlandırılan tarihi oluşumları da kapsamaktadır. Bu şekliyle çoğul kullanımı ifade etmektedir. “İslam medeniyeti”, “Orta Çağ Hristiyan medeniyeti”,

³³ Elias, a.g.e, s.73.

³⁴ Görgün, a.g.e, s.16.

³⁵ Tahsin Görgün, “Medeniyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV Yayınları, 2003, C.28, s.298.

³⁶ Görgün, “Medeniyet”, C.28, s.298.

“Osmanlı medeniyeti” gibi kullanımlar buna örnek verilebilir.³⁷ Ayrıca çoğul kullanımın başlamasıyla artık medeniyetin tek taşıyıcısı olarak görülen Batı Avrupa, yerini diğer kıtalara da bırakmak durumunda kalmıştır. Başka bir deyişle, Avrupa’da “medeniyet” kelimesinin doğması ve bu kelimenin taşıdığı evrensel mana artık diğer kıtaların da kendi tecrübelerinin kabullenilmesi gerektiğini göstermektedir.³⁸

1.3. KÜLTÜR VE MEDENİYET TANIMLARININ KARŞITLIĞI

“Kültür” ve “medeniyet”, insan davranışlarından önce doğada hazır bulunan olgular olmadığı gibi insanın doğuştan getirdiği özelliklerinin ortaya çıkışı ile de meydana gelmemektedir. “Kültür” ve “medeniyet”, insanın ‘imkânlar alanı’ içerisinde oluşturduğu ürünlerdir.³⁹

“Kültür” ve “medeniyet” kavramları ile ilgili bilim adamları arasında farklı anlayışlar gözlemlenebilirken, onların bu kavramlara ortak olarak yaklaştığı bir husus, bu kavramların bir belirsizlik taşıdığı noktasındadır. “Kültür” ve “medeniyet” kavramları aynı anlamda kullanıldığı gibi ikisinin farklı anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Bu belirsizliğin nedeni de kapsamlı ve tutarlı bir kuram geliştirmek yerine, araştırmacıların bu kavramlara kendi gözlemlerine dayanarak bir tanım vermeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir yaklaşımda, bir araştırmacının “kültür” kapsamında değerlendirdiği bir hususu başka bir araştırmacı “medeniyet” kapsamında değerlendirebilmektedir.⁴⁰

Bazı filozoflar, bilim, teknik ve iktisadi toplumdaki duygu, düşünce ve inançtan farklı bir değişken olarak kabul edip bunları “medeniyet” olarak tabir etmektedirler. “Kültür” ise duygu, düşünce, değer ve inancın farklı bölgelerde farklı şekillerde somutlaşarak meydana gelmesi olarak değerlendirilmektedir. “Kültür” ve “medeniyetin” farklı anlamlarda kullanılmasını, Alman düşüncesi yanlış bulmakta; medeniyet içinde kabul edilen öğelerin, kültür öğeleriyle birbirini etkileyen

³⁷ Görgün, a.g.e, s.19.

³⁸ Meriç, a.g.e, s.96.

³⁹ Özakpınar, a.g.e, s.9.

⁴⁰ Yılmaz Özakpınar, “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, (Ocak 2014), s.64.

değişkenler şeklinde görmektedirler. Böylece bütün öğelerin sadece “kültür” terimiyle belirtilmesini uygun bulmaktadırlar.⁴¹

Elias’a göre, Fransızcada ve İngilizcede “medeniyet” kavramı, “o ulusun Batılı toplumların ve insanlığın gelişimine duyduğu övüncü içerir.” Almandada ise, “insanın dışında bulunan şeyleri, insan varlığının dışsal yönünü kapsar. Almandada, insanın kendi içinde var olanı, ulaştığı düzeyle ve kendi varlığıyla övüncünü ifade etmekte kullanılan sözcük ise “kültür” sözcüğüdür.”⁴² Bu açıdan bakıldığında İngilizcedeki ve Fransızcadaki “medeniyet” kavramının Almandadaki “kültür” kavramına karşılık geldiği söylenebilir.

“Medeniyet” ve “kültür” kavramları, karşılık geldikleri kullanım alanlarından dolayı da farklılık arz etmektedir. “Fransızcadaki ve İngilizcedeki ‘uygarlık’ kavramı siyasi, ekonomik, dinsel, teknik, ahlaki ya da toplumsal olgular için kullanılabilir. Almandadaki ‘kültür’ kavramı ise özünde düşünsel, sanatsal ve dinsel olguları ifade eder ve bu tür olgular ile siyasi, ekonomik ve toplumsal olguları mümkün olduğunca ayırma eğilimi gösterir.”⁴³ Bu şekilde değerlendirildiğinde “medeniyet” kavramı daha geniş bir alanı ifade ederken, Almandadaki “kültür” kavramı daha dar bir alanı ifade etmektedir.

Almanların “civilisation” yerine “kültür” kelimesini kullanmalarının bir diğer nedeni de “civilisation” kavramının Fransız ve İngiliz aristokratlarına ait her türlü bilgi, kültürel değer gibi anlamlara gelmesidir. Almanlar önce kendi milli kültürlerine ait değerleri ve her türlü bilgiyi korumak amacıyla “civilisation” kelimesini reddedip onun yerine “kültür” kelimesini kullanmaktadırlar. Almanlarda kültür, kendi halkının yaşam tarzı ve sahip oldukları her şeyi içermektedir. Almanya’da 19. yüzyılda kültür, insanların devlet aracılığıyla belli bir hedef doğrultusunda eğitilmesi anlamında kullanılmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan her şey kültürü ifade etmektedir.⁴⁴

⁴¹ Özlem, a.g.e, s.168-169.

⁴² Elias, a.g.e, s.74.

⁴³ Elias, a.g.e, s.74.

⁴⁴ Görgün, a.g.e, s.20.

“Medeniyet” kavramına Almanların olumsuz bakmasını Elias, I. Dünya savaşında İngiliz ve Fransızların “medeniyet” adı altında Almanya ile savaşmasına bağlamaktadır.⁴⁵ Böyle olduğu kabul edildiğinde, Almanların kendine ait milli özelliklerini vurgulayan “kültür” kavramını “medeniyet” kavramına tercih etmeleri anlaşılır bir durum olmaktadır.

“Kültür” kavramını manevi, “medeniyet” kavramını maddi olarak ele alan düşünürlerden, sosyolog Max Weber ve Aliya İzzetbegoviç’in Duralı’nın kültür ve medeniyet görüşlerine paralel yaklaşımları bulunmaktadır. Weber’da “kültür” kavramı değerleri ifade ederken, “medeniyet” kavramı maddi organizasyonu ifade etmektedir. Weber’a göre, insanlığın bilim ve teknikteki başarı sonucu gelişen medeniyet, tabiata yönelmektedir. Kültürde ise anlam ve değerler dünyasına yönelik bulunmakta, yaşam ve toplum hakkında düşünülmektedir. İnsanın anlam arayışı, bilim ve teknikte değil dinde, sanatta ve felsefede bulunmaktadır.⁴⁶ İzzetbegoviç’e göre, “Kültür”, semavi yani dini inancın insandaki etkisidir. İnsan her daim metafizik kökeni ile sanat, felsefe ve ahlak aracılığıyla irtibat halinde olmakta ve kendini geliştirmektedir. Kültürde hayatın manasını aramaktadır. “Medeniyet” ise, dünyevileşme, düşüncenin tabiata ve dış âleme etkisidir. Medeniyette sürekli olarak üretmek, tüketmek, ihtiyaçları karşılamak gayreti vardır. Medeniyet, dünyayı değiştirmeye, makine haline getirmeye ve tabiata hâkim olmaya çalışmaktadır.⁴⁷

Nurettin Topçu kültür ve medeniyet ilişkisini, kültür ve teknik arasında kurar. Topçu, tekniğin kültürün içinde doğan bir ilim olduğunu söyleyerek, tekniğin kültürle beraber aynı yönde gitmesi gerektiğini savunmaktadır. Tekniğin tek başına ilerlemesinin manevi kültürün zarar görmesine neden olacağını düşünmektedir. Topçu, tekniği medeniyetin bedeni, kültürü de ruhu olarak görmektedir.⁴⁸ Ziya Gökalp’te kültür (hars), milli özellik taşımaktadır. Bir millete ait olan dil, din, sanat, gelenek, âdet gibi kurumların tamamı kültürü ifade etmektedir. Kültürün temeli duygu ve inançlara dayanmaktadır. Bu nedenle Gökalp, kültürün milli bir değer taşıdığını ve başka milletlere aktarılmadığını düşünmektedir. Gökalp’te medeniyet ise

⁴⁵ Elias, a.g.e, ss.78-79.

⁴⁶ Aydın, a.g.e, ss.160-161.

⁴⁷ Aliya İzzetbegoviç, Doğu Batı Arasında İslam (Çev. Salih Şaban), 3.Baskı, İstanbul, Yarnın Yayınları, 2021, ss.84-86.

⁴⁸ Topçu, a.g.e, s.23.

çeşitli kültürlerin birleşiminden meydana gelmektedir. Medeniyet, bilgi temeline dayanır ve evrenselidir.⁴⁹ Duralı kültür ve medeniyet ilişkisinde kültür ve medeniyeti birbirinden tam olarak ayırmamakta, bu iki kavramın birbiriyle irtibatlı olduğunu düşünmektedir. Duralı, kültürden hareketle medeniyet kavramını açıklar. Medeniyetlerin çeşitli kültürlerin birleşiminden meydana geldiği hususunda Gökalp gibi düşünürken; kültür ve medeniyet ayrımı hususunda Gökalp gibi düşünmemektedir. Kültür ve medeniyetin birbiriyle ilişkili olduğu, tekniğin kültür var eden unsurlardan biri olduğu ve tekniğin kültürle beraber aynı yönde gitmesi gerektiği hususunda da Topçu ile benzer görüşlere sahiptir.

Genel olarak “medeniyet”, kültürden farklı olarak daha geniş kapsamlı, ileri bir düzey, daha iyi yaşam koşulları, teknik alanda gelişmişlik gibi anlamlara karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır. “Kültür” ise, daha çok manevi anlamda değerlendirilip, milli olanı temsil etme karşılığında kullanılmaktadır.

1.4. Ş. TEOMAN DURALI’ DA MEDENİYET VE MEDENİYET İLE İLİŞKİLENDİRDİĞİ UNSURLAR

Bu bölümde Ş.Teoman Duralı’nın “medeniyet” kavramına bakışı ile medeniyeti kurmada etkili olan kültür, toplum, devlet gibi kurumların medeniyetle ilişkisine değinilecektir. Ayrıca eserlerinde önemle üzerinde durduğu varlık, insan, kimlik, kişilik, aile, eğitim, dil, din, ahlak, sanat ve felsefe-bilim gibi kavramların medeniyetle ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Varlık

Varlık, metafiziğin konusu olarak hakikat âleminde algılanmaktadır. Varlığın olaylar dünyasında yani gerçeklikte algılanması ancak ‘var olanlar’ üzerinde olmaktadır. Varlık ve var olanlar hakkında Eski Çağ’dan Yeni Çağ’a kadar farklı düşünceler geliştirilmiştir. Hume gibi kimi İngiliz deneycileri var olanlardan varlığa ulaşmaya çalışırken, kimi düşünürler de Eflatun’un çizgisinden giderek varlıktan var

⁴⁹Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, ss.26-27.

olanlara çıkarımlarda bulunmuşlardır.⁵⁰ Varlık hakkındaki düşüncelere bakıldığında Eski Çağ düşüncesinde var olanlar ‘oluş’ yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Orta Çağ’da ise varlık, temelini Tanrı’ya imana dayandırmıştır. Bu nedenle Orta Çağ’da varlık hakkındaki düşüncelerde değişime rastlanmaktadır. Orta Çağ’da varlık, “en yüce Varlık” yönünden ‘Tanrı’ ismiyle açıklanmıştır.⁵¹ Duralı, Eski Çağ düşünürlerinde varlığı temellendirme hususunda farklı kavramlar kullanılmış olsa da aslında hepsinde temel ilke veya Tanrı görüşüne rastlandığını söylemektedir. Duralı’ya göre, “*Bu en uluğ varlık, başkaca dendidikte, Tanrı düşüncesi, Eflatun’da ideaların ideası, Aristoteles’te yüceler yücesi İlk kıvılcı, Stoacılar da bütün oluşlara yol açıp varlıklar evrenindeki düzeni sağlayan Doğa, Plotinos’ta da varolanların tümünün kendisinden türedikleri en kutlu Bir biçimlerinde anlatıma kavuşarak kutsal kitaplarda vahiy yoluyla dile getirilen Tanrının, düşünceyle algılanmasına imkân hazırlamışlardır.*”⁵² Fakat burada Orta Çağ düşüncesinin Eski Çağ düşüncesi farklarından biri, Tanrı’nın sadece ilk hareket ettirici olarak algılanmayıp sürekli olarak yaratmaya ve düzenlemeye devam etmesinden kaynaklanmaktadır.

Duralı’ya göre Eski Çağ’dan Yeni Çağ’a değin birbirine zıt giden görüşlerde, orta yolda olan Aristoteles ve Kant’ın görüşleri olmaktadır. Kant’a göre önemli olan varlık bütünlüğüdür. Bilmeye veya bilinebilir olmaya konu olan her şey varlıktır. Varlıkların hepsinin toplamı da âlem olmaktadır. Yeryüzünde duyulanıp hesaplanabilen birimler ise var olanlardır. Hakikat âlemi varlık bütünlüğünü oluşturmakta, gerçeklik evreni ise var olanlardan oluşmaktadır. Gerçeklik evreni düşünce ve deneye açık iken; hakikat âlemi sezgiye açık olmaktadır.⁵³

İslam düşüncesinde var olmuş olanlar birbiriyle irtibat halindedirler. Bu irtibat var olanların, tüm evreni kuşatmış olan varlık dairesinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Varlık bütünlüğü anlamlı düzenlenmişlikten ibarettir. Her şeyin bilincine ve anlamına sahip olan Allah’tır. Allah, *Alîm* sıfatıyla düzenlemiş olduğu

⁵⁰ Şaban Teoman Duralı, *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi*, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013, ss.63-64.

⁵¹ Şaban Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2020, s.49.

⁵² Duralı, a.g.e, s.49.

⁵³ Duralı, *Aklın Anatomisi*, s.64.

varlık bütünlüğüne ait tam bilgiye ve anlama sahip olmaktadır. Bu varlık bütünlüğü âlemdir.⁵⁴ İslam metafiziğinde, yaratılmış olan âlem ile onu Yaratan birbirinden farklıdır. Âlem sonradan yaratılmış (hâdis) olduğu için ontolojik açıdan eksiktir. Âlemi yaratan ise kadim ve mükemmel olmaktadır.⁵⁵

Duralı'nın varlık hakkındaki düşüncelerinin benzerine medeniyet tasavvuruyla ilgilenen ve bu alanda çeşitli düzeylerde çalışma yapan İbrahim Kalın'da da rastlanmaktadır. Kalın'a göre, klasik düşünürlerde varlığı anlamlı kılan, onun esasının anlamı ve derecesidir. Varlığın hakikati hakkındaki doğru bilgi, nefsi olgunlaştırmada başlangıç şartı kabul edilmiştir. "Kendini bilen Rabbini bilir" sözünden hareketle Sadra, insanın ilahi hakikatleri bilmeden "ben" bilgisine vâkıf olamayacağını, "ben" bilgisine vâkıf olmayanın da Allah'ı bilemeyeceğini söylemektedir.⁵⁶ Burada kendini bilmekten kasıt, "ben"i merkeze alarak varlık düşüncesinin en üstüne yerleştirmek değildir. Aksine varlık dairesinin bütünlüğü içindeki bir parça olduğunu kavramaktır. Kişi o zaman "ben" anlayışına ulaşabilmektedir. Zira "insan, varlığın bir parçasıdır ve ancak onunla beraber telakki edildiği zaman anlamlı bir varlık haline gelir."⁵⁷ Varlık dairesi içindeki bir parça olan insanı diğer varlıklardan üstün kılan taşıdığı ruh cevheri olmaktadır. Allah insanı yarattıktan sonra ona 'bütün isimleri' öğretmiştir. İnsanı "bilen" bir varlık yaparak diğer varlıklardan üstün bir konuma getirmiştir. Böylece insan, kendinin, kâinatın ve doğanın birbiriyle bütünlüğünü algılayarak aradaki ilişkiyi bulmaktadır. İnsanı "eşref-i mahlukat" yapan bu özelliği olmaktadır.⁵⁸ Duralı'ya göre insanın yaratılış gayesi, varlık bütünlüğünü seyretmek, anlamak ve üzerinde düşünmektir. Allah'ın insanı "halife" olarak var etmesi bundan kaynaklanmaktadır.⁵⁹

Var olmanın ne anlama geldiğini kavramak, kişiyi doğru ve güvenilir bilgiye götürmektedir. Doğru bilgiye ulaşmada varlığın, parçalı olarak değil bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Parçalı bir varlık anlayışı, yanlış bir hakikat düşüncesine neden olabileceği gibi kişinin benliğini dikkate alan ve kâinatı sermaye olarak gören

⁵⁴ Şaban Teoman Duralı, Sorun Nedir, 3. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017, s.63.

⁵⁵ Kalın, a.g.e, s.170.

⁵⁶ İbrahim Kalın, Ben, Öteki Ve Ötesi İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş, 21. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2020, s.456.

⁵⁷ Kalın, a.g.e, ss.456-457.

⁵⁸ Kalın, Barbar, Modern ve Medenî, s.169.

⁵⁹ Duralı, a.g.e, s.63.

bir anlayışa da neden olabilmektedir. Medeni olmada ve medeniyeti kurmada varlık-insan-bilgi ilişkisini bütünlüğü temel ilke olmaktadır. Varlıktaki bu bütünlüğü temele alan medeniyetler var olanlar hakkında doğru bilgiye ulaşmışlardır.⁶⁰

1.4.2. Beşer ve İnsan

İnsan, evrende üç katmandan oluşan en karmaşık ve eşsiz konumdaki varlıktır. İnsanın en alt katmanını canlı olmayan/inorganik maddeler oluşturmaktadır. İnorganik maddeler tek boyutlu olma özelliği taşırlar ve bu yüzden hareketleri dış etkenlere bağlıdır. Bu maddelerin kendiliğinden hareket etme özellikleri bulunmamaktadır. İnorganik maddelerin bir üst katmanını canlı olan/organik maddeler kapsar. İnsanın bu canlı yanı “beşer” kısmını oluşturur. İnsanın beşer yanı, hayvanlar, bitkiler ve diğer canlı varlıklarla bir bütünlük oluşturan ortak yanı olmaktadır. Beşer kısmının üstünde ise üçüncü tabakayı oluşturan ve açıklanması zor olan “insan” bulunmaktadır.⁶¹ İnsanın “beşer/canlı” yanı biyolojik olarak açıklanabilir iken “insan” olan yanı manevi olması sebebiyle biyolojik olarak açıklanamamaktadır. İnsanın “beşer” yanını biyoloji, “insan” yanını ise ilahiyat ve metafizik incelemektedir. Ayrıca insan, “kültür” kurabilen bir varlık olması sebebiyle tarih, toplum ve kültür felsefeleri tarafından da incelenmektedir.⁶²

İnsan, canlı bir varlıktır. “Can” kavramı, Farsçada “ruh”, Arapçada “nefs”⁶³, Yunancada “hayat”⁶⁴ anlamlarına gelmektedir. “Canlı” kavramı da ruhu yahut nefsi olan anlamındadır. İnsanın canlı kısmına “beşer” denir. Beşer, insanın maddi yapılanmasıdır. Fakat insan maddi yapısının yanında bir de manevi bünyesi olan bir varlıktır. İnsanın beşerî yönü/maddesi ile kastedilen onu hayatta tutacak yemek, içmek, uyumak, bakım gibi işlemleri gerçekleştirmesidir. Manevi tarafı ise ruha bürünmüş yanıdır.⁶⁵ İnsanın beşer üstü yanı da ona “insan olma” özelliği kazandırmaktadır. Böylece beşer yan, insan olmanın alt kısmını oluştururken, beşer üstü manevi yan da “insan olma” kısmını oluşturan üstyapı olmaktadır. Bu iki kısım

⁶⁰ Kalın, a.g.e, 180.

⁶¹ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.37.

⁶² Duralı, Sorun Nedir?, s.41.

⁶³Şaban Teoman Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konuşma, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Yayınları, 2002, s. 53.

⁶⁴ Duralı, Sorun Nedir?, s.190.

⁶⁵ Duralı, a.g.e, s.63.

birbirine bağılı olan ve biri olmadan diğeri de düşünölemeyecek olan özelliklerdir. Başka bir deyişle, beşer meydana gelmedikçe, insan da bedenleşip meydana gelemez. Madde halinde kalıp bedene bürünmeyene de “ruh” denilmektedir.⁶⁶

Beşerin, maddesini beden, biçimini nefis, bunun üst yapısını da ruh oluşturur. İnsan, ruh ve bedenden oluşmaktadır. Beden, faaliyetlerini “nefs” ile yürütürken, insana verilen ruhun en üst mertebesi akıldır ve bu sadece insana mahsus bir özellik olmaktadır. Nefs ve beden yaratırken, ruh, Allah’ın kendisinden bir ihsanı olarak beşerî insana dönüştürmektedir.⁶⁷ “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” (el-Hicr 15/29) Allah’ın kendinden bahşettiği ruh ile insan fert olma özelliği kazanır. Gelişim aşamasında kişi önce bedenini yani maddi yönünü tanımaya çalışır sonrasında iç âlemine yönelerek nefisini tanımaya çalışır. Nefisini tanıyıp olgunlaştıkça insanın kişiliği gelişmeye başlar. İnsanın beşerlikten insanlaşmaya geçmesi de ancak kültür ortamında gerçekleşmektedir. “Beşerin insanlaşması için mutlaka toplumun içine, kültür ortamına doğması gerekir.”⁶⁸ Dünyaya canlı bir şekilde gelen beşer, canlı varlığından ancak kültür ortamında toplumsallaşarak insanlaşmaktadır.

Dini açıdan bakıldığında insan, dünya âleminde var olmadan önce ruhlar âleminde bedenleşmemiş olarak yaratılmıştır. Ruh halindeyken de insan bilgi sahibidir. Fakat bildiklerini ortaya çıkarma imkânından yoksundur. Ruh ne zaman bedenleşirse insan o zaman bildiklerini uygulama imkânına sahip olmaktadır. Fakat ruh iken bilinenler bedenleştikten sonra unutulur, bunların tekrar hatırlanması gerekmektedir.⁶⁹ Benzer bir yaklaşımı Eflatun da sergilemektedir. O’na göre ruh ölmez. Bilgiler ruhta yer alır ve keşfedilmeyi bekler. Ruh tekrar bedenleştiğinde her şeyi öğrenmiş olduğu için tek yapması gereken sadece bir hatırlama işlemidir.⁷⁰ Bedenleşen insan farklılaşır fakat özü değişmez. Kişi önce insanken beşerliğe düşer, sonra da beşerlikten yine insanlığa yükselir. Kişinin insanlığa yükselmesi de kültür ortamında yetişmesine bağılı olmaktadır.

⁶⁶ Duralı, a.g.e, ss.62-63.

⁶⁷ Duralı, a.g.e, s.73.

⁶⁸Şaban Teoman Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, 2. Baskı, İstanbul, Şule Yayınları, 2020, s.91.

⁶⁹ Duralı, a.g.e, s.91.

⁷⁰Arslan Topakkaya, Sistematik Felsefe Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması, 1.Basım, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.244.

Kendine özgü bir terminoloji kullanan Duralı'ya göre, beşer ile insan arasındaki bir diğer fark da “ömür”leri olmaktadır. İnsana ait ömre “hayat” denirken, beşere verilmiş ömre “yaşam” denilmektedir. Beşer, yaşamını hür bir şekilde kuramaz. Beşerin her türlü özelliklerle donatılarak yaşamını sürdürmesi diğer canlılarla ortak olmaktadır. Türler kendilerine belirlenen dirim şartlarıyla yaşamlarını sürdürmektedirler. Beşer, ne zaman insanlaşma aşamasına geçerse o zaman yaşam şartlarının mecburluğundan kurtulmaktadır. İnsanlaşan beşer, ona verilen yaşamın üstüne, kendi zihninde tasarladığı düşünceleri inşâ eder.⁷¹ “Canlılardan beşer dünyaya geldikten sonra inanç varlığı insana dönüşür. Canlılığını sağlayan dirim işleyişleri evrim-kalıtım süreçlerince ona ekilmiştir. Buna karşılık inanç unsurlarını doğa değil de, toplum-kültür ortamı ona ‘öğretir’.”⁷² Bir başka deyişle beşer, insanın altyapısını oluşturması hasebiyle ona zorunlu olarak verilen fizyolojik, genetik gibi her türlü özelliği insana taşımaktadır. Bunun yanında insanın düşünme ve düşündüklerini gerçekleştirme imkânının olması, onun hür ve irade sahibi olmasının yanında, toplum-kültür/manevi çevrede yetişmesiyle de bağlantılı olmaktadır.

“O, dirimsel (Fr biotique) bünyesinin yanına hiçbir canlının yapamadığı, yapamayacağı bir işi becermiş, kültür çevresini kurmuştur. Bu bakımdan bir ‘biyo-kültür’ varlığı olarak insanın, öteki canlılardan farklı şekilde, salt dirimli yahut yaşamı bulunmayıp ‘hayat’ı da vardır. Hayat, anlaşılacağı üzere yalınkat biyolojik süreçleri dile getiren ıstılah değil. Onları içermekle birlikte, insanın ‘sosyokültürel’ etkinlikleri ile üretmeleri de onun anlam kapsamına girer. Demek insanın nevişahsına münhasır biyokültürel bütünlüğünü yansıtan ıstılah, hayattır.”⁷³

Hayat, beraberinde hürlüğü getirmektedir. Allah insanı pek çok özellikle donatarak dünyada var etmiştir. İnsanın bu özelliklerinden birisi de “hür” olmasıdır. İnsanın herhangi bir şeye dayanmaksızın tercihte bulunabilme gücüne “irade”; iradenin kendini açığa çıkarabilme haline de “hürlük” denir. Hür olmak, prensip olarak iyi ile kötü arasında bir seçim yapabilme durumudur.⁷⁴ Bunun en güzel örneğini Hz. Âdem kıssasında görmekteyiz. Allah, Âdem’i ve eşini yaratıp cennete

⁷¹ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.351.

⁷² Duralı, Aklın Anatomisi, s.206.

⁷³ Duralı, Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi, s.400.

⁷⁴ Duralı, Sorun Nedir?, s.70.

yerleştirince onlara cennetteki meyvelerden istedikleri gibi yiyebileceklerini, sadece gösterdiği ağaçtan yememelerini söylemiştir. “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette otur, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz*” dedik.” (el- Bakara 2/35). Âdem ve Havva şeytanın onları kandırmasıyla yasak ağaçtan yiyerek Allah’ın emrine karşı gelmişlerdir. “...*Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı.*” (Tâhâ 20/121). Hz. Âdem her ne kadar yönlendirilme ile Allah’ın emrine karşı çıkmışsa da bu durum onun irade sahibi ve hür olduğunu, hür bir insan olarak bu faaliyeti gerçekleştirdiğini göstermektedir. Hür olmanın ceza ve mükafat gibi ağır bir yükümlülüğü de olmaktadır ki bunu ilk insan Hz. Âdem’in davranışında görmekteyiz. Hür iradesi ile vermiş olduğu karardan dolayı cennetten kovulmuş ve eşi ile birlikte yeryüzüne gönderilmiştir.

Hür olmak insanın kendi elinde olan bir durum değildir. Yani kişi hür olmak istemiyorum şeklinde bir tercihte bulunamaz. Allah bu özelliği insana yaratılışta vermektedir. Hür olmak insanın düşüncesinde meydana geldiğinden bu düşünelere dışarıdan başkasının müdahale etme hakkı da bulunmamaktadır. Hürülüğün eyleme dönüşmüş ortamına ise “serbestlik” denilmektedir. İnsan maddi dünyada sınırlı ölçüde serbest yaşayan, manevi dünyadaysa hür olabilen tek varlıktır.⁷⁵ İnsan, hem mânevi hem de beşeri yönü olan bir varlık olduğu için bu iki yön bazen birbiriyle çelişmektedir. Bir başka deyişle hürlük ve serbestlik birbiriyle her zaman uyum içinde olmayabilir. Bu uyumu bozmadaki etken, kişinin karşısına çıkan doğal sorunlar olduğu gibi toplumsal dayatmalar da olmaktadır. Örneğin, hastalanma kişinin isteği ile olan bir durum değildir. Bazen de toplumun dayattığı kurallara karşı gelip alınan cezalar serbestliği ortadan kaldırmaktadır. Böyle durumlarda serbestlik ortadan kalksa bile hürlük devam etmektedir. Çünkü zihinde düşünölen iyi veya kötü her şey sadece kişinin müdahalesi dahilindedir ve dışarıdan bir etkiye kapalı olmaktadır.⁷⁶

1.4.3. Kişilik ve Kimlik

İnsanın gerek kendisine gerek çevresine ilgi duymaya başlaması, dünyaya beşer halinde gelmesiyle başlamaktadır. İnsanın doğumdan itibaren başlayan gelişim

⁷⁵ Duralı, a.g.e, s.70.

⁷⁶ Duralı, a.g.e, s.70.

sürecinde duyum/hissetme organları da gelişir. Özellikle çocukluk dönemi ve sonrasında görme duyumunu diğer duyumlardan daha baskın bir hal alır. Görmenin önem kazanmasının nedeni, insanın kendisi ve diğerleri arasındaki ayrımı fark etmesinden kaynaklanmaktadır. Kişi hem kendisi hem de kendisi dışında kalan ortamı gözüyle dikkatle incelemeye koyulurken bir de kendi ‘iç âlemi’ne doğru çevirdiği bir bakış açısı daha olmaktadır. Bu ‘iç âlem’ yalnızca insana özgü bir durumdur. İnsan bu âlemini “iç göz” yani “basîret” ile gözlemlemektedir.⁷⁷

Dış çevreyi ‘göz’ ile keşfe çıktığımızda “bilgiyi”; iç âlemimizi ‘basîret’ ile keşfe çıktığımızda ise “öz bilinci” elde etmekteyiz. İnsan öz bilinci sayesinde kendisi tanır. Maddî-manevi gücünü, sahip olduğu imkânları ve yapıp yapamayacaklarını öz bilinci sayesinde fark eder. Bu farkındalığa sahip kişi de bilinçlenmektedir.⁷⁸

Kendi öz bilincinin farkında olup, gücü, imkânları ve sınırlılıkları hakkında bilinçli olmak, insana “kişiliğini” vermektedir. “İnsan olsun, hayvan olsun, biyolojik bağımsızlığı içinde bir canlı varlık, birey olarak adlandırılır. İnsan toplumlarındaki birey, kişi olarak adlandırılır.”⁷⁹ Duralı’ya göre, “*Kendine has özellikleri bakımından başka hiçbir şeye geri götürülemez-indirgenemez varolana ‘birey’ diyoruz. Hücreden beşere dek istisnâsız bütün canlılar, bu durumda, ‘birey’dirler.*”⁸⁰ Bütün canlılar birey olarak kabul edilirken insanın bireyliği ayrı bir önem arz etmektedir. İnsanın birey olması, anlama yetisinin gelişip “ben” şeklinde meydana gelmesiyle. Bu haliyle insan maddi olmaktan çıkıp manevi esaslı olmaktadır.⁸¹ Bir başka deyişle, insan hissederek ve anlayarak kendini diğerlerinden ayırt edebilme özelliğini “ben”i ile oluşturmaktadır. İnsanın bireyliği, kendinin farkında olup diğerlerinden ayrılmasından dolayı özel bir nitelik kazanmaktadır.

“Kişilikli insanın kendi ‘ben’ini belirleyen eşsiz özelliklerine ‘kimlik’ diyoruz.”⁸² İnsan ‘ben’ini ve benin etrafındaki var olanları anlamlandırmasıyla “kimliğini” keşfetmeye başlamaktadır. Kimliğe ilişkin bilinci kazanmak ‘öz bilinci’

⁷⁷ Duralı, a.g.e, s.158.

⁷⁸ Duralı, a.g.e, s.158.

⁷⁹Doğan Ergun, Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s.79.

⁸⁰ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.97.

⁸¹ Duralı, Sorun Nedir?, s.54.

⁸² Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.108.

oluşturur. Öz bilinci olan kişi, kimlik sahibi; kimlik sahibi olan da kişilik sahibi olmaktadır.⁸³ İnsanın, beşeri yönü yanında mânevi yönü de olan bir varlık olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu manevi yönü ile insan, kimlik sahibi bir kişi olmaya geçiş yapmaktadır. İnsanda kalıtım yoluyla var olan özellikler olduğu gibi kendi üzerinde düşünmesi, kendini diğerlerinden ayırt etmesi, içinde bulunduğu imkanları irdelemesi gibi düşünme yoluyla yoğunlaştığı özellikleri de bulunmaktadır. İnsanın kendisi üzerinde yoğunlaşp derinleşmesi ile kimliği daha özgün bir hal alır. Kimliğini oluşturmuş insanın dışarıya yansıttığı her türlü davranışı da kişiliğini göstermektedir.⁸⁴

İnsan kişiliğini biçimlendirirken buna etki edip yön veren faktörler bulunmaktadır. Bunlardan ilki insanın kendi türüne ait kalıtsal özellikler yani soyaçekim olmaktadır. Bir diğeri ise içinde doğup yetiştiğimiz kültür ortamı olurken; sonuncusu da kişinin kendi birikimidir.⁸⁵ Yetiştığımız kültür ortamında bize verilenler, öğretilenler ve gördüklerimizin kişiliğimize etkisi bulunurken bunların yanında kendi düşüncelerimiz ile edindiğimiz bilgiler de kişiliğimizi etkilemektedir. Kalıtsal özelliklerimiz, yaşadığımız toplum ve kendi birikimlerimiz üzerinde düşünmek kişiliğin gelişimi ve benliğin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

İnsan, fert olarak genel ve görünen özelliklerini içinde bulunduğu toplum ve kültürden almaktadır. Dışa vuran özellikler içselleştirildiğinde kişinin 'ben'ine ait iç özellikler meydana gelmektedir. İnsanın kendine özgü özellikleri kişiliğini oluştururken, genel ve görünen özellikleri de toplumun kimliğini oluşturmaktadır. Kişilikte ne kadar yüksek bir seviyeye ulaşırsa, bağlı bulunulan toplum kimliğine de o seviyede katkı sağlanmaktadır.⁸⁶

İnsanın ruhu, içinde doğup büyüdüğü toplumun ruhu ile şekillenmektedir. İnsan, kendi kapasitesi ölçüsünde yaşadığı toplumdaki etkilenir. Bu yüzden birbirinin aynı olan iki bireyden söz edilemez. Yalnızca bireylerin davranışları bakımından

⁸³ Duralı, Sorun Nedir?, s.159.

⁸⁴ Duralı, a.g.e, s.160.

⁸⁵ Şaban Teoman Duralı, Canlı ve Kültür (Bio-Kültür) Sorunlarını Araştırma Alanı Biyoloji Felsefesi, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s.19.

⁸⁶ Duralı, Sorun Nedir?, s.53.

benzerlikler gözlemlenmektedir.⁸⁷ Her insanın kendine özgü bir kişiliğinin, kendine ait bir davranış şeklinin olması onu birey olarak farklı kılar. Aynı toplumda yetişmiş bireylerin davranışlarındaki benzerlik toplumun verdiği kimlikten kaynaklanmaktadır. Kimliğin sunduklarının dışında aynı kişiliğe sahip iki veya daha fazla bireyden bahsedilemez.⁸⁸

*“Bir kişinin bir kimliği, bir kişiler takımına, bir gruba, bir topluluğa, bir kavime, bir ulusa, bir toplumsal role bağlılık olarak/aidiyet olarak sürdükçe; o kişide oluşan kimlik duygusu, o kişinin, insan olarak maddi varlığının ötesinde, bir toplumsallaşma sürecinin sonucu olarak kendini gösterir. Bu görülen durum, kişinin, bağlı olduğu/ait olduğu topluluğun ve toplulukların şu ya da bu olan değerlerini dinamik olarak kendi içinde örgütlemesi demektir.”*⁸⁹ Burada kişiliğin, kimlikler içinde dinamik bir örgütlenme olduğunu ve bireyin bu kimlik aracılığıyla topluma uyum sağladığını görmekteyiz.

Kimlik bilincinin farkında olan tüm insan bireyleri ‘kişi’ olmaktadır. İnsanın kişiliği, hayatı devam ettiği sürece değişime uğrar. İnsan, kimlik bilincine düşünce ve duyguda ulaşmaktadır. Hissetme, duygulanma ve düşünme melekesi köreldiğinde artık insanın kimliği silinip, kişiliği çökmeye başlar. Bu durumdaki insanın bedeni fizyolojik olarak hareketlerine devam etse bile kişiliği ortadan kalkacağı için insan konumundan beşer konumuna bir düşüş yaşar.⁹⁰

Gerek bireysel gerek toplumsal kimlik, tarih üstüne kurulmaktadır.⁹¹ Tarih toplumun kimliğini yansıtır. Nasıl ki geçmişini unutan insan, hafızasını kaybetmiş kabul edilirse, tarihini düşünmeyen toplum da zamanla ortadan kalkmaya mahkûm olmaktadır. Kimliği oluşmuş bir toplumun devamlılığını sağlaması tarihini canlı tutmasıyla olur. Tarihin canlı tutulması, toplumun devamlı inşa halinde olması ve bu inşa edilenlerin de doğru bir şekilde yorumlanmasıyla olmaktadır. Geçmişini düşünmeyip yorumlamayan toplumlar, kimliklerini kaybederek silinmeye başlarlar.⁹²

⁸⁷ Duralı, a.g.e, s.73.

⁸⁸ Duralı, a.g.e, s.73.

⁸⁹ Ergun, a.g.e, ss.80-81.

⁹⁰ Duralı, Sorun Nedir?, s.161.

⁹¹ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.111.

⁹² Duralı, a.g.e, s.109.

Bir millet, kültürünü meydana getiren maddi-manevi her türlü özelliğini kaybettiği ölçüde millet olma vasfını da kaybetmektedir. “*Kimliği kalmamış toplum, kişiliksizdir. Böyle bir şarta maruz kalan toplum, tarih sahnesinden silinir. O toplum, devlet halinde yaşamayı sürdürse, başka bir deyişle, biçimsel anlamda, siyasetçe ve hukukça, hükümrân kalsa bile, tarih sahnesinde yer alan milletlerden, bundan böyle biri olmayacaktır.*”⁹³ Toplumların tarih sahnesinde kalmasının en önemli etkeni, kimlik kaybına uğramaması olmaktadır. Bir millet ne kadar toplum bilincinin, kimliğinin farkında olursa, o millet o farkındalık kadar güçlü bir hal kazanmaktadır.

Kişilik ve kimlik hakkındaki görüşlerinde Duralı ile aynı düşünceler içerisinde olan Ali Şeriatî’ye göre, bir toplumu kendi itaati altına almak isteyen bir medeniyet, öncelikle o topluma, kendi kişiliğini unutturmaya çalışmaktadır. Bunda başarılı olunması halinde, artık o toplum için ahlaken ve ruhen çöküş yaşandığından o toplumun insanları kendini ‘değersiz insan’ konumunda görmeye başlamaktadır. Batı bu yöntemi Doğu’ya uygulayarak onların her türlü kaynaklarını elde etmiş ve kendi güçlerini tanıyamaz ve kullanamaz hale getirmiştir. Böylece kendini Batı medeniyetinden daha alt konumda gören toplumlar modernliğe sahip olmak, endüstriyel ve kültürel yardım almak için kendini Batı’ya feda etmiştir. Şeriatî’ye göre bu durumdan ancak kendi kişiliğinin farkına varıp onu yüceltme ile kurtulma imkânı vardır.⁹⁴

“...bir insana: aşağı bir ırka, rezil bir tarihe, zeval bulmuş bir dine, aşağı ve onursuz bir geçmişe ait olduğu anlatılsa o, kendi kişiliğinde aşağılık duygusunu geliştirmeye başlayacaktır. Aşağı bir ırktan olduğuna dair başka bir suçlamadan sakınmak, bir daha hor görülmemek için o, ahlak ve adaletini taklit etmeye çalışarak veya ona asimile olmayı araştırarak veya onun bir parçası olduğu hissini zihninde benimseyerek üstün ırka dönecektir.”⁹⁵ Doğu, önceden aklını kullanarak farklı alanlarda pek çok başarı elde etmesine rağmen; Batı, onların özellikle aklını zayıflatarak kendi gerçek kimliklerini dahi tanıyamayacak hale getirmiştir.

Kültürel kişilik, tarihin bir dönemindeki toplumunun veya o toplumun üyelerinin gerçekliklerinin açığa çıkmasıyla oluşmaktadır. İnsanların birikimi olan

⁹³ Duralı, Sorun Nedir?, s.164.

⁹⁴ Ali Şeriatî, İnsan, (Çev. Şamil Öçal), 10. Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2020, ss.48-49.

⁹⁵ Şeriatî, a.g.e, s.54.

özelliklerin meydana çıkmasıyla kişiliğin, kendi kültüründeki duygusu da meydana çıkmaktadır.⁹⁶ “Böylece, bir neslin kişiliğinin gelişimi geçmiş nesillerin ruhsal, mistik, zihinsel, insanî, estetik, sanatsal ve bilimsel akımlarının kolektif intikalinden sonuçlanmaktadır.”⁹⁷ Bir toplumun kendi tarihinin, tarihini oluşturan kişilerin ve kültür ürünlerinin unutulmaması, kültürel kişilik ve kimliğin yaşatılmasında önemli bir etken olmaktadır. Bir kültürde dünyayı anlayıp yorumlama ve manevi güç ne kadar artarsa kendi kültür benliğine ait bilinci de o kadar artar. Güçlü bir benlik bilincine ait kültür, kendini diğerlerinden ayırt edebilir. Böylece edindiği benlik bilinci sayesinde kendini diğer kültürlerle karşı koruyup, savunma imkânına sahip olur. Kendini diğerlerinden ayırt edebilen bir bilince sahip kültür, kurumlaşmış toplumu meydana getirmektedir.⁹⁸

1.4.4. Aile, Eğitim ve Dil

İnsanların birbiriyle dayanışma ve iletişim kurma zorunluluğu onların toplu halde yaşamalarına imkân sağlamaktadır. İlk teşkilatlı, toplu halde yaşama örneğini de kadın-erkek ve bunlardan meydana gelen çocuklar ile oluşan “aile”de görmekteyiz.⁹⁹ Toplumlardaki en önemli özelliklerden birisi de evlenmedir. Toplumlar evlenerek ayakta kalmışlardır. Bu yüzden aile toplumun çekirdeği olarak görülmüştür.

Duralı, eski zamanlarda yaşanan iki türlü evlilikten bahseder; topluluk içi ve topluluk dışı evlenme. Aynı totemden geldiğine inanılan toplumlarda, o toplumun üyeleri birbirlerini aile olarak gördüğünden, erkekler o topluluk dışındaki kadınlarla evlenmeye mecbur kalmışlardır. Topluluklarda çoğalmak önemli bir unsur olduğundan çoğalmak için başka topluluklardaki kadınların peşinden gitmişlerdir. Bunun tam tersi de yine totemleri icabı dışarıdan değil kendi topluluklarındaki kadınlarla evlenmedir.¹⁰⁰ Kadın-erkek ve çocuktan oluşan üçlülük, kadim kültürlerden beri arka planındaki temeli, aile esasını oluşturmaktadır.

⁹⁶ Şeriati, a.g.e, s.59.

⁹⁷ Şeriati, a.g.e, s.60.

⁹⁸ Duralı, Sorun Nedir?, s.74.

⁹⁹ Duralı, a.g.e, s.159.

¹⁰⁰ Ş.Teoman Duralı, Medeniyet Tarihi (24.11.2016). https://www.youtube.com/watch?v=y_yq_S-uVio&list=PLTOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=35 /15.01.2021.

Duralı'nın aile ile özdeşleştirdiği kavramlardan birisi ateş/ocak kavramı olmaktadır. Kadim zamanlarda, ateş yakmak öğrenilene kadar, hazır ateşi canlı tutmaya özen gösterilmiştir. Bu durum insanların, yanan ateşin yanından ayrılmamalarını sağlamıştır. Ateşin yandığı yer 'ocak'tır. *Ocak* kelimesi, "ateşin yakıldığı yer" manasına geldiği gibi, "ailenin bir araya toplandığı yer" manasına da gelmektedir.¹⁰¹ Aile, sevgi, iffet, sadakat, güven, dayanışma gibi duyguların ortaya çıktığı ahlaki bir kurumdur.

*"Kadın, hayatın devâmından, neslin yetişmesinden sorumludur. Erkekse, kadının bu ağır görevini yerine getirmesi için gerekli şartlar ile imkânları hazırlayıp onu savunmakla yükümlüdür. Bu anlamda sağlıklı bir toplum, daha önce belirtildiği üzere, karı-koca ilişkisi şeklinde deyimlendirdiğimiz, kadın-erkek ödevler denklemine dayanır. Bahsolunan denklemde bilkuvve yahut bilfiil anne ve zevce olan kadın, şefkat, iffet, rikkat ile güzellik kutbunu teşkil ederken; baba ve koca durumundaki erkekte, mücâdele azmi, iffet, namus ile dayanıklılık yakasında yer tutar. İkisinin, kaçınılmaz paydasıysa, fedâkarlık, güvenilirlik ile sâdıklıktır."*¹⁰² Duralı'da sağlıklı bir toplumun, sevgi ile birbirine bağlanmış bir ailede, özellikle de karı-koca ilişkisindeki görev bilincinin farkında olmasıyla oluştuğunu görmekteyiz. Kadın ve erkeğin evlilikte üzerlerine düşen görevlerini ihmal etmesi veya birbirlerinin görevlerini üstlenmesi aile yapısına zarar vermektedir. Aile ilişkisinin bozulması toplumu da olumsuz yönde etkilemektedir. Duralı'ya göre, erkeğin özelliklerinin baskın kılındığı toplumlar vahşileşirken kadının özelliklerinin baskın kılındığı toplumlar da yozlaşmaktadır. İlk durum, toplumda ahlakı ve sanatı yoksun bırakırken; ikinci durum haksızlık karşısında direnmeyi kişilerin iradelerinden kaldırmaktadır. Sonuç olarak, "mücâdele irâdesini kırmak amacıyla kadın erkekleştirilirken, erkeğin de kadınlaştırılması sûretiyle cinsiyet farklılığının doğurduğu görev bölüşümü alt üst olunmakta, böylelikle de tek cinsiyetli nesillere zemîn hazırlanmaktadır."¹⁰³

¹⁰¹ Şaban Teoman Duralı, "Was İst Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation", *Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.19, (Şubat 2009), s.7.

¹⁰² Şaban Teoman Duralı, *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, 8.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2020, s.106.

¹⁰³ Duralı, a.g.e, s.107.

Toplumun oluşumu, kadın üzerinden meydana gelir. Kadim kültürlerde - medeniyet öncesi kültürlerde-, kadın ön planda olmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi, kadının çocuk doğuran mucizevi bir varlık olarak görülmesidir. Kadın-erkek arasındaki ilişki ile çocuğun doğumu arasında insanlar bir bağ kuramadıklarından, tek başına olan bir kadının bir süre sonra doğumla etrafının çoğalması, kadını mucizevi olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu durum eski devirlerin dinlerinde kadınların “tanrıça” olarak kabul edilmelerini sağlamıştır.¹⁰⁴ Will Durant, eski devirlerdeki aile içi görev dağılımlarında, çocuğu yetiştirme açısından annenin rolünün asıl ve üstün sayılmasının, erkeğin fazlalık olarak görülmesine neden olduğunu söylemektedir.¹⁰⁵ Geleneksel kültürde neslin devamı olarak kadının toprak, erkeğin tohum olarak vasıflandırılması da kadının toprak ile özdeşleştirilerek bereketli olarak anılmasını sağlamıştır.

Duralı, kadının önemi üzerinde durarak, İslam’da Allah’ın iki önemli sıfatının kadına bahşedildiğini söyler. Bunlar “Rabb” ve “Rahim” sıfatlarıdır. Doğduğumuz yatak olan ‘rahim’, Allah’ın kadına bahşettiği “Rahim” sıfatı olmaktadır. Allah’ın bir diğer sıfatı olan ‘Rab’da kadına, “mürebbiye/öğretici” olarak tecelli etmektedir.¹⁰⁶ Toplum, anne çıkışlı olmaktadır. Arapça da toplum “ümme” anlamına gelir. “Ümm” kelimesi de *anne* demektir ayrıca *önder* anlamı da bulunmaktadır. Böylece toplum; anneden türeyen manasındadır ve anne önder konumundadır.¹⁰⁷ Beşer olarak dünyaya gelen insanın ilk öğreticisi mürebbiye sıfatıyla annesidir. Annenin öğreticiliği ve önderliği sayesinde insan, beşer seviyesinden çıkıp insanlaşma sürecine girmektedir. Anne çocuğuna öncelikle yemek, içmek, giyinmek, oturmak gibi yaşama gereksinimlerini öğretir. Bunları hafızasına alan çocuk böylece toplum ortamında kendi kültür değerleriyle gelişme gösterir.

¹⁰⁴ Şaban Teoman Duralı, Medeniyet Tarihi (31.10.2017) https://www.youtube.com/watch?v=OrUUlilOH0Q&list=PLtOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=8 /15.01.2021. ; Will Durant, Medeniyetin Temelleri (Çev. Nejat Muallimoğlu), 1.Baskı, İstanbul, Erguvan Yayınları, 2012, s.60.

¹⁰⁵ Durant, a.g.e, s. 60.

¹⁰⁶Şaban Teoman Duralı, “Felsefe-Bilim Geleneğimizin Nirengi Noktası Ebûhâmit Gazâlî”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S.20 (2011), s.38.

¹⁰⁷ Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”,s.4.

Örneğin, yeni doğan bir çocuğu ıssız bir yere bırakırsanız, oranın iklim şartlarına göre birkaç saat ya da bir gün yaşayabilecektir.¹⁰⁸ İnsan, bakıma ve ilgiye muhtaç olarak doğar. İçgüdüsel bir şekilde kendi başına yalnız yaşayamaz. Bu nedenle yeni doğan bir beşerin, insanlaşıp hayatta kalması, toplum-kültür ortamında doğup büyümesine bağlıdır. “İnsan, içinde yetiştiği toplumdan aldığı kültürle beslenip yetişmekte, kültürlenmekte ve farklılaşmaktadır.”¹⁰⁹ Anne üzerinde inşa edilen toplumda yetişen insan, başta annesi olmak üzere, babası, kardeşleri, yakın ve uzak akrabaları, komşuları gibi çevresi sayesinde bilgilenip eğitilerek insanlaşmaktadır.

Yaşamın akışı içerisinde, herhangi özel bir mekân, zaman, yer olmadan, toplum içinde, aile, akraba, mahalle ve çevreden edinilen bilgiye “eğitim” denir. Eğitim, bilgi sahibi olmanın en önemli aşaması olmaktadır. Bu aşamada yaşanan eksiklik, okullaşma dönemindeki bilgilenmenin de eksik geçmesine neden olur. Eğitim, genel bir hareket şeklidir. Eğitimin içini “terbiye” adı verilen bilgiler doldurmaktadır. Eğitim ve terbiye, toplumdan topluma ve çağdan çağa değişebilir.¹¹⁰ Örneğin, bazı kültürlerde bacak üstüne atıp oturmak veya büyüklerin yanında sigara içmek ayıp karşılanırken bazı kültürlerde ise bunun normal bir davranış olduğu söylenebilir. Terbiye, her türlü hâl ve hareketimizi belirlemede önemli bir olaydır. Yaşayarak, hissederek ve görerek edindiğimiz bu bilgilerle toplum kültürünü yansıtmaktayız. Bu nedenle eğitim, yetişilen topluma özgü olmaktadır.

Medeniyet seviyesine ulaşmış toplumlarda eğitimin gayesi, edepli, görgü kurallarına vâkıf, haysiyet sahibi kişiler yetiştirmektir. İnsan, öncelikle anne-babası, akrabaları, çevresi ve öğretmenlerinden gördükleriyle yetişmektedir. Duralı’ya göre, bu kişilerin yanında, insanın eğitimine örnek olan şahsiyetlerden bir diğeri de “devlet erkânı” olmaktadır. Devlet erkânının başını temsil eden hükümdar, dünyaya geldiği andan itibaren, yönetici olma gayesiyle özel bir eğitim görmektedir. Böyle bir hükümdar milletini yönetmenin yanında, devletin tarihini, maneviyatını ve fikriyatını da yansıtmaktadır. Hükümdarın eksik kaldığı noktalarda, iyi eğitilmiş kimseler bu eksiklikleri kapatabilmektedir. Devletin üst kademesindeki seçkinler

¹⁰⁸ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.78.

¹⁰⁹ Güvenç, a.g.e, s.361

¹¹⁰ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, ss.71-72.

topluluğu, halk arasından iyi bir eğitim ve öğrenim görmüş gençlerle doldurulabilir. Böylece devleti yönetecek seçkin tabaka dışarıdan gelen iyi eğitilmiş insanlarla donatılabilecektir.¹¹¹ Bu seçkinler topluluğu, kültür-toplum mirası olan hususları bilip yaşarlar ve kültürün kurucu unsurlarını daha iyi yerlere taşımaya çalışırlar. Böyle seçkin bir topluluk tarafından yönetilen devlet, *aristokrasi*¹¹² veya *meritokrasi*¹¹³ siyasal düzeninde olmaktadır.¹¹⁴ Devlet erkânının iyi bir eğitimle geldiği görev, yeni yetişen gençler için örnek oluşturmaktadır. Yönetici kadronun iyi veya kötü yönlerini bilip bu doğrultuda kendisini eğiten gençler, daha bilinçli bir şekilde yönetime dahil olmaktadır.

Medeniyet seviyesindeki toplumlarda, okul ile başlayan bilgi edinme durumuna “öğrenme” denir.¹¹⁵ Eğitim ile öğretim farklı olaylardır. Eğitim, yaşamın akışı içerisinde, bir yere ve kurala bağlı olmadan bilgi edinme iken; öğrenim, bir şekle bağlı olarak bilgi edinmedir. Öğretmenin öğrenciye vereceği bilgi, belli bir kalıbın içerisine sokulmuş, formel üslupta verilen bilgidir. Bu nedenle eğitimde bir bütünlük oluşmazken, öğrenimde bütünlük oluşmaktadır.¹¹⁶

MÖ 3600’lerden sonra Sümerlerde yazının icadı ile önemli bir kurum olan ‘okul’ meydana gelir. Yazı, okulu da beraberinde getirmektedir. Böylece okul, eğitimden öğretime geçişi sağlamaktadır.¹¹⁷ Bir başka deyişle, yazı soyut bir durum olduğundan, eğitim ile değil ancak öğrenimle edinilebilir. Böylece yazı ile birlikte artık doğal bir yolla bilgi edinmenin yanında, okul yoluyla bilgi edinme de başlamaktadır.

İnsanın eğitim ve öğretim ile bilgi edinmesine yardımcı olan en temel etken “dil” sahibi bir varlık olmasıdır. İnsana özgü olan dille bildirişme sayesinde insan, bilgi sahibi ve anlam veren bir varlık konumundadır.¹¹⁸ “Dil, bildirişmenin başta gelen mensûbu olup, belli bir topluma mahsûs özgül ses işâretleriyle yürütülen

¹¹¹ Duralı, Sorun Nedir?, ss.162-163.

¹¹²“Ülkeyi idare etmeye lâayık ve muktedir kimselerin oluşturduğu kadrolara dayalı siyasi erk ve düzen.”

¹¹³ “İşin gerektirdiği kıvam ile nitelikteki kimselerin işbaşına getirilmesini öngören toplum düzeni.”

¹¹⁴ Duralı, Sorun Nedir?, s.163.

¹¹⁵ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.73.

¹¹⁶ Duralı, a.g.e, s.73.

¹¹⁷ Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, s.8.

¹¹⁸ Duralı, a.g.e, s.80.

insanlar arası ilişkinin çeşididir.”¹¹⁹ İnsan dil yetisi sayesinde düşüncesini dışa vuran, diğer insanlarla bilgi aktarımında bulunup bildirişim sağlayabilen tek varlıktır.

Hayvanlar, dil sahibi olmayan, birbiriyle “iletişim” yani belli sesler ile haberleşen varlıklardır. Hayvanların içinde buldukları duruma göre çıkardıkları sesler, değişiklik göstermeyen, bilindik sesler olmasına rağmen insanda durum bundan farklıdır. İnsan, “anlam veren ve anlayan bir varlıktır.” Bu nedenle insandan çıkan sesler bir biçime sokulmuş, anlam ifade eden seslerdir. Bunun esasını oluşturan da “dil” olmaktadır.¹²⁰

“Bilincinde olduğunun bilincinde olma, ‘ben’ diyebilme, içebakış yapabilme, kavram inşâ etme ve sembollerle işlem yürütebilme, insana özgü bir temel zihin kapasitesinin değişik görünüşleridir. Bu kapasite dil olgusunun da temelidir. (...) Dil, bilincinde olduğunun bilincinde olarak, insanın dış dünyayı kendi kararlaştırdığı sembollerle zihninde temsil etmesi olgusudur.”¹²¹ İnsanın kendisinin farkında olması, soyut işlemler yapabilmesi, iç âlemine yönelebilmesi, onda dil olgusunun gelişmesini sağlar. Hayvanlar bu özelliklere sahip olmadıkları için, onlarda dil olgusu gelişmemiştir.

Dil, insanda iç konuşmayı sağlayan bir organ olarak, duygu ve düşüncelerimizi dışa yansıtmayı sağlar. “Dil, sözlü ve yazılı güzel sanat şaheserlerinin yaratıcısıdır -belagat ile hitabet.”¹²² Şiir, hikâye, roman, resim gibi duygu ve düşüncelerimizin dışa vurumu dil ile olmaktadır. Dışa vuran duygular, sözlerle dile getirilir. “Söz, anlam yüklü sesler öbeğidir. Ses iskelet yahut çerçeveyenken, anlam içeriği düşüncedir. Öyleyse söz, seslendirilerek dile getirilen düşüncelerdir. Peki dil olmasaydı düşünülemez miydi? Baskın ihtimâlle, düşünülemezdi. İnsandan gayri canlılar aleminde duyanlar/hissedenler var; düşünen yok.”¹²³ Düşünce, dil ile meydana geldiğinden insandan başka düşüncelerini dışa vuran canlı olmamaktadır. Dil, aklın dışavurumudur. Bu yüzden dil ile akıl arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Akıl yürütme ile varlıkla var olan arasında

¹¹⁹ Şaban Teoman Duralı, “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S.18, (2010), s.501.

¹²⁰ Duralı, a.g.e, ss.79-80.

¹²¹ Özakpınar, a.g.e, s.15.

¹²² Duralı, “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”, s.501.

¹²³ Duralı, a.g.m, s.503.

kavram yoluyla bir bağlantı kurarız. Kavram, varlığın dile yansımaları ve sözlerle ifade edilmesidir. Kavramlı bir sistemde düşünceler daha net bir şekilde dışa yansımaktadır. “Kavramlar açık seçik değillerse, bunlarla ifade ettiklerimiz belli bir konuya, nesneye yahut hedefe, yöne yönelmezler. Açık seçiklikten yoksun kavramlar kalıcı değildir; uçucudurlar. Kavramların önemini kaybettiği toplumlar, afyon yutmuş hâle gelirler.”¹²⁴ Duralı, dil ve kavramlar hakkında karışıklıklar yaşandığından, dilimizi ihmal ettiğimizden ve bu yüzden de bilgilerimizde karışıklık olduğundan yakınmaktadır. Yine ülke olarak geri kalmışlığımızın nedenlerinden birinin, dilimizdeki karmaşıklık olduğunu söylemektedir. Bilgideki karışıklıklar hayatın düzenini bozmakta, insanların birbiriyle anlaşma imkânını zayıflatmaktadır. Örneğin, duymak ile hissetmek aynı anlama gelirken, biz duymak ve işitmeyi aynı anlamda kullanıyoruz. “Beni duyuyor musun?” derken, aslında “Beni hissediyor musun?” demektediriz. Fakat biz bunu “Beni işitiyor musun?” anlamında kullanmaktayız.¹²⁵ Bunun gibi kavram karışıklığına neden olarak dili kullanmamız, hem toplum olarak birbirimizi yanlış anlamaya hem de dilimizi zayıflatmaya neden olmaktadır.

“Anlam içerikli belli sesler topluluğu demek olan ‘söz’ yoluyla insanlar, edindikleri maddî ve manevî değerleri birbirine ileterek toplu yaşamının imkânını yaratırlar.”¹²⁶ İnsanlar ancak toplu halde yaşayabilirler. Bu toplu yaşamdaki anlaşma bütünlüğü sözler ve sözlerin meydana getirdiği ‘konuşma’ aracılığıyla olmaktadır. Sözler konuşma ile hayat bulur. Konuşma vasıtasıyla dile getirilen duygu ve düşünceler sayesinde insanlar, birbirini daha iyi anlayıp, sorunları daha kolay biçimde çözme olanağına sahiptirler. Toplumun gerek kendi içinde gerek gelecek zamandaki ilişkileri çerçevesinde, varlığını devam ettirmesi, meydana getirdiklerini koruması ve gelecek kuşaklara bırakması dil ile gerçekleşmektedir.

Her dil, kendisini kullanan toplumun ortamını eksiksizce dile getirmektedir. *“Yabancı iklim ve coğrafya çevresi, bitki örtüsü, hayvan ve maden varlığı dilde müttekâbillerini bulamazlar. Topluma yabancı ortam ile çevreye ait unsurların, belirli anadilde karşılık bulmamaları tabî olup, bu onun yoksul ve yetersiz kaldığını*

¹²⁴ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.66.

¹²⁵ Duralı, a.g.e, s.67.

¹²⁶ Duralı, “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”, s.502.

asla söylemez."¹²⁷ Yaşanılan coğrafi bölge, iklim şartları, bitki örtüsü gibi durumlar dilin söz dağarına ve söylenişine etki etmektedir. Diller ortamına bağlı olduğundan bir kelime o ortamda kullanılmıyorsa dilde de karşılığı yok demektir. Bir kelimenin dilde karşılığı olmaması, o dilin ilkel olduğu anlamına gelmemektedir.

Maddi-mânevi her türlü inşâ, toplumun kültürünü oluşturduğundan, dil ile kültür arasındaki bağlantı da bu şekilde açığa çıkmaktadır. Dil-kültür birliği sayesinde kendini tanıyan toplum, öteki toplumlarla arasındaki farklılıkları da anlamaktadır. Dil aracılığıyla korunup, geliştirilen toplum değerleri, ortak bir kimlik oluşturmaya katkı sağlamaktadır.¹²⁸ Bir toplumun meydana getirdiklerinin saklanıp, gelecek nesillere bırakılmasında, kullanılan dilin yanında bu dilin yazıya aktarılması da önemli bir etken olmaktadır.¹²⁹ Kullanılan dilin yazıya geçirilmesi, o dili kalıcı hâle getirmektedir. Sözlerin zamanla değişip, unutulma imkânı varken yazıda durum bundan farklıdır. Sözler, sınırlı bir alanda bilgi aktarımı sağlarken, yazı daha geniş bir alana bilgi aktarımı sağlamaktadır. Dil ile bildirişme yani nesildaş insanlara ait bildirişme boyutu, yazı ile nesiller arası bildirişme boyutuna ulaşmaktadır.

Dil ve yazının korunması o kültürün gelecek nesillere bıraktığı mirasın doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşatılması anlamını taşımaktadır. Dile ve yazıya uygulanacak bir değişiklik, kültür mirasının unutulmasına ve medeniyetin de çökmesine neden olmaktadır. Duralı'ya göre, canlının kalıcılığı kalıtımı ile ayakta tutuluyorsa, kültürün devamlılığı da yazı diline bağlıdır. Yazı dilini bozmak, o kültürü çökertmek demektir.¹³⁰ Kullanılan her kavram o kültürü yansıttığından, yazıyı ve dili bozup yerine başka kavramlar getirmek, o kültürün ifade ettiği duyguyu da ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. *"Eğer siz hafızanızı silmişseniz artık düşünme kabiliyetinizi kaybetmişsiniz demektir. Bu da kendini dilde gösteriyor. Hatırlamalarımız, bütün düşünceler gibi kelime üstündedir. Kelimeleri değiştirdiğiniz zaman uygun bir kalıp bulamıyorsunuz."*¹³¹ Dil, düşünme ufkunu yansıttığından, dil olmadan o kültürün, duygu, düşünce ve tasavvur yüklü sözlerini

¹²⁷ Duralı, a.g.e, ss.506-507.

¹²⁸ Korkut Tuna, "Dil ve Kimlik", Kültür Sosyolojisi, (Ed. Köksal Alver, Necmettin Doğan), Ankara, Hece Yayınları, s.227.

¹²⁹ Tuna, a.g.e, s.225.

¹³⁰ Duralı, Omurgasızlaştırılmış Türklük, s.15.

¹³¹ İsmail Uslu, "Medeniyetler İttifakı Emperyalizmin Yeni Adıdır", Gerçek Hayat, S.594, (2012), s.21.

doğru bir şekilde yansıtmak mümkün görünmemektedir. Dil, kültürü korur ve diğer nesillere aktarır. Böylece dil ve yazı, zamanları, mekânları, insanları ve hayatları birbirine bağlamaktadır.

1.4.5. Din, Ahlak ve Sanat

İnsan, yaşadığı âlem ile irtibat halinde olan ve yalnız başına varlığını devam ettiremeyen bir varlıktır. Bu nedenle insan, akli melekeleri geliştikçe yaşadığı âlemi ve kendini sorgulamaya başlamaktadır. Hayatı anlamlandırma arayışında insan kendisine bazı sorular sorar. “Ben kimim?”, “Nereden geliyorum?”, “Nereye gideceğim?”, “Niçin yaratıldım?”, “Bu dünyada var olma amacım ne?” gibi sorular neredeyse her insanın aklını kurcalamaktadır. Bunun gibi insanın aklını aşan, tek başına üstesinden gelinemeyecek sorularda, kişiye bir yol gösterici yardım etmektedir. Bu yol gösterici de en başta, Allah olmaktadır.

Allah, yarattığı kulu ile iki şekilde irtibata geçer. Bunlardan birisi “vicdan/iç ses”, diğeri de peygamberleri aracılığıyla “tebliğ” olmaktadır.¹³² Allah’ın, kulun vicdanına seslenişi, akıl ile gerçekleşir.¹³³ Yani aklın, insan gönlüne hitabı vicdandır. Vicdan ile kula sesleniş, Allah ile kul arasında özel bir durum olarak yaşanır. Allah’ın sesine kulak veren insan, O’nun isteklerini tereddütsüzce kabul edip yerine getirir ki buna da “iman” denilmektedir.¹³⁴ İman edip, Allah’ın sesine kulak veren insan; iyi niyetli, salih, dürüst ve güvenilir olmaya özen göstermektedir. Allah’ın seslenişine kulak tıkayan insan ise nefsi istekleri doğrultusunda yaşayan ve bu doğrultuda davranış sergileyen kişi konumunda olmaktadır.

Allah’ın kulu ile irtibatının bir diğer şekli olan ‘tebliğ’ de peygamberler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Allah, dünyada var ettiği kulunu yalnız bırakmamış, peygamberler ve ilâhi kitaplar ile ona doğru ve yanlış gösterip, yol öğretmiştir. Allah’ın peygamberi vasıtasıyla gönderdikleri “din” adı altında bağlayıcı yükümlülükler olmaktadır. Din, “*akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhi bir kanundur.*”¹³⁵ Burada dinin, akıl-baliğ olanlara

¹³² Şaban Teoman Duralı, “Şaban Teoman Duralı Hocayla” (Görüşmecisi: Ebubekir Sifil, Talha Hakan Alp, Mehmet Fatih Kaya), Rihle, S.10, (2010), s.99.

¹³³ Duralı, Sorun Nedir?, s.70

¹³⁴ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.100.

¹³⁵ Hayreddin Karaman vd., İlmihal I, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, s.4.

hitap ettiği, insanları iyi şeylere yönelttiği ve insana tercih hakkı tanıdığı, Allah tarafından gönderildiği özelliklerini görmekteyiz. Belli bir olgunluk çağına gelip, akli melekeleri gelişen kişiye Allah, vahiy ile hitap etmektedir. Böylece insan, iman edip etmeme hususunda bir teklife tabi tutulmaktadır. Bu durum insanın hür olduğunun da bir kanıtıdır. Allah'ın tebliğine uymak veya uymamak insanın kendi tercihine kalmış bir durumdur. İnsanın hür iradesinin dışı vurumu da onu, Allah'a karşı sorumlu tutmuştur.¹³⁶ Sorumluluğu kişi tek başına üstlenmektedir. İslamiyet'te, kulun her yaptığından kendisinin sorumlu tutulacağı, kimsenin yükünün kimseye yüklenmeyeceği (Fâtır 35/18) inancı vardır. Bu inanca sahip insan, yapıp ettiği her şeyin karşılığını ahirette göreceğinden, buna göre iradesini kendi tercihi ile iyiye veya kötüye yönlendirmektedir.

“Kur'an'a göre insan, sadece iyi ile kötü arasında mücadele veren bir varlık olarak değil, aynı zamanda bu mücadelesine ilahi bir içerik kazandıran “halife” olarak önemlidir.”¹³⁷ “*Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.*” (el- Bakara 2/30). İnsanı yeryüzünde “halife” olarak var eden Allah, ona ödev ve sorumluluklar yüklemiştir. Ayrıca yaşam hakkı gibi temel haklar vermiştir. Yukarıda sorduğumuz soruların cevabını bize din vermektedir. Immanuel Kant'ın da söylemiyle insan, bir ödev varlığıdır ve ödevini yerine getirmek için bu dünyada var olmuştur. Ödev, insanın yapma yükümlülüğü altında bulunduğu işler.¹³⁸ Ödev iki şekilde yerine getirilebilir. İlki, kişinin kendi istemesiyle değil, dışarıdan aldığı emirler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Böyle bir kişi kendisini yönetemeyen, örlere bağlı olarak hareket edendir. İkincisi ise, kişinin kendi isteğiyle gerçekleşir. Ödev ve sorumluluklarının farkında olup “yapmalıyım” düşüncesiyle hareket eden, ‘iyi insan’ olma yolunda ahlaklı kişinin davranışıyla ödev yerine getirilir.¹³⁹ Allah'ın insana tebliği ile ödev sorumluluğunu yerine getirmede kişi hür bırakılmıştır. Ödevini ister yerine getirir ister getirmez. Ödevini yerine getirme çabasında olan kişi, sorumluluk sahibi ne yapması gerektiğini bilen, bu doğrultuda yaşayan, yapması gerekenleri içselleştirip, baskıyla değil bunu yapmam gerekir, “yapmalıyım” düşüncesiyle her daim hareket eden kişidir.

¹³⁶ Duralı, Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi, s.406

¹³⁷ Alparslan Açıkgenç, “Yeni Bir Toplum Felsefesine İlk Adım”, Teoman Duralı'ya Armağan, Haz. Cengiz Çakmak, İstanbul, Dergah Yayınları, s.40.

¹³⁸ Duralı, Sorun Nedir?, s.213.

¹³⁹ Duralı, a.g.e, s.213.

Kişinin hür olarak yaptığı her türlü hâl, hareket ve davranışları, edebinin dışı yansımalarıdır. İnsanın tek yaşam olanağının toplum-kültür çevresinde olabileceğinden, yaşamını devam edebilmesi için bazı kurallara tabi olması gerekir. Kişinin yaşamını ayarlayan bu kurallar ‘edep’tir. Edep, dinden kaynaklanmaktadır. İster tek tanrılı olsun ister çok tanrılı veya totemci olması fark etmeksizin tüm toplumların çıkışı dine, manevi bir güce dayanmaktadır. Bu nedenle her toplum din çıkışıdır. İlk insandan beri hayatı yönlendirip, şekillendiren din olmuştur. Din, maneviyattan hareket ederek, maddiyatın anlamlandırılmasında bize yardımcı olur. Böylece, maneviyatın toplumdaki tezahürü edep olarak karşımıza çıkar. Edep kurallarına göre hayat kurulmaktadır.¹⁴⁰

Tek tanrılı vahiy dini meydana çıkana kadar, toplumlarda genel geçer bir edep düzeni bulunmamaktadır. Toplumdan topluma değişen edepler vardır. “Tek bir topluma münhasır edebe örf denir.” Örflerin bildirdiği kurallar, çıktığı topluma ait olup, sadece o toplumu bağlamaktadır. Medeniyet öncesi topluluklar, kan bağına bağlı olarak oluşan akraba, aşiret, kabile gibi topluluklardır. Bir aşiret veya kabile örfüne aykırı bir davranış, örneğin; hırsızlık, kendi içinde meydana gelmişse ceza gerektirirken, başka bir kabileye yapılan böyle bir davranışın ödüllendirilme ihtimali vardır. Bu topluluklarda kendinden olmayan, insan olarak görülmediği için ona yapılacak her şey caiz karşılanmaktadır.¹⁴¹ Vahdet dininin ortaya çıkmasıyla mahalli olan örfler, yerini kuralları bütün insanlığı kapsayan, evrensel edebe bırakmıştır. İlk evrensel edep kuralları Tevrat’taki On Emir’ de ve Kur’an da görülmektedir.¹⁴² Bu emirler belirli bir kabileden ziyade, tüm insanlığa gönderilmiş buyruklar olmaktadır. Vahdet-vahiy dininin en önemli özelliği, ‘insan bilincini’ ortaya çıkarmasıdır. Bu bilinç sayesinde insanlık evrensel bir hâl almıştır. Sadece kendi kabileden olana değil, diğer kabile mensuplarına, farklı soylardan gelene de insan gözüyle bakılmıştır.

“Her kişi, belli bir örf ile âdet, gelenek ile görenek ağının içine doğmuş bulunduğundan, o belirli ağın insanı olur. Her belli örf ile âdet, gelenek ile görenek ağının bir kültürüdür. Fakat her örf ile âdet, gelenek ile görenek ağının ana hatları az

¹⁴⁰ Durahı, Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi, s.394.

¹⁴¹ Durahı, a.g.e, s.378.

¹⁴² Durahı, a.g.e, s.379.

yahut çok belirgin bir biçimde belirli bir tebliğ tarafından çizilmiş bulunduğuna göre, kültürler ya doğrudan doğruya dindirler ya da onun bir kesitidirler. Şu durumda din menşeli olmayan kültür, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetini fikirce başlatan insancılık-aydınlanmacılık çağına değin tarihte yer almamıştır.”¹⁴³

Vahdet-vahiy dini ile tebliğin ortaya çıkışına kadar her kültürün, kendi din menşeli edebi etrafında hareket ettiğini; vahiy dini ile artık aklın da kullanıma girerek metafizikten ahlak kurallarının türetildiği görülmektedir. Ahlakın, akıl çerçevesinde işlenene kadar örf ve adetler denilen bölgesel geçerliliği bulunan değerler içinde kapalı kaldığını ve vahiy tebliği ile açığa çıktığını, bundan dolayı her kültürün din çıkışlı olduğu söylenmektedir.¹⁴⁴

Edebin felsefe-bilimin beyni olan metafizikçe işlenip sistemleştirilmesi ile “ahlak” ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁵ Duralı’da ahlak, felsefenin hikmeti sebebidir. Felsefenin her kesiminin doğrudan veya dolaylı olarak ahlak ile bağlantısı vardır. Her ne kadar felsefe ahlak kurallarını sistemleştirse de bu kuralların dayandığı ana ilke, din olmaktadır.¹⁴⁶ Felsefenin ahlak alanı, dinin koyduğu ana ilkelerden hareket eder. Bu ilkelerden hareket eden ahlâk filozofu da kurallar sistemini inşa etmektedir.

Her türlü hâl ve davranış kuralları ahlakı ortaya çıkarır. Bu kuralların kaynağı da vahyin verisi ana ilkeler olmaktadır. İslam filozoflarından Kindi ve Farabi’ye göre, “Vahyi insanlara tebliğ edip açımlayan peygâmbler olup onda bildirilen ana ilke, kural ile düstür bütünlüklerine dönüşerek ahlâk düzenlerini kuran, bilgiler ile filozoflar olmuştur. Söz konusu kurallar, bütün zamanları ve insanları kapsayacak kudret ile geçerliliktedirler. Evrenseldirler.”¹⁴⁷ Vahyin gönderilişi, insanın kendisini gelecek her türlü kötülüğe karşı koruması ve tedbir alması yönündedir. İnsanları ifrat ve tefritten korumaya yönelik olarak bu ilkeleri, peygamberler ve filozoflar gerektiği gibi dokuyarak insanlara sunmaktadır. Örfeye dayalı edep kuralları belirli bir topluma mahsus olup mahallî özellik sergilerken, ahlak kuralları evrensel olup tüm insanlığı kapsamaktadır.

¹⁴³ Duralı, Sorun Nedir?, ss.199-200.

¹⁴⁴ Duralı, a.g.e, s.200.

¹⁴⁵ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.53.

¹⁴⁶ Duralı, Sorun Nedir?, s.91.

¹⁴⁷ Duralı, a.g.e, s.92.

Bir kişinin davranışlarını, hâl ve eylemlerini belirleyen onun ahlakıdır. Davranışlarında kendisine ve diğer insanlara karşı iyi niyetini belli eden de ahlaklı kişi olmaktadır. İnsanın niyeti doğrultusunda meydana gelen eylem ve ameller ahlak çeşidinden sayılırken, niyetin kendisi dini içerik taşımaktadır. Sonuç olarak da niyet ahlaka dayandığı için ahlak da dinden ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁸

Kişinin iyi niyet sahibi olmasında fitratının etkisi olduğu gibi toplumun da verdiği eğitim ile etkisi olmaktadır. Toplum, eğitime kapasitesini gelenek ve göreneklerde işleyip diğer nesillere aktarır. Eğitimin başlangıç ilkeleri de kendini vahiyde bulmaktadır. Vahye bağlı kalan toplumlarda iyi niyet gelişme gösterirken, vahyi değiştiren veya terk eden toplumlarda eğitim düzeni çökmektedir. Ahlak, kişi boyutunda, insanın kendisi ile barışık bir şekilde davranışlarını göstermesidir. Toplum boyutunda ise, diğer bireylerle, menfaat içermeksizin, ödev ahlakı gereği hareket etmesidir.¹⁴⁹ İnsanın kendisiyle barışık yaşaması, vicdan dediğimiz Allah'ın seslenişi olan iç sesine kulak vererek doğru yolda gitmesidir. Ahlak içimize ne kadar işlerse onun dışı vurumu da o kadar kuvvetli veya zayıf olmaktadır. Toplum boyutunda ahlak, vahiyde de belirtildiği üzere başta kul hakkına riayet ederek bireyin üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmektir. Bu şekildeki ahlaklı bir yaşam toplumun ve haliyle bireylerin daha iyi, daha güçlü bir durumda yaşamasına olanak sağlamaktadır.

Medeniyetler, ruhsal temellerini bir inanca bağlarken toplumsal temellerini de ruhsal inanca bağlanan ahlak düzeninde bulmaktadırlar. İnanç ve ahlak üzerinde birleşen toplum, kendini geliştirerek devlet düzeni ve ekonomik yapıyla kendi kültür eserlerini oluşturmaktadır. Belirli bir inancın meydana getirdiği ahlak nizamı, o topluma uyulması gereken kuralları da beraberinde getirmektedir. Bir fiilin iyi veya kötü, doğru veya yanlış olduğunu söyleyen, toplumdaki faaliyetleri ve insanların davranışlarını yönlendiren, o toplumdaki insanların ruhunda var olan inançları ve ahlak düzenleri olmaktadır. Böylece toplumun uyguladığı fiiller ve meydana getirdiği eserler kültürü oluşturmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Durah, a.g.e, s.182.

¹⁴⁹ Durah, a.g.e, s.182.

¹⁵⁰ Özakpınar, a.g.e, ss.46-49.

Kültür ve medeniyetin içini oluşturan bütünlüklerden bir diğeri de sanattır. Duralı da sanat, ahlak gibi temellerini insanın iç dünyasında bulmaktadır. Ahlakın esası “iyiliğe”, sanatın esası da “güzelliğe” dayanmaktadır. İyiliği ve güzelliği gerçeklik evreninde insan dışında meydana getirebilen başka bir varlık bulunmamaktadır. Sanat, yarar ve menfaat düşüncesinden uzak olarak, insanın içindeki hissiyatın gerçeklik evreninde nesnelere yansıtılmasıdır.¹⁵¹ Sanatın metafizik yönü düşünüldüğünde buradaki hedef, sanat eserinin bir obje olarak dışa vurumu değil yaratıcılık yönünün ortaya çıkarılmasıdır. Bu nedenle sanatın özünü görünür evrende kişinin ruhu oluşturmaktadır.¹⁵² Duralı'nın menfaat içermeksizin hissiyatın dışa vurumu ve doğanın işlenmesi olarak gördüğü sanat anlayışının benzerine Şeriatî'de rastlanmaktadır. Şeriatî'ye göre sanat, insanın yaratma kabiliyetinin doğada dışa vurumudur. İnsan dünyada eksik olduğunu hissettiği şeylerden sıkıntı duymaktadır. Bu sıkıntıyı ancak eksiklikleri var ederek gidermektedir. Yani var olan ile yetinmeyen insan, sanatsal faaliyetler ile ihtiyaç duyduklarını gidermeye çalışmaktadır.¹⁵³ Şeriatî insandaki yaratıcılık vasfının sanatta ortaya çıktığını söylemektedir. Ona göre sanat, dünyayı olması gereken güzelliğe büründürerek ruhu arındırma amaçındadır. Sanatın varlığı bir arayış olmaktadır.

Toplum ve sanat arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bir toplumda meydana gelen değişimler o toplumun sanatını da etkilemektedir. Sanat toplumda, toplumun meydana getirdiği medeniyette ortaya çıktığı için sahip olunan medeniyetin duygusuyla birleşmektedir. Her toplumun kendine özgü bir kültürü ve buna bağlı olarak da sanatı bulunmaktadır. Sanat, ayrıca bir dünya görüşünü yansıtmakta ve bir dinin dili olarak tezahür etmektedir. Ortaya çıkarılmış bir sanat eserinde bağlı bulunan medeniyetin izlerine, dünya ve varlık görüşlerine, zaman ve mekân anlayışları ile karşılaşmaktadır.¹⁵⁴ Örneğin, ibadet yeri olarak bir Budist tapınağı ile bir camiyi birbirinden ayıran mimarideki farklılıklardan ziyade o eserin arkasındaki Tanrı inancı, zaman ve mekân anlayışı, evren ve insan hakkındaki düşünceler olmaktadır.

¹⁵¹ Şaban Teoman Duralı, “Şiir”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 12, (Ekim 2007), s.89.

¹⁵² İzzetbegoviç, a.g.e, s.150.

¹⁵³ Ali Şeriatî, Sanat, (Çev. Ejder Okumuş, Sait Okumuş, Şamil Öçal), 5. Baskı, Ankara, Feer Yayınları,2018, s.79.

¹⁵⁴ Kalın, Barbar, Modern, Medenî, s.197.

Her medeniyetin kendine özgü bir sanat kültürü olmaktadır. Sanat ile din arasındaki bağlantıya bakıldığında sanat eserlerinin bir inancı ve dini ritüelleri yansıttığı görülmektedir. Sanat içinde bulunduğu toplumun dini inancından beslenmiş ve o dinin genel inancı çerçevesinde eserlerini vermiştir. Örneğin, İslam medeniyetinde tezhip, hat, minyatür, mimari gibi alanlarda kendine özgü İslam sanatı meydana getirilmiştir.¹⁵⁵

Sanatın bir diğer önemli özelliği de tabiatla olan ilişkisidir. Sanat ve tabiat arasındaki ilişki kültür ve medeniyet oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Sağlam ve insana değer veren bir medeniyet kurmak için tabiatla uyum içerisinde olan bir varlık düşüncesine sahip olmak gerekmektedir.¹⁵⁶ Duralı, Çağdaş medeniyetin insanı tabiattan uzaklaştırıp sunî bir hayata yönlendirdiği ve toplumları tek düze bir hale getirerek bunun sanat anlayışına da yansıdığını belirtir.¹⁵⁷

Görenlerde ve işitenlerde bir estetik heyecanı var eden sesler veya görseller, insan tabiatının temel ihtiyaçlarından olmaktadır. Bu ihtiyaçları gidermede çeşitli yöntemler kullanılmakta ve yaşanan medeniyetin sanat anlayışına göre zirveye taşınmaktadır. Güzellik hissiyatı medeniyetin içinde devam etmekte fakat zirveye ulaştığında kaybolmaktadır.¹⁵⁸

1.4.6. Kültür ve Medeniyet

İnsan, diğer canlılara nazaran bir belirlenmemişlik ile hayata başlamaktadır. Diğer canlılar içgüdüsel bir belirlenim ile yapması gerekenleri bilirken, insan bundan belirli bir ölçüde yoksun bulunmaktadır. Doğduğu andan itibaren, tek başına ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve tehlikelerden korunamamaktadır. İnsanın hayatta kalabilmesi için, içinde doğduğu toplumu bir düzene sokması ve inşa etmesi gerekir. Bu düzenleme, maddi-manevi her inşa, bize o toplumun kültürünü vermektedir.

¹⁵⁵ Baltacı, a.g.e, s.49.

¹⁵⁶ Kalın, a.g.e, s.207.

¹⁵⁷ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.173.

¹⁵⁸ Alexis Carrel, İnsan Denen Meçhul, (Çev. Fatıma Zehra Bayrak), 1. Baskı, Ankara, Hayat Yayınları, 2018, ss.105,107.

Duralı'da "kültür", "*maddî, manevî her tarafımızı belirleyen, meydana getiren, içinde doğup özünde geliştiğimiz, en geniş çaplı temel kurumdur.*"¹⁵⁹ Kültürü bir kurum olarak ele alan Duralı, doğup yetiştiğimiz toplumda bizi belirleyen değerlerin kültür tarafından şekillenip meydana geldiğini dile getirmektedir. Nasıl ki insan, ihtiyaçları doğrultusunda kültürünü oluşturuyorsa ihtiyaçlarını da yine ona hammadde veya mamulünü sağladığı kültür ortamı vermektedir. Kültür, geliştiği doğanın etkilerini taşımaktadır. Bu yüzden her bireyde, yetiştiği topluluğun kültür zihniyeti bulunur.

Kişi içinde yaşadığı tabii şartlara öncelikle kendisini uydurmaya çalışır. Doğada hazır bulduğu maddeyi kullanarak bunu yapar. Eğer bunu başaramıyorsa o zaman o tabii ortamı değiştirerek kendisine uydurur. Doğadaki ham maddeyi işleyerek, ihtiyaçlarını karşılar.¹⁶⁰ Kişinin maddi yahut manevi ihtiyacı her ne ise bulunduğu ortamdaki ham maddeyi o amaç doğrultusunda işler. Bu işlemler sonucu meydana gelen inşa, kültürü oluşturmaktadır.

Topluluklar konar-göçer yaşamdan yerleşik hayata geçerek kendilerine yeni bir hayat tarzı sunmuşlardır. Yerleşik toprakları benimsemiş, doğal kaynaklardan faydalanıp daha önce doğada olmayan yeni değerleri ortaya çıkarmışlardır. Zamanla, yaşanılan toprak artık pek çok değeri taşıyan 'yurt' haline gelmiştir. Yurtta manevi değerlerin rehberliğinde, maddi yapıtlar oluşturulmuştur. Yurt sadece üzerinde yaşanılan toprak değil, örf, âdet, gelenek gibi değerlerin yaşandığı ve diğer nesillere de aktarıldığı mekân olmaktadır.¹⁶¹ Yurtta meydana gelen kültürün öncelikle oluşumu ziraate bağlıdır. Toplulukların yerleşik hayata geçmesi ve toprağı işlemeyle, medenileşme yolunda sebepler bulunur. İnsanın güvendiği bir yerde yaşayıp, geçimini temin etmesi, bulunduğu yerde okul ve ibadethane gibi kurumları inşa etmesi, ihtiyaç duyduğu üretim aletlerini icat etmesi ve hayvanları ehlileştirilmesiyle insan, düzenli ve disiplinli çalışmayı öğrenerek hem kendi ömrünü uzatmakta hem de meydana getirdiği mirası diğer nesillere aktarmayı başarmaktadır.¹⁶² Bir nesil kendinden sonraki nesle değerlerini yani geleneklerini aktarır. Fakat her nesil değerlerinde (göreneklerinde) bazı değişiklikler yaparak diğer

¹⁵⁹ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.49.

¹⁶⁰ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.33.

¹⁶¹ Şaban Teoman Duralı, Felsefe-Bilim Nedir?, 1. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2006, s.102.

¹⁶² Durant, a.g.e, s.16.

nesle kültür unsurlarını devretmektedir. Bu değerler, insanın çevresinde bulunduğu her türlü ham maddeden faydalanarak üretilmektedir. Başka bir deyişle, insan kendi ihtiyaçlarını karşılamak için edindiği her türlü malzemeyi işleyerek, değerleri meydana getirmektedir.¹⁶³ “Nitekim değerlerin, gerek birey gerekse toplum düzleminde insanın maddî ile manevî bütün etkinliklerine çekidüzen vermek üzere ete kemiğe bürünmüş şekilleri, sanatlar, örfler ile âdetlerdir. Sanatlar, örfler ile âdetler, gelenekler ile görenekleri tevlit etmişlerdir. Sanatlardan, örfler ile âdetlerden, gelenekler ile göreneklerden örülmüş doku, ‘kültür’dür.”¹⁶⁴ Bu değerlerin işlenmesi bir zihin işlemini gerektirir. Zihinde belirlenen düşünceler manevî âlemde oluşurken, bu düşüncelerin dışı vurumu, maddî dünyada karşılığını bulmaktadır.

“...benimsenmiş yaşantıların, görerek taklidinden öncelikle görenekler oluşur. Ağızdan kulağa, özellikle de görme yoluyla nesilden nesile aktarılagelen görenekler, gelenekleşirler. Görenekler, şu hâlde, toplumu meydana getiren bireyleri yatay düzlemde birbirleriyle irtibatlandırırken; gelenekler, nesilleri dikey çizgide birbirlerine bağlarlar. Her iki boyutta iletilenlerse, değerlerdir.”¹⁶⁵ Her insan, içinde yaşadığı topluluğun özelliklerini yansıtmaktadır. O topluluğun oturma biçimi, yemek yeme şekli, giyim tarzı, itikadı özelliği, iklim şartları gibi gelenek dokusu içinde, kişi yaşamaktadır. Bir toplumu oluşturan insanların davranış ve iş yapma şekilleri, o kültürün yaşam biçimini belirlemektedir. Aynı zamanda doğal ve coğrafi imkanlar ile inanç şekli de o toplumun âdetlerini, davranışlarını, geleneklerini belirlemede önemli etkenlerdendir. Bu özellikleri kişi, işiterek ve görerek elde eder. Böylece toplumun geleneğini de benimsemiş olur. Dikey biçimde aktarılan geleneklerin, zamandaş bireyler arasında yaygınlaşmasıyla, görenekler oluşmaktadır. Diğer nesillere aktarılacak değerdeki görenekler, gelenek içine dahil olurlar. Kullanılır biçimde olan bu şekildeki göreneklere de “örf” denilir.¹⁶⁶ “Örf, çağdan çağa, toplumdaki topluma değişiklik gösteren bireysel ile toplumsal hâl, hareket, davranma, eyleme ile konuşma kuralları, tertip ile düzendir.”¹⁶⁷ Örfler, buldukları topluluğa mahsus kurallardır. Toplumdan topluma değişiklik gösterirler.

¹⁶³ Şaban Teoman Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, Necati Öner’e Armağan, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, (1999), s.117

¹⁶⁴ Duralı, Sorun Nedir?, s.199.

¹⁶⁵ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.34.

¹⁶⁶ Duralı, a.g.e, s.34.

¹⁶⁷ Duralı, Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi, s.110.

Göreneklerin oluşturduğu görgü kurallarının hepsi bizlere örfü vermektedir. Örfü meydana getiren kuralların temeli de edepten, haliyle dinden gelmektedir.

Konar-göçer hayattan yerleşik hayata geçiş, öncelikle küçük köyleri meydana getirmektedir. Buralarda topluluk mütecânistir. Aynı kandan gelen insanların oluşturduğu topluluklardır ve bunlar hemen hemen aynı işleri yapmaktadır. Gelenek, görenek ve örfle göre hareket edildiği için henüz sıkı düzene bağlı hukuk kuralları gelişmemiştir. Duralı'ya göre, kültürü oluşturan üç unsur vardır; dil, din ve zanaat/teknik. Yerleşik hayata geçiş ve tarımla, zanaat ilerleme göstermektedir. İhtiyaçları karşılamak için doğayı inşa etmeye yarayacak aletleri kişi icat etmek zorundadır. Bu icatlar tekniği meydana getirmektedir. İhtiyaç duyulan aletleri topluluklar ya kendileri icat etmeli ya da diğer topluluklardan edinmelidir. Bu iş birliği aracılığıyla zamanla köyler büyüyerek şehirleri oluşturmaya, mütecanis topluluklar, gayri mütecanis olmaya başlamaktadır.¹⁶⁸ İnsan, ihtiyaçlarını yalnız karşılayamayacağından bu ihtiyaçlarını gidermek için başkalarıyla dayanışma ve iş bölümü çerçevesinde hareket etmek ve toplumsal bir hayat oluşturmak zorundadır. Aynı kandan, kökten gelen insanların bir araya gelmesinden, artık farklı kökenlere sahip insanların bir araya geldiği topluluklar oluşmaya başlamaktadır. Bu birleşimlerden de önce büyük köyler, sonra şehirler, daha sonra da şehirlere bağlı olarak devlet yapısının oluştuğu görülmektedir. Böylece şehirde, biyolojik toplum yapısından ziyade sosyolojik toplum yapısıyla karşılaşılmaktadır.

Şehir, Arapçada “medine”, Yunancada “polis”, Latince “civitas”, Türkçede ‘medîne’den türetilen “kent” anlamına gelmektedir.¹⁶⁹ Köy ve kırsal kişiye belirli bir yaşam şekli ve belli bir iş tarzı sunmaktadır. Fakat şehirler, insanların her türlü özelliğini sergileyebileceği, farklı iş imkânlarına sahip yerlerdir. Şehirlerin önemli bir özelliği de iş bölümünün olmasıdır. Şehir yaşamı daha çok burjuvaya dayanır ve halk daha seçkin kesimden oluşmaktadır. İnsanlar davranışlarında daha zariftirler ve nezakete önem verirler. Ayrıca şehirler ticaret merkezi olmaktadır. Kırsalda olan zenginlik, şehirde toplanarak tüccarların birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmasına

¹⁶⁸ Şaban Teoman Duralı, Teoman Duralı İle Felsefe Söyleşileri (28.07.2019), https://www.youtube.com/watch?v=1DQJhK8_EU&t=1983s /15.01.2021.

¹⁶⁹ Şaban Teoman Duralı, Medeniyet Tarihi (23.02.2016) https://www.youtube.com/watch?v=Z_1199FVGUc&list=PLtOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=25 /15.01.2021.

imkân sağlar. Şehirde, kültür ve sanatta çeşitlilik, lüks bir yaşam ve eğitimde daha gelişmişlik vardır.¹⁷⁰ “...şehir, yani “hadarî umran” insanların sadece canlılıklarını sürdürdükleri bir “mekân” olmayıp, bunu belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirme düzenlerini başka insanlara, yeni nesillere öğretip onların da mevcudu geliştirip sürdürmelerini sağladıkları bir varoluş veya oluş yeridir.”¹⁷¹ Her şehrin kendine özgü bir geçmişi ve nesilden nesile aktarılan bir kültür mirasının oluşu, şehirleri birbirinden farklı kılmaktadır. Geçmişten gelenlerin korunması, ihtiyaç üzere var olanın değiştirilmesi, ayrıca ekonomik ve siyasi yapılanmanın çeşitliliği de şehirlerin farklı olmasının nedenlerindedir.

Şehirleşmenin baş gösterdiği toplumlarda “devlet” denilen yapı oluşmaktadır. Devlet, toplumun en tepe karmaşık yapısıdır. Devlet, önemli bir teşkilatlanma örneği sunar. Bu teşkilatlanma soydaş olmayan insanların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu bir araya gelen insanların oluşturduğu topluluğa “millet” denir. Millet, devletin içinde yaşayan topluluktur. Devlet, çok tabakalı bir yapıya sahip olup, her soy ve ırkı içine alabilen siyasal ve ekonomik bir örgütlenmedir.¹⁷²

Duralı, şehirde devlet için önemli üç kurumun meydana geldiğini belirtir. Bunlar, hukuk, siyaset ve iktisattır. Devlet öncesi toplumlarda düzen örfelere dayanırken, devlette hukuk baş göstermektedir. Doğal belirlenim yasalarından yoksun insan, yaşamını devam edebilmek için kendisine kurallar koyar. Büyüyüp gelişerek devletleşmiş toplumları oluşturan milletler, sözlü gelenek ve göreneklerin yerini yazılı kanunlara bırakmışlardır. Devlet çatısı altında kişinin kendine gelişmiş kurallar koymasına “kanun”, kanunlardan oluşan geniş ağa da “hukuk” denilir.¹⁷³ Medeniyet aşamasına ulaşmış kültürlerde gelenek halindeki örfeler, ödev gerçeği dikkate alınarak, sıkı düzenlere dönüştürülür. Bu işlemle esası ahlaka dayanan hukuk ve kanunlar oluşturulur. Hukukun söz sahibi olduğu yerlerde, sıkı düzenle belirlenmiş, kanuna dönüşen görenekler yaşanmaktadır.¹⁷⁴ Hukukla birlikte serbestlik bir ölçüde kısıtlanır. Hukuka aykırı bir davranış, devlette herkesin aynı cezayı

¹⁷⁰ Stephen B. Young, “Ekonomi, Toplum ve Medeniyet” (Çev. Hasan Umut), Medeniyet ve Değerler (Ed. Recep Şentürk), İstanbul, İTO Yayınları. s.95.

¹⁷¹ Tahsin Görgün, “Kültür ve Medeniyet Mekânı Olarak Şehir”, Din ve Hayat, S.9 (2010), s.7.

¹⁷² Duralı, Sorun Nedir?, s.56.

¹⁷³ Duralı, a.g.e, s.165.

¹⁷⁴ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.30.

görmesini gerektirir. Örflere göre hareket edilen yerlerde ise, örf sadece o toplumu bağladığından, herkese aynı şekilde uygulanacak kesin ve bağlayıcı bir ceza şekli olmamaktadır.

Devlette görülen bir diğer önemli kurum da siyasettir. Devlet öncesi toplumlarda mülkleşme görülmemektedir. Ne zaman ki yerleşik hayata geçip, devlet oluşmuşsa bununla birlikte mülk edinme başlamıştır. Bu mülklerin ayrımını yapan yönetici kişi hüküm sahibidir. Devlette bütün topluma hükmetme ile ‘siyaset’ karşımıza çıkmaktadır. Siyaset bir çeşit koordinasyon görevidir. Farklı soydan gelen, farklı işler gören insanların arasındaki her çeşit anlaşmazlığı giderip, koordinasyonu sağlamak siyasetle olmaktadır. Yine devletin bir diğer önemli kurumu olan iktisatta, toplum ile birbirini destekleyen yapılarıdır. Üretim ile tüketim dengesinin gözetilmesi ve bunun bir ölçüye dayanmasıdır. Toplum iktisat faaliyetlerine imkân sağladığı sürece, bu iktisat faaliyetleri de toplumun ilerlemesine imkân tanımaktadır. *“Kültür ancak ekonomik başarı ile medeniyet seviyesine ulaşır. Medeniyet, sıradan yaşam standartları ve sosyal örgütlenmelerden daha fazla ve ötesinde finanse edilmeye ihtiyaç duyar.”*¹⁷⁵ Kültür seviyesinden, medeniyet seviyesine erişimde hukuk, siyaset ve iktisat önemli etkenlerden olmaktadır. Kanunlara dayanan bir hukuk sistemi, devleti yönetip, idare edebilecek bir siyaset anlayışı ve toplumun daha iyi standartlarda yaşayıp kendini koruyabilmesi için gelişmiş bir ekonomi, medeniyeti kurmada ve korumada etkili faktörlerden olmaktadır.

Duralı’ya göre “medeniyet”, kültür üstü denilebilecek, devlet kurma becerisi gösteren toplumlarda meydana gelmektedir. Ona göre, en kadim zamanlardan bugüne kadar her topluluğun ve her toplumun bir kültürü vardır. Fakat bütün bu kültür toplulukları, medeniyet seviyesine ulaşamamıştır. Medeniyet seviyesine ulaşabilmiş kültürler ancak medeniyet kurabilmiştir. *“En üst teşkilatlanma seviyesini temsil eden devlet kurma becerisini (Fr-İng performance) gösterebilmiş bu toplumların, ‘kültürler-üstü-kültür’ şeklinde niteleyebileceğimiz yapılanması, ‘medeniyet’-medine: Devlet, kent- terimleri ile anılır.”*¹⁷⁶ Duralı, “kültür”ü insanın maddi, manevi yaptığı her şey olarak değerlendirirken; “medeniyet”i devlet kurma becerisi ve üst düzey teşkilatlanma olarak değerlendirmektedir.

¹⁷⁵ Young, a.g.m, s.97.

¹⁷⁶ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.34.

Duralı'da, medeniyetin kavram ve gelişim aşamalarının açıklamasına baktığımızda; “medeniyet” kavramına Fransızca “*cit *” kelimesinden türetilerek “*civilisation*” denilmesi, 1734 yılından itibaren gerekleŒmiştir. 13. yüzyılda kullanılan “*cultur*” kelimesinden farklı olarak “*civilisation*”, “*belli bir toplumun belirli bir çağdaki yaŒama tavrı ile tarzına mahsûs olmayıp toplumlar ile ağlar  st  bir anlam değeri kazanmıŒtır. Civilisation, belirli bir ağ ile topluma has bir cultureden çıkar. Ama yayılma sahası bütün dünyadır.*” “Civilisation” kavramından ileri gelen “culture”, Aydınlanma ağı olarak bilinen 1650-1800 yılları arasındaki Fransız kültürü olmaktadır. Her kültür, medeniyet oluŒturma yeteneğine sahip değildir. Yalnız, Fransız-İngiliz kültürü gibi ‘ st n’ olan bir “culture”, diğer toplumları da “*civilisationlaŒtırma*” görevini yerine getirebilir.¹⁷⁷ Hıristiyanlığın ‘din yayma’ uęraŒısının, “Yeni ağ dindıŒı Batı Avrupa medeniyeti”ndeki devamı “*civilisateurl k*” hareketidir. Aydınlanma döneminde medeniyetin taŒıyıcısı olarak görülen “*culture urbaine*”nın (ŒehirleŒmiŒ kültür) sahibi Batı Avrupalıdır. Batı Avrupa'da ŒehirleŒmiŒ kültürün dıŒında olan, köy bölgesinin görünümü ile görgü kurallarından yoksun kiŒisi, “*rural, rustre, manant, ve vilain*” olarak adlandırılır. Avrupa dıŒındaki coğrafi bölgeler ve burada yaŒayan insan tipleri ise “*sauvage*”, yani vahŒi veya yabani kabul edilmektedir. Batı Avrupa'nın ‘kent’lisi olmamakla birlikte, köy gibi doğal (rural, rupestre) bölgelerde yaŒayan kiŒisi (monant, vilain), Batı Avrupalı olduğu için yine de insan kabul edilmektedir. Böyle bir kiŒi ‘aydınlatılmak’ suretiyle, istenilen “*politesse*” (naziklik) kalıbına sokulabilir. Fakat Avrupalı olmayan “*sauvage*” (vahŒi), hayvanla insan arası bir yere sahiptir. Bu yüzden önce insanlaŒtırılmalıdır (h manisateur). Ancak insanlaŒtıktan sonra medenileŒme uęraŒına konu olabilir.¹⁷⁸

İnsanı bir sıra düzenine sokan bu g r Œlerde, vahŒi ile insan arasında da bir seviye bulunmaktadır. VahŒi ile insan arasındaki beŒere “barbar” denilir. Barbarlar, ‘yabani evre’de hayatını sürdürmeyen, medeniyet derecesine yükselen fakat Batı Avrupa kültürüne sahip olmayan kimselerdir.  nce hayvandan insana sonra da insanlar arasında sıradüzeni bulunduran dünya g r Œ , “Yeni ağ dindıŒı Batı

¹⁷⁷ Duralı, Sorun Nedir?, s.256.

¹⁷⁸ Duralı, a.g.e, s.256.

Avrupa” ve “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetine” ait olmaktadır.¹⁷⁹ Will Durant, “vahşi” olarak anılan insanların aslında medeni olduğunu, çünkü onların da kendilerine göre bir ekonomik, siyasi ve ahlak düzeyinde müesseselere sahip olduklarını ve bunları kabilelerinin mirası olarak çocuklarına ilettiklerinden bahseder. Ayrıca “vahşi” ya da “barbar” olarak görülen insanların aslında süsleme sanatı ve yazı haricinde pek çok şeyi keşfettiklerini bu nedenle geçmiş ecdattan bahsederken kullanılan kelimelere daha dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸⁰

Duralı, medeniyetleri siyasî, ekonomik, teknik ve fikri gelişmişlik açısından, yüksek ilerleme boyutuna ulaşan ve ulaşmayan medeniyetler olarak iki kısma ayırır. Yüksek ilerleme kateden medeniyetleri de pirinç ile beslenen “Doğu medeniyetleri camiası” ve buğday ile beslenen “Batı medeniyetleri camiası” olarak ikiye ayırır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin meydana getirdiği camialarda kendine özgü biçimle yön verenlere “yıldız”, bu camiaları izleyerek biçim alanlara ise “uydu kültür/medeniyet” denilmektedir.¹⁸¹

Duralı, Doğu medeniyetlerinde üç (Çin, Hint ve İslam öncesi İran), Batı medeniyetlerinde ise on bir (İlk Çağ Mezopotamya’ya bağlı -Sümer, Babil, Akad-, Mısır medeniyeti, Roma medeniyeti gibi) *yıldız* medeniyet¹⁸² oluştuğunu belirtir. Toynbee ise, tarihte tespit edilmiş yirmi medeniyet olduğunu ve bunlardan sadece Batı medeniyetinin hayatta kaldığını söyler. Diğer medeniyetlerin ise ya öldüğünü ya da ölmek üzere olduklarını belirtir. Bunların ölüm nedenlerinden bazılarının, savaşın ve sınıf farklılıklarının yarattığı sorunlar olduğunu söylemektedir.¹⁸³ Gerek savaştan gerek çağın değişiminden gerekse sömürü faaliyetlerinden dolayı ölen medeniyetlere, Doğu Akdeniz medeniyetine bağlı Girit ve Miken; Eski Çağ Antik Yunan

¹⁷⁹ Duralı, a.g.e, s.257.

¹⁸⁰ Durant, a.g.e, s.23.

¹⁸¹ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.35.

¹⁸² Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, s.11.

¹⁸³ Arnold Toynbee, Medeniyet Yargılanıyor (Çev. Ufuk Uyan), 1. Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları, 1988, s.28.

medeniyetine bağlı Atina, Makedonya, Sicilya; ayrıca Osmanlı, İran, Aztek, Maya, İnkâ ve Orta Çağ Hristiyan medeniyetleri örnek teşkil etmektedir.¹⁸⁴

Medeniyetleri anlamada önemli bir diğer faktör de “tarih” bilinci olmaktadır. Kişi birey olarak ve toplum olarak tarihi bir varlıktır. İnsanın kendisi üzerinde düşünüp, kendini anlamlandırması onun bireyliğinin farkında olup öz bilinç sahibi bir varlık olmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde yaşanmış olaylar üzerinde düşünüp bir hatırlama işlemi yapması da etrafı hakkında bilgi edinmesine neden olmaktadır. Kişinin kendi bilincinin farkında olduğu gibi, yaşadığı toplumun da farkında olması, o kişide toplum bilincinin meydana çıkmasına katkı sağlamaktadır.¹⁸⁵ Duralı’ya göre, *“Tarih, belli bir bireyin yahut toplumun kendi geçmişinden bulunduğu hâlihazır âna değin kotarabildiği, metafizik bir söyleyişle, bilincine varabildiği tüm müktesebât, birikim demek olduğu gibi; bu birikimin üstünde düşünerek onda yer alan olayları, süreçler ile varolanları neden-etki bağları çerçevesinde yeniden değerlendirme işini de dile getiren istilahtır.”*¹⁸⁶ İlk manasıyla tarih, birey ve toplumsal olarak geçmişten edinilen bilgi ve birikimin adıyla; ikinci manasında bir ‘bilim’ adıdır.

Medeniyet seviyesine ulaşmış kültürler, tarih bilincine her daim sahip olmuşlardır. Medeniyet seviyesine ulaşmamış kültürlerde de tarih bilinci, geçmişten günümüze yansıyan birikimler olarak yaşanmaktadır. Geçmiş ile şimdi arasında meydana gelen olaylarda fark yaratacak bir durum yaşanmamışsa bu iki zaman arasında kesin bir çizgiden bahsedilmez. Böyle bir durum, meydana çıkmış bir tarih bilincini göstermemekle birlikte geçmişe ait bir ‘farkındalık’ durumundan söz ettirmektedir. Başka bir deyişle tarih, her toplumda farklı derecelerde de olsa, bir şekilde idrak edilmektedir.¹⁸⁷ Bilim olarak tarihe yaklaşanların görüşünde ise, felsefe-bilimin ortaya çıkmadığı kültürlerde tarih ve kimlik bilinci oluşmadığından, bu kültürlerden meydana gelen medeniyetler, tarihi bir dönemde değil, ön tarih/*protohistorie* olarak adlandırılan bir dönemde yaşarlar.¹⁸⁸ Medeniyet seviyesine ulaşmamış kültürlerde tarih ve kimlik bilinci tam olarak gelişmemektedir. Bu

¹⁸⁴ Duralı, “Was İst Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, ss.11-12.

¹⁸⁵ Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, s.120.

¹⁸⁶ Duralı, a.g.m, s.123.

¹⁸⁷ Duralı, a.g.m, s.123.

¹⁸⁸ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.39.

kültürlerde tarih, gelenek, örf ve adetler, her türlü yaşanmışlık, toplum hafızasının kayda geçmesinden ibarettir. Medeniyet oluşturmuş kültürlerde tarihe bir bilim olarak yaklaşanlar, yaşanmış olayların ve kişilerin, neden-etki bağlantısı içerisinde değerlendirerek, gerekli karşılaştırmaları yapıp incelemede bulunmaktadır.¹⁸⁹

“Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa” medeniyetinin düşüncesinde “tarih”, kişinin, doğayı değiştirerek yeni bir ortam oluşturması, yani kültür ortamını inşa etmesidir. Yeni Çağ Alman filozofları, “vahşi adam”ın meydana getirdiği topluluklara, ‘doğal halklar’ manasında “*Naturvölker*” demişlerdir. Bu halklar, eğitim görmemiş, kendi kendini yetiştirmiş, tarihi süreçten uzak halklardır. “Barbar”ların ise tarihinin bulunduğunu kabul ederler, fakat bu husus üstü kapalı bir belirsizlik içindedir. Tarih bilinci içerisindeki tek medeniyet, “Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa” medeniyetinin mensuplarıdır. Bu medeniyet mensupları ne yaptıklarını bilir halde, kültürü meydana getirerek, tarihi oluşturur, yaşayarak ve anlatarak bütün insanlığa ulaştırırlar.¹⁹⁰

Duralı, kültürsüz bir toplum düşünülemez gibi, tarihi olmayan bir kültür de düşünülemez görüşündedir. İnsan ruhu gibi toplum ruhu da zaman içinde şekil kazanmaktadır. Bu şekil kazanma, uzun bir zaman aralığında gerçekleşerek tarihi oluşturur. Bunun sonucunda da toplum, kendine özgü özellikler edinmektedir. Toplumlar, tarihi süreç içerisinde kendilerini inşa edip, yeni özelliklerle kaplanırlar.¹⁹¹ Kültürün gerçek ruhu, tarihinin hareketleriyle meydana gelmektedir. Bir insan başka bir insanın ruhuyla yaşayamayacağı gibi bir toplum da başka toplumların tarihi olaylarıyla yaşatılamaz. Her toplumun, kendi milli kültürü ile hareket etmesi gerekmektedir. Başka kültürleri taklit ederek yaşamak, kendi kültür varlığında çelişkilerin yaşanmasına neden olmaktadır.¹⁹² Bir kültürü ancak kendi insanı tam olarak anlayabilir. İnsanların geçirdiği aşamalar gibi kültürler de aşamalardan geçerler ve sonunda en gelişmiş aşama olan medeniyeti oluştururlar.¹⁹³

Duralı’nın görüşüne göre, Doğu ile Batı medeniyetlerini birbirinden ayıran en önemli etken; Batı medeniyetleri camiasında tek tanrılı vahiy dininin ve felsefe-

¹⁸⁹ Duralı, a.g.e, s.123.

¹⁹⁰ Duralı, Sorun Nedir?, s.257.

¹⁹¹ Duralı, a.g.e, s.73.

¹⁹² Topçu, a.g.e, s.29.

¹⁹³ Meriç, a.g.e, s.111.

bilimin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu kurumları ile Batı camiası, dairevi zaman görüşü yerine, düz çizgi zaman anlayışını benimsemiştir. Ayrıca örfе göre hareket eden toplum, yerini ahlaka göre hareket eden topluma bırakmıştır. Felsefe-bilim ile kapalı bir âlem görüşünden, yaratan ile yaratılmış olanın tam olarak birbirinden ayrıldığı bir görüş edinilmiştir.¹⁹⁴

1.4.6.1 Bilgelikten Felsefe-Bilime

Daha önce insanın iki katmanlı bir varlık olduğundan, bir yanının diğer canlılarla ortak olan beşeri kısmı oluşturduğundan, diğer yanının da kültür kurabilen bir varlık olarak insani kısmını oluşturduğundan bahsedildi. İnsanın kültür kurabilmesi, onun bilgi sahibi olmasıyla mümkündür. Diğer canlılar da bilgi, içgüdüyle ortaya çıkıp, yaşamlarını sürdürme imkânı sağlarken; insan da bilgi, öğrenme ile meydana gelmektedir. En aciz varlık olarak dünyaya gelen insan, bilmeye ve bu bilgi ile hayatını sürdürmeye mecburdur. Kişi, her ne iş yapmak isterse istesin, bu iş hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Her öğrenme işi bilgi sahibi olmak için yapılmaktadır.

*“Bilgi, belli bir çağdan başlayarak devam eden bir şey değildir. Dünyaya geldiğimiz ândan itibaren bilgi edinmeye başlıyoruz. Peki niçin? Çünkü dünyaya gelmeyle birlikte insanlaşmaya başlıyoruz. İnsanlaşmanın başta gelen şartı bilgilenmedir. Bilgilenme sûreti ile yaşıyoruz.”*¹⁹⁵ Eğitim ile başlayıp öğretim ile devam eden bilgilenme süreci de ömür boyu devam etmektedir.

Duralı için insanlık tarihinde dört dönüm noktası yaşanmıştır. İlki, ateş yakmayı bulmak; ikincisi, yazının ortaya çıkışı; üçüncüsü, MÖ 5. yüzyılda *logos/maneviyatın* keşfedilmesi; son olarak da İngiltere’de sanayi devriminin meydana gelmesidir.¹⁹⁶ Logosun (maneviyatın) önemi, insanın, kendini akıl varlığı olarak görmeye başlaması ve bu farkındalık ile kendine yeni bir gidişat belirlemesi yönündedir. Artık insan aklının gösterdiği yönde gitmesi gerektiğinin farkındadır. Bu gerçekliğe Doğu medeniyetleri bilgeliğinde rastlandığı gibi “Eski Çağ Ege medeniyeti”ne mensup Yunan’da ve Atina’da da rastlanmaktadır. Bu bölgede her

¹⁹⁴ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.34.

¹⁹⁵ Duralı, a.g.e, s.72.

¹⁹⁶ Duralı, a.g.e, s.41.

şeyi ile akli temele alan bir kurum, yani “felsefe-bilim” ortaya çıkmıştır.¹⁹⁷ Felsefe-bilim, bilgeliğe türemiş bir kurumdur. Bu nedenle felsefe-bilimin açılımına değinmeden önce, bilgeliğin ne olduğunu anlamak daha doğru olacaktır.

Bilge, *“düşünceleri ile eylemleri üstüne katlanmayı âdet edinmiş, evveleminde ‘öz ben’ini araştırmaya girişmiş kişidir. Öz beninin köşe bucaklarını, tekmil kıvrımları ile boğumlarını keşfede ede nihayet ‘bendışı’na doğru merak dolu ‘göz’lerle hamle yapan insan ‘bilge’dir.”* *“Bilge, hayat yolunda edindiği tecrübelerden ders çıkararak hayatî hatâları asgariye indirmeyi başaran dâhî şahsiyettir.”* Bilge kişi, ferden gerek kendisi ile gerek diğer fertler ile tabiatla daha anlam yüklü bir hayat yaşayabilmenin yolunu araştırmaktadır. Bunu yaparken de içinde bulunduğu ortam ve durumdan kendisini kurtararak, oraya dışarıdan bir gözle tekrar bakarak durumu anlar. Bilge, gündelik yaşamdan uzak, ahlak ilkelerine bağlı, yaşananlardan ibret alıp uzun vadeli ve stratejik düşünerek, yaşanabilecek olayları kestirmeye çalışan kişidir. Kabullendiği ahlak ilkelerine uymakla suretiyle, ‘hay huy’dan yüz çevirmiş manasında ‘sıkıdüzen’ insanı olmaktadır.¹⁹⁸ *“Bilge, çeşitli alanlara ilişkin tecrübeler ile tecrübelerin muhakemelerinden çıkarılan sonuçları birbirleriyle ilişkilendirme becerisini gösteren, değerleri bütünlüklü bir yapı içinde görebilen, eylem ve düşünceleri toplumun değerlerine göre yargılayabilen önderdir.”*¹⁹⁹ Bilge, hakîkatın iki kapısı olan “aşkın”lık ve “içkin”liği geçebilen insandır. Aşkınlıkta ‘temâşa-tefekkür’ yetisini gösterir. İçkinlikte ise ‘teemmül-tefekkür’ yetisiyle ilahi sesi bulur. Bilge, bu ilahi sesle âdap kurallarını ilham yoluyla elde edip düzenlerken; peygamber, vahiy ile ahlâk ilkelerini tespit edip düzenlemektedir.²⁰⁰ Bu yönüyle bilgenin hem dış âleme hem de iç âleme vâkıf olduğunu görmekteyiz. Bilge bir yandan etrafındakilerle birlikte olup yaşam mücadelesi vermeye çalışırken, diğer yandan kendini, diğerlerini ve çevreyi bilmek ayrıca olaylar üzerinde teemmüllü düşünmek gayretiyle toplumdan ayrılıp tek başına yaşamaktadır.

¹⁹⁷ Duralı, a.g.e, s.41.

¹⁹⁸Şaban Teoman Duralı, “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 9, (2006), s.305.

¹⁹⁹ Ayhan Bıçak, “Siyasetnameler ve Siyaset Felsefeleri”, Teoman Duralı’ya Armağan (Haz. Cengiz Çakmak), İstanbul, Dergâh Yayınları, s.101.

²⁰⁰ Duralı, Sorun Nedir?, s.122.

Bilgelik insanın tabiatındandır ve her kültürün bir bilgisi vardır. Bilge olma yeteneğine sahip kişi, yaşadığı olayları nasıl düzenlemesi ve değerlendirmesi gerektiğini eğitim yoluyla hocasından öğrenir. Kendi başına kalma ihtiyacı hissetmesi durumu dışında, bilge olmanın her çeşidi toplum bağlantılıdır. Bilgenin bu toplumsal olma özelliği ona, toplumda yeri geldiğinde bir “*Hâkim*”, yeri geldiğinde “*Hekîm*”, bunların yanında ihtiyaç duyulduğunda siyaseti yönlendirmede “*Hüküm*” sahibi olma görevini üstlendirmiştir. Bilgenin en önemli özelliği başta ‘kendini bil’mesidir.²⁰¹ Bazı kültürlerde bilgelik, diğer kültürlere nazaran daha öne çıkmış; bilgeleşmiş kültür/medeniyet halini almıştır. Çin ve Hint başta gelen bilgeliklere örnek olarak verilebilir. “Doğu medeniyetleri camiası”nda bilgelikler, felsefe-bilim yapma aşamasına kadar gelmelerine rağmen, tam olarak o aşamaya ulaşamamışlar ve bu durum onlarda dinlerin meydana çıkmasına olanak sağlamıştır. Bilgenin maneviyatı arttığı ölçüde, bilgelik hikmete dönüşmektedir. Hikmet özel bir çalışma ile değil, insana Allah’ın özel bir lütufudur. Hikmet ehli, hakikati sezgi ile bulmaktadır. Hakikati sezgiyle bulan ve gerçekliği anlayıp bunu kendine özgü bir dil ile ifade eden de “*sûfi*”dir. Bilge düşüncelerinin dayanaklarını tabiatta ve insanda bulmaya çalıştığı gibi dinde de bulmaya çalışmaktadır.²⁰²

Bilgelik ve ondan meydana gelen felsefe “logos”tan türemiştir. Fakat burada bilgelik ile felsefe birbirinden ayrılır. Bilgelikte logos, “*monologos*” temellidir. Yani ‘ben’ çıkışıdır. ‘Ben’den çıkıp yine ‘ben’e döner. Felsefede ise Sokrates’le birlikte “*diologos*”a dayanır. Monologostan farklı olarak diologos bir ‘tartışma yöntemi’dir.²⁰³ Akli temele alarak ilerleyen, felsefe-bilimin başlangıcını oluşturan ve bu yolda “*akademia*” adlı okulu kuran Eflatun’dur. Eflatun’da hem mistikliğe hem de felsefe-bilimin temeline rastlanmaktadır. Mistiklik kendini tek tanrılı dinlerde tasavvuf ve sufilik olarak yansıtır. Felsefe-bilimin yöntemi ise, kurumlaştırdığı diyalektikte görülmektedir. Eflatun’un diyalektiğinde mistikliğin yani gerçek üstü kutsal âlemin (idea) etkilerine rastlanmaktadır. Bu yüzden Eflatun felsefe-bilimin sadece başlangıcında yer almıştır. Öğrencisi Aristoteles ise idea öğretisini yok sayarak, sadece akıl temelli bir sistem kurmuştur.²⁰⁴

²⁰¹ Duralı, a.g.e, s.126.

²⁰² Duralı, a.g.e, ss.124-125.

²⁰³ Duralı, a.g.e, ss.134-137.

²⁰⁴ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.42.

Duralı, bilgelikten felsefeye geçiş döneminin başına geometriyi icat eden Thales'i koymaktadır. Felsefenin oluşmasında başı çeken Eflatun iken bunu sistemli hale getiren, öğrencisi Aristoteles'dir. Aristoteles, mantığa dayalı düşünme kurallarını sistemli hale getirmiştir. Bu kurallar; *özdeşlik*, *çelişmezlik* ve *üçüncü şıkkın olmazlığıdır*. Aristoteles, bu ilkeler ile felsefenin sınırlarını tespit etmiştir. Duralı'ya göre, Aristoteles felsefenin asıl kurucusu ve felsefeden bilimi ortaya çıkaran kişidir.²⁰⁵ Aristoteles, felsefe-bilimi kurarak tarihte ilk kez dindışı (seküler) bir kurum meydana getirmiştir. Burada dindışı olmaktan kasıt, tanrıtanımazlık değil, felsefe-bilim alanının akılla sınırlandırılmasıdır. Felsefe, gerçeklik alanında etkili olduğundan, akıl bu alanın sınırlarını aşmaz. Akıl, sezginin yardımıyla hakikat âleminde malzeme toplar ve bunlar üzerinde düşünür. Aklın, duyu yardımıyla edindiklerini düzenlemesi bilimi meydana getirirken; hakikat âleminde edindikleriyle de “ahlak” ve “estetik” gibi değerleri inşa etmektedir.²⁰⁶

Aristoteles'in akıl temelli felsefe-bilimi kurmasındaki amaç, sadece bilgi edinmek, yanlış ile doğru bilgiyi birbirinden ayırt etmektir. Belirli bir varlık sahası hakkında bilgi edinmeye çalışmaktır. Duralı, Aristoteles'ten önce bilimin değil tekniğin var olduğunu ve Aristo'nun, felsefeden bilimi meydana getirdiğini söylemektedir. Duralı'ya göre bilim, insanı yaşatmaz. Tek amacı, bilgi edinmektir.²⁰⁷

Duyulara konu olup, zaman-mekân içerisinde algılanan olaylar “gerçeklik” evreninde yaşanır. Gerçeklik evreni, tabiat bilimlerine nesne olduğundan, üzerine düşünülüp deneyler yapılabilmektedir. Gerçeklik evrenini de içermekle beraber, zaman-mekân içerisinde tespit edilemeyen olaylar da “hakikat” evreninde yaşanır. Hakikat âlemi aşkın olduğundan, ancak sezgiyle anlaşılmaktadır. Gerçeklik alanında felsefe ve bilim yer alırken, hakikat alanında bilgelikler yer almaktadır.²⁰⁸ Bilgelik, felsefe-bilim sistemindeki uzantısı ahlâk düzenidir. Felsefede akıl yürütme ile bilgi edinme olsa da, bilgelikten meydana gelmiş olması, onun da sisteminin başında birkaç aksiyom adı verilen sezgi verisi olduğunu göstermektedir.²⁰⁹

²⁰⁵ Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konu/şma, ss.31-32.

²⁰⁶ Duralı, Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi, s.65.

²⁰⁷ Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konu/şma, s.37.

²⁰⁸ Duralı, a.g.e, s.32.

²⁰⁹ Duralı, Felsefe-Bilim Nedir?, s.48.

Bilimle açıklayamadığımız manevi alandaki soruları din cevaplamaktadır. Din aklın ilkelerine uyar, fakat akıl yürütme ve kanıtlamaya dayalı olarak açıklanmayan soruları kendisi açıklamaya çalışır. Din ile insan, kendini tanıyıp biçimlendirirken felsefe-bilim ile dış çevre, fiziki gerçeklik hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bir toplumun bu disiplinlerden birini kaybetmesi veya her ikisinden de mahrum olması, o toplumda oluşan kültür ve medeniyeti güçsüz bırakır. Böyle toplumlarda “kişilikli insan” tipi intikal edemeyeceğinden, toplumun bireylerinin kişilikleri zamanla çökmeye başlamaktadır.²¹⁰ “Çağımızda en fazla ihtiyaç duyduğumuz olay, felsefe-bilimdir. Zira felsefe-biliminiz yoksa, teori üretemezsiniz. Teori üretemeyen bir kültür, güz yeline kapılmış yaprak misali oradan oraya savrulur durur; habire kendine yabancı olan kültür değerleri arasında bocalar. Sonuçta kimlik bunalımına düşer ve kargaşada boğulur gider.”²¹¹ Filozof/bilim adamı, bulunduğu toplumun geleneklerine yayılmış temel inançları, belirli bir ahlak sisteminin içinde tekrardan kültürüne yansıtmalıdır. Böyle bir sistem içerisinde tekrardan teşkilatlanan toplum “felsefileşmiş medeniyet” boyutuna erişmektedir. Ahlak sistemiyle kurulan bir toplumda fertlerin tavır ve hareketlerindeki sınırlar; ayrıca isteklerine ve hırslarına dair tutumlar belirlenmiştir. Bu şekildeki bir toplum gelişigüzellikten kurtularak, tamamıyla kurumlaşmış görüntüsü veren felsefileşmiş medeniyet seviyesinde olan bir toplumdur. Felsefileşmiş bir medeniyette yaşayan kişi, birey ve toplum olarak disiplin altında davranıp hareket etmektedir. Böyle bir medeniyeti oluşturan bireylerde öne çıkan özellikler sıkı düzen ve güvenilirlik gibi davranışlardır.²¹² Felsefileşmiş medeniyet boyutuna erişmiş bir toplum, kendi kültürel kimliğinde farkındadır. Kimliğinin farkında olan bir toplum da geçmişini anlamlandırarak maddi-manevi birikimlerini korur ve geliştirir. Böylece o toplum, birikimlerinden gerekli ayrımı yaparak geleceğini kurmaya yönelmektedir. Duralı’ya göre, “...bir kültürün varabileceği en üst orun, felsefileşmiş medeniyet seviyesidir.”²¹³

²¹⁰ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.101.

²¹¹ Duralı, a.g.e, s.137.

²¹² Duralı, Felsefe Bilim Nedir?, s.126.

²¹³ Duralı, a.g.e, s.109.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Ş. TEOMAN DURALI DÜŞÜNCESİNDE ÇAĞDAŞ MEDENİYET

Bu bölümde Batı Avrupa'nın "Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti"ne gelene kadar geçirdiği medeniyet aşamalarına, bu dönemlerde ortaya çıkan ideolojilere, bu ideolojilerden oluşan dünya tasavvurlarına ve bunların sonuçlarına değinilecektir. Çağdaş medeniyetin geçmişten günümüze devam etmekte olan etkileri Duralı'nın medeniyet perspektifinden değerlendirilecektir.

Duralı, kendi tabiri olan "İngiliz-Yahudi Medeniyeti" ile herhangi bir kavme, ırka veya dine doğrudan işaret etmemekte ve bu kavimlere karşı nefret duygusu içermemektedir. Bu tabirle anlatılmak istenen, bahsi geçen kavimlerden çıkan kültürler ve bu kültürlerin çağdaş hayata ve dünyaya etkileri olmaktadır.

Çağdaş medeniyetin ortaya çıkışında alt yapıyı oluşturan Yahudiliğe ve İngilizliğe kısaca değinmek gerekirse; "Yahudilik", tek tanrılı vahiy dininin adı; "İsrail" ise o millete verilen isim olmaktadır. Fakat zamanla din ile kavmin adı birbiriyle bütünleşmiş ve İsrail kavmi, Yahudilik dininin ismiyle anılmaya başlamıştır. Farklı yaklaşımları kapsamakla beraber, eğer Yahudi olmak isteniyorsa "İsrail" milletine mensup ebeveynlerden doğmak gerekmektedir. Bu gerçekleşmedikçe kişi gerçek bir "İsrail Yahudi'si" olarak kabul edilmemektedir.²¹⁴

Yahudilik, sadece İsrail halkının mensup olduğu bir din olarak görülmüştür. Bu millet, Tevrat'ta konu edilen Tanrı ile İsrailoğlu Yahudileri arasındaki sözleşme nedeniyle kendilerini seçilmiş halk olarak görmektedir. Bu düşünce onlarda kendilerini insanların rehberi olarak görme ve üstün kavim olma duygularını da beraberinde getirmiştir.²¹⁵ Tanrı'nın seçilmiş kavmi olma özelliği, İsrail milletinin nefsinde çeşitli duygular uyandırmıştır. Bunlar:

- Tanrı yalnızca onlarla bir sözleşme yaptığı ve tek imanlı kavim onlar olduğu için kendilerini yalnız hissetmişlerdir.

²¹⁴ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV Yayınları, C.43, 2013, s.184.

²¹⁵ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.436.

- Yalnızlık duygusu onları hep savunma halinde olmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda ben ve öteki düşüncesi gereğince, yalnızca kendilerini sevmiş ve diğer halklar tarafından sevilmemişlerdir.
- Tanrı için mücadele eden, seçilmiş tek inanan topluluk olma hissiyatı, onlarda kendilerini her daim haklı ve üstün görmeye sebep olmuştur.²¹⁶

İsrailli bir kişiden soy, kültür ve bölge olarak farklı olan bir İngiliz kişisi de tarihin önde gelen şahsiyetlerindedir. İsrailli gibi İngiliz’i de destekleyen milli bir din duygusu olmaktadır. Anglikan İngiliz’inin görevi, medeniyeti taşıyarak karanlığa bürünen bölgeleri aydınlığa çıkarmaktır. Bu görevi yerine getirirken dinin ona verdiği izinle, aydınlatmaya gittiği yerlerin zenginliklerini kullanma hakkına sahip olmuşlardır.²¹⁷ İsrail ve İngiliz toplumlarında görülen üstünlük duygusuna Çin, Eski Yunan gibi toplumlarda da rastlanmaktadır. Ancak üstün bir soydan gelme inancının kurumlaşmış hali, İsraillide görülmekle beraber, özel olarak İngiliz’de, genel olarak Germen toplumlarında görülmektedir.²¹⁸

1650’li yıllardan başlayarak İngilizlerin girişimi, İsraillilerin mali birikimiyle “yaşam ortaklığı” meydana gelmiştir. Anglikan İngiliz’i ve Yahudi İsraillisi kavmi-milliyetçi özellik taşımakla birlikte, söz konusu çıkar ilişkisine dayalı birlikteliklerini, soy ve kültür farklılıklarından ayırmaktadırlar.²¹⁹ Yani duygulara bağlı olarak gelişecek her türlü düşünceyi, çıkarlarına ters düşmesi endişesiyle dışarıda tutmaktadırlar. Farklı soylara ve kültürlere mensup olsalar da maddi çıkarlar ön planda olduğundan bu durum onların iş hayatlarına etki etmemektedir.²²⁰ Ortak menfaat duygusu ile birleşen Yahudi İsraillisi ve Anglikan İngiliz’i, bu birlikteliği “farmason” teşkilatına bağlı olarak yürütmüştür. Farmason teşkilatı başlarda bu amaçla kurulmuş olmasa bile zamanla bu yönde hizmetlerini sunmaya başlamıştır.²²¹

Orta Çağ Hristiyan Avrupa medeniyetinde ve Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyetinde gelişen düşünce ve akımlar, Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin oluşmasına öncülük etmiştir. Çağdaş medeniyeti daha iyi anlamak açısından bahsi

²¹⁶ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.136.

²¹⁷ Duralı, a.g.e, s.140.

²¹⁸ Duralı, a.g.e, s.140.

²¹⁹ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.441.

²²⁰ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.140.

²²¹ Duralı, a.g.e, s.143.

geçen medeniyet dönemlerinde ortaya çıkan olaylara ve oluşumlara değinilmeye çalışılacaktır.

2.1. ORTA ÇAĞ HRİSTİYAN AVRUPA MEDENİYETİ

2.1.1. Batı Medeniyetinin Kökeni

Batı medeniyetinin kökenine değinmeden önce “Batı” kelimesinin ne anlama geldiğini açıklamak yerinde olacaktır. “Batı” kelimesi XIV. yüzyılda Avrupa’da “güneşin battığı yer” manasında kullanılmaktaydı. Orta Çağ zamanında Avrupa kendini “Asya’nın batısı”nda görmüştür. Bu anlamdaki bir kullanıma bakıldığında bağımsız bir coğrafi bölgeden bahsedilmemekte, Asya bölgesinin batı kesimi ifade edilmektedir. “Batı” kelimesinin modern manada kullanımı ise XVIII. yüzyıl sonrasını göstermektedir. Bu manadaki kullanım bir medeniyete ve coğrafyaya dikkat çekmektedir. Buradaki modern kullanım ayrıca belirlenmiş bir hayat şekline, dünya görüşüne, siyaset sistemine de işaret etmektedir. “Batı” sözcüğünün ayrıca dini bir manası olmaktadır. Hristiyanlığın Avrupa’da yayılması, bu dinin gerçek vatanının Batı olduğu düşüncesini zihinlere yerleştirmiştir. Oysa Hristiyanlığın Batı kökenli değil, Orta Doğu kökenine sahip bir din olduğu iddia edilmektedir.²²²

Batı medeniyetinin temelini kaynağı, Eski Çağ Ege (Yunan) medeniyetine ve Yahudi-Hristiyan geleneğine dayandırılmaktadır.²²³ *Orta Çağ Hristiyan medeniyeti* ve *Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti*, Yunan medeniyetinin esinlerini Roma vasıtasıyla almıştır. Bu yüzden Roma, Batı medeniyetleri camiasında önemli bir yer tutmaktadır.²²⁴

Batı medeniyetinin temelini oluşturmasından dolayı Roma tarihine değinecek olursak, MÖ 753-510 arasındaki yıllarda, Etrüsk krallığı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Devlet halinde meydana çıkması MÖ 510 olarak kabul edilmiştir. Roma devleti, MÖ IV. ve III. yüzyıllarda kuzey, güney ve batıdaki bazı bölgeleri alarak İtalya’nın sahibi konumuna gelmiştir. Daha sonra Roma, kralın ölümü ile Doğu Roma ve Batı Roma olarak kralın oğulları arasında bölünmüştür. Germanler, 476 yılında *Batı Roma Devletini* yıkmıştır. *Doğu Roma Devleti* ise başkent olan

²²² İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, 16. Baskı, Ankara, İsam Yayınları, 2020, ss.26-28.

²²³ Kalın, a.g.e, s.29.

²²⁴ Durallı, a.g.e, s.68.

İstanbul, 1453 yılında fethedilene kadar varlığına devam etmiştir.²²⁵ Roma devletinin çökmesiyle Yunan medeniyetinin etkileri zayıflayıp silinmeye, Orta Çağ Hristiyan medeniyeti ise doğmaya başlamıştır. Roma devleti, özellikle hukuk ve askeri yapısıyla kendisinden sonra gelen Avrupa medeniyetini etkisi altına almıştır.²²⁶

2.1.2. Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sında Din ve Dinin Toplum Üzerinde Etkileri

“Orta Çağ Hristiyan medeniyeti” de diğer medeniyetlerde olduğu gibi din kökenli bir medeniyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu medeniyetteki en önemli özellik tek Tanrı inancı üzerinde ortaya çıkmasıdır. Tek Tanrı inancı beraberinde *insan bilincinin* ortaya çıkmasını sağlamıştır.²²⁷ Her ne kadar Yahudilikte tek Tanrı inancı barındırıyor olsa da, Yahudiliğin zamanla kavim dini haline gelmesi ondaki evrensel dağılım özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Yahudilikten sonra gelen Hristiyanlık ise evrensel bir dağılım özelliği sergileyerek insan bilincinin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır.

Avrupa'nın kendisine örnek aldığı Yunan medeniyeti çok tanrılı bir inanç sistemi benimsemiştir. Batı'nın kökleri bir yanda Antik Yunan'ın izlerini taşıırken, diğer yanda Hristiyanlığı kendisine kaynak edinmiştir. Hristiyanlık başlangıçta tek Tanrı inancını yansıtan bir din olmuştur. Çok tanrılı Roma devletinin Hristiyanlara karşı olumsuz tutumu, Hristiyanların baskı ve zulüm görmelerine neden olmuştur. Sonraki yıllarda Hristiyanlığın Avrupa'nın resmi dini haline gelmesi ve Katolikliğin güç kazanması, Hristiyanlığı Orta Çağ'da hükümdarlara söz geçiren bir kurum haline getirmiştir. Fakat bu dönemde Hristiyan teolojisi bozularak aslını yitirmiş ve Helen kültürünün etkisi altında kalmıştır.²²⁸ Hristiyanlık, Antik Yunan'a yaklaştırılmaya çalışılırken belirgin değişiklikler göstermiştir. Örneğin, Yahudilik ve İslam tek Tanrı inancı özelliği taşıırken, Hristiyanlık Yunan inancındaki çok tanrıcılığın etkisinde kalmıştır. Ayrıca Antik Yunan'daki tiyatro sanatı, Hz. İsa'nın çektiği çilelere

²²⁵Ş.Teoman Durah, “Çağımızın Değerler Dizisi (Paradigma) Sorunu”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 16, S. 1, (2003), s.15.

²²⁶ Durah, a.g.m, s.15.

²²⁷ Durah, Sorun Nedir?, s.199.

²²⁸ Kalın, Ben, Öteki Ve Ötesi, s.41.

yansıtılmış, ortaya çıkan edebiyat ve sanat daha sonraları ilahiyat bahislerine konu olarak siyaseti ve toplumu etkisi altına almıştır.²²⁹

Duralı, Hristiyan tebliğinin doğrudan Hz. İsa'nın tebliği değil, havarilerinin tebliği olduğunu düşünmektedir. Hristiyan düşüncesinde havariler, Hz. İsa'nın mertebesinde olmasa bile Tanrı'nın adamları olarak görülmektedir. Özellikle Romalı Aziz Pavlus ve Aziz Petrus'un belirlemeleri ile din şekillenmiştir.²³⁰ Azizlerin halefi konumundaki *Papa*, Tanrı'dan tebliğ alarak insanlara yol göstermeye devam etmektedir.²³¹

Din, toplumların hayatında doğal bir şekilde var olup, işleyişini yürütmektedir. Fakat *Orta Çağ Hristiyan medeniyetinde* din, kendisine başka bir konum edinmiştir. Katolik inancında "Papa", dünya ve ahiret yolunda insana rehberlik eden, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi konumundaki kişidir. Papa, en üst konumdaki tanrısal yetkinin sahibidir. Ondan aşağı tanrısal yetkinin azaldığı bir sıra düzenine sahip din görevlileri bulunmaktadır. Bu kutsal kişilerden oluşan topluluk *Ruhban* camiasını oluştururken; bu camianın dışında kalanlar ise, *ruhban olmayan-laik* kesimi oluşturmaktadır. Ayrıca Ruhban'la beraber imtiyaz sahibi, seçkin, ilâhi insanların (ruhban) yönettiği ve yönlendirdiği bir kurum olan ve dokunulmazlığı bulunan "kilise" ortaya çıkmıştır.²³² Kutsal kitabı okuyup yorumlamak ve dini anlatmak yalnızca Ruhban sınıfına ait bir görev olmaktadır. Ruhban olmayanın kutsal kitabı okuması yasaklanmıştır. Ruhban, en önemli görev olan Tanrı ile kul arasındaki irtibatı sağlamaktadır. Bu görev Tanrı tarafından onlara verilmiştir. Ruhban sınıfının halk üzerindeki etkisi tarih boyunca kendilerini korumaya, yönetimi ve hâkimiyeti ellerinde tutmaya yetmiştir. Halk ruhban sınıfını kendileri üzerinde bir koruyucu olarak gördüğünden, kilise onların bu durumundan faydalanmış ve halkı kendilerine bağımlı hale getirmiştir.²³³

Ruhban sınıfı yalnızca din işlerini değil, dünyevi işleri de yürütmektedir. Yasallıklarını bizzat Tanrı'dan almaları, kendilerini dünyevi konularda da sorumlu

²²⁹ Kalın, İslâm ve Batı, ss.29-30.

²³⁰ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s.444.

²³¹ Duralı, a.g.m, s.6.

²³² Duralı, a.g.m, s.6.

²³³ Şeriati, *Kültür Ve İdeoloji*, s.23.

hissetmelerini sağlamıştır. Papa'nın izni olmadıkça dünyevi herhangi bir konu işleme girmemektedir. Laik kesim, Ruhban üzerinde herhangi bir güç ve yaptırım sahibi değilken; ruhban, laik kesim üzerinde her türlü yaptırım gücüne sahip olmaktadır.²³⁴ Ruhbanın hem dini hem de dünyevi yetkileri elinde bulundurması ve ruhban olmayan kesimi baskılara maruz bırakması zamanla bu iki sınıfın (ruhban-laik) karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Ruhbandan bir kısmının halkı engizasyon mahkemelerinde yargılaması, bir kısmının öğüt veriyor olması, diğer bir kısmının da iktisadî elinde tutup kendisi refah içinde yaşarken halkı fakir kılması, dinde bir üçlü oluşumu meydana getirmiştir. Bu oluşum karşısında insanlar bazen seslerini yükseltip karşı çıkmış; bazen de olanların farkında olmadan yaşamlarına devam etmişlerdir.²³⁵

Latin-Roma Katolikliğinin kültür yansımaları, Alman toplumunda sayıca fazla olmayan aydın din adamları kesimince benimsenmiştir. Bunun haricinde gerek siyasette gerek halk içinde bu kültür yaşanmamıştır. Bu durumun farkında olan bazı ruhbanlar ve laik aydınlar tepki göstermeye başlamıştır. Tepki gösteren aydın din adamlarından biri Martin Luther olmaktadır. Duralı, Luther'in önderi olduğu bu tepki hareketinin yalnızca bir din olayı değil, ayrıyeten bir halk hareketi olduğunu düşünmektedir. Ona göre, "*Nasıl Katoliklik, Roma-Latinleştirilmiş Hristiyanlık ise, Luther'in dimağında geliştirilmiş Protestanlık da, Hristiyanlığın bir o kadar Germanleştirilmiş vechesidir.*"²³⁶ Luther, Hristiyanlığı kendine mal etmiş olan Latin-Roma'ya karşı cephe alarak dinde ıslah yoluna gitmiştir. Kutsal kitabı özüne döndürmeye çalışmıştır. Ruhbana gerek olmadan herkesin kutsal kitabı kendisinin okuyabileceğini söylemiş ve kutsal kitabın tercümesini yapmıştır. Bir aracı olmadan kulun Tanrı ile irtibat kurabileceğini dile getirmiş ve günah çıkarmanın yanlış bir uygulama olduğunu savunmuştur.²³⁷

Luther'in, Latin-Roma Hristiyanlığında yanlış olduğunu düşündüğü görüşleri düzeltme çabası, "Orta Çağ Hristiyan medeniyeti"nden "Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti"ne geçişte önemli bir etken olmuştur. "*Ortaya çıkışı itibâriyle Protestanlık, tektanrılı vahiy dini tarîkinden şaşmış, sapmış olan Katolik*

²³⁴ Duralı, Sorun Nedir?, s.246.

²³⁵ Ali Şeriatî, Medeniyet Tarihi II, 4.Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2018, s.195.

²³⁶ Duralı, a.g.m, s.22.

²³⁷ Febvre, a.g.e, ss.100-101.

Hıristiyanlığını yeniden doğru yola koyma gâyesini gütmüştür. Oysa sonuçta, aykırı bir durum başgöstermiş, her bakımdan kurumlaşmış din olan Katolik kilisesine karşı çıkıp onu zayıflatmakla Avrupa'nın dindışına, dünyeviliğe kaymasına pek önemli katkı sağlamıştır."²³⁸ Luther, bozulmuş olduğunu düşündüğü dini, gerçek haline dönüştürmeyi istemiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda Protestanlık bölünerek millileştirilmiş ve çıkar uğruna kullanılmaya başlanmıştır. Kurum olarak varlığına devam eden Katolikliğin gücünü yitirmesi, boş kalan yerlerin para ve güce dayalı olarak dünyevileşmiş bir şekilde ideolojilerle doldurulmasına yol açmıştır. Luther'in açtığı yol zamanla farklı bir boyuta ulaşarak Batı Avrupa'dan dinin etkilerini silmeye başlamıştır.²³⁹

2.1.3. Orta Çağ Hıristiyan Avrupa'sında Sınıfsal Oluşumlar ve İktisat

Roma İmparatorluğu'na son veren Germen boylarının, Avrupa bölgelerine yayılması yeni bir oluşumu meydana getirmiştir. Avrupa'yı ele geçiren Germenler, işgal ettikleri toprakları kayıt altına alarak kendilerine mülk edinmişlerdir. Böylece adı "*toprak zadedânı*" olan zengin bir sınıf oluşmuştur. Bu toprak zadedânının buldukları bölgelerdeki yönetim biçimine de "*derebeyliği*" (feodalizm) denilmektedir. Derebeylik, Avrupa'da çıkan bir düzendir. Derebeyliği sistemi, tarıma dayalı olarak toprakların genişletildiği bir harekettir.²⁴⁰ Geniş çaplı bir zenginliğe dayanan ve siyasal gücünü toprak fazlalığından alan bu düzende, yerli halka kendilerini idare edebilecek kadar toprak verilir, çıkan mahsulün fazlası toprak sahibine gönderilirdi. Ayrıca köylüler feodal beylerinin korumasında olmak için onlara vergi, mal ve hediyeler vermek zorunluluğu altındaydı.²⁴¹ Zor zamanlarda halk, efendisi ve onun yakınlarının yaşadığı sağlam yerler olan *burglara* (kale) sığınırdı. Burglara sığınan halktan bazıları oraya yerleşip farklı işlerle uğraşmıştır. Böylece çeşitli iş bölümleri meydana getirilmiş, orada var olan nüfus daha da çoğalmıştır. Artık burglar, efendi ve yakınlarına ait bir yaşam yeri olmaktan çıkıp halkın da yerleştiği bir yer haline almıştır.²⁴²

²³⁸ Durah, a.g.e, s.274.

²³⁹ Durah, a.g.e, s.274.

²⁴⁰ Norbert Elias, Uygarlık Süreci II (Çev. Erol Özbek), 7.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.86.

²⁴¹ Şeriati, a.g.e, s.214.

²⁴² Durah, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.71.

Orta Çağ Avrupası'nın sınıflı bir toplum yapısı bulunmaktadır. Ruhban ve ruhban olmayan (laik) olarak ikiye ayrılan toplumda, ruhban olmayanlarda sınıflara ayrılmıştır. Bunlar, gücü elinde bulunduran, soylular da denilen asilzadeler ve toprak zadeler, onların altında yer alan zanaatkârlar, çiftçiler ve köleler olmaktadır.²⁴³ Bunların dışında kol gücüyle hayatını kazanmayan yeni bir sınıf oluşmuştur. Burglarda oturan, derebeyinin para işlerini halleden, tefeci, arabulucu, sigortacı gibi işleri yapan bu yeni oluşuma “kent soylu/burjuva” denilmiştir. Savaşçı bir toplum olan Germenler, ticareti en aşağılık iş olarak gördükleri için ticarete yönelmemişlerdir. Ticaret yapmayı toplumdan dışlanmış olan Yahudilere bırakmışlardır. Yahudilere savaşçı ve toprak sahibi olma izni verilmediğinden onlar da ancak ticaret yapma imkânına sahip olmuşlardır. Daha sonra Yahudiler de bu yeni oluşuma (burjuva) dahil olmuş ve oradaki sayılarını giderek arttırmışlardır.²⁴⁴

Derebeylik düzeni ilk zamanlar çiftçinin, derebeyinin ve onun akrabalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarımsal faaliyetler olarak iş görmekteydi. Fakat bazı derebeylerinde ihtiyaç olunandan daha fazla ürün birikmesi, başka yolların denenmesine yol açmıştır. Fazla ürün ile ihtiyaç duyulan ürünlerin değiştirilmesine başlanmıştır. Zamanla ihtiyaçların artması, fazla ürünle takasın yerine başka ürünlerle takasa zemin hazırlamıştır. Merkez yönetim tarafından belirlenen malların üretilmesi ve başka mallarla değiştirilmesini belirleyen ticaret düzenine “merkantilizm” denilmiştir. Merkantilizm, önceleri mala karşılık mal değişimini uygularken, zamanla mala karşı para, daha sonra da paraya karşılık para olarak değişiklik gösterip *sermayeciliğe* yol açmıştır.²⁴⁵ Burada feodalist sistemde, siyasi ve iktisadi yaşamın merkantilizme göre şekillendiği görülmektedir.

Duralı, Orta Çağ'daki en önemli olaylardan birinin Haçlı seferleri olduğunu söylemektedir.²⁴⁶ Haçlı seferleri, Müslümanlara karşı tertiplenmiş bir hareket olup Kudüs'ün tekrardan Hristiyanlara ait olması için yapılmıştır. Görünüşte amaç Kudüs'ü kurtarmak olsa da, bu seferlerin altında Papa'nın mutlak hâkimiyetteki siyasi gücünü koruması yatmaktadır. Ayrıca Papa, tüm Hristiyan toplumlarını bir çatı

²⁴³ Şaban Teoman Duralı, *Öyle Geçer Ki Zaman*, 2. Baskı, İstanbul, Turkuvaz Yayıncılık, 2020, s.284.

²⁴⁴ Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*, s.72.

²⁴⁵ Duralı, a.g.e, s.72.

²⁴⁶ Duralı, *Sorun Nedir?*, s. 251.

altında birleştirmek istemiştir.²⁴⁷ 1099 yılında Haçlı seferleri ile Kudüs'te bir Hristiyan devleti kurulmuştur. Buradaki rahiplerden, adına *tapınakçılar* denilen bir koruma teşkilatı oluşturulmuştur. Duralı, İngiliz-Yahudi medeniyetinin sermayeci oluşumuna zemin hazırlamasından dolayı bu teşkilatın önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tapınakçılar, başta Kudüs'te mabedi korumak ve Müslümanlarla savaşa görevini üstlenmişlerdir. Fakat daha sonraları üstlendikleri görevden çok daha farklı olan bankacılık ve tefecilik işine yönelerek iktisadi anlamda yükselmişlerdir. Bu yeni iş alanları ile dünyanın neredeyse her yerine para, bir garanti mektubu aracılığıyla kolaylıkla iletilebilir hale gelmiştir. Ayrıca tüccar, tapınakçılar vasıtasıyla parasını peşin ödeyerek istediği malı her yerden getirebilme imkanına sahip olmuştur. Bu yöntemi ilk defa kullanan, tapınakçılardır.²⁴⁸ Hristiyanlıkta aracılık işini ilk yapan tapınakçılar iken, Haçlı seferlerinden önce bu işi yapan Yahudiler olmuştur.

Tapınakçılar, Müslümanlarla olan ilişkileri sayesinde onlardan pek çok şeyi öğrenip Avrupa'ya taşımışlardır. Bunlara örnek olarak, İslam ticaret hayatında uygulanan kar-zarar ortaklığı usulünü tapınakçılar örnek alarak ticaret hayatlarını genişletmişlerdir. Ayrıca İslam medeniyetinde meydana gelen ve ilerleme kaydeden fenni, mimari eserler olan şehir, yol, cami, saray gibi yapıları görmüşlerdir. Seferden geriye dönüldüğünde ise Avrupa'ya, hikâye, kitap, kumaş, baharat, harita gibi maddi-manevi kültürel öğeleri taşımışlardır.²⁴⁹ İslam topraklarından Avrupa'ya taşınan maddi ve manevi özellikler, Batı toplumlarının zamanla gözünü açmasına ve kendi toplumlarındaki yanlış uygulamaları görüp değiştirmeye etki etmiştir.

Duralı'nın görüşlerini destekler şekilde Toynbee, Haçlı seferlerinin kazanımlarıyla ilgili olarak, siyasi açıdan elde edilen başarının önemli olduğunu fakat ekonomi ve kültür kazanımlarının daha önemli olduğunu söylemektedir. İslam topraklarından getirilen öğeler sayesinde, Batı'daki basit yaşama, İslam medeniyetinin güzelliklerinin sunulmuş olduğunu belirtir.²⁵⁰

²⁴⁷ Kalın, İslam ve Batı, ss.72-73.

²⁴⁸ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.75.

²⁴⁹ Kalın, Ben, Öteki ve Ötesi, s.114.

²⁵⁰ Toynbee, a.g.e, s.178.

Duralı'nın gözünden Orta Çağ Hristiyan medeniyetinin etkilerine bakıldığında öncelikle din anlayışının değiştiği görülmektedir. Toplum hayatında din normal bir şekilde seyrederken, Katolik Hristiyanlıkla birlikte din, artık kurumsal bir hal almıştır. Kilisenin bir kurum olarak varlığını sürdürmesi ve siyasette de yer edinmeye çalışması, dinin kötüye kullanılmasına neden olmuştur. Ruhban sınıfının dini açıdan toplum üzerindeki olumsuz etkilerine, yine bir din adamı olan Martin Luther karşılık vermiştir. Luther'in din ıslahı girişimini hem bir din hareketi hem de bir milli duyuş hareketi olarak değerlendiren Duralı, Luther'in sermayeciliğe alet olacak bir din akımı çıkartmadığını fakat gelişen olayların farklı biçimde bu akımı yönlendirdiğini belirtmektedir.²⁵¹

Duralı, yine Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sının sınıflı bir toplum olduğunu ve kent soylu adı verilen bir kesimin de bu çağda ortaya çıktığını söylemektedir. Kent soylu sınıfının zamanla güçlenip dönemlere şekil veren altyapı olmasından dolayı önemini vurgulamaktadır. Bu çağın iktisat sistemi olan mal-mal değişimi (merkantilizm), kent soylu sınıfının elinde mal-para değişime uğrayarak sermayeciliğe giden yol açılmıştır.²⁵²

Son olarak da, bu çağda yapılan Haçlı seferlerinde görevli olan tapınakçılar, aracılık işine girerek senet, mektup gibi kağıtlarla iktisadi sistemi değiştirmişlerdir. Ayrıca İslam topraklarındaki seferlerinden geri döndüklerinde Müslümanlardan öğrendiklerini kendi toplumlarında uygulamaları sonucunda mimari, felsefe, bilim gibi alanlarda ilerleme elde etmişlerdir. Duralı, tapınakçılarla gelen bilgilerin Geç Orta Çağ döneminde kullanıma geçilmesi aşamasıyla Batı Avrupa'da "Yeni Çağ" döneminin başladığını söylemektedir.²⁵³

2.2. DURALI'NIN BAKIŞIYLA YENİ ÇAĞ DİNDİŞİ BATI AVRUPA MEDENİYETİ

Her medeniyet belirli bir kültürün gelişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. "Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti"ni oluşturan kültür de, Fransız kültürü olmaktadır. Fransa, Batı Roma'nın yıkılışından sonra ortaya çıkan ilk merkezi devlettir. Bu

²⁵¹ Şaban Teoman Duralı, "Çağdaş Kapitalizm İngiliz-Yahudi Medeniyetidir", (Görüşmeci: Erol Cihangir), Türk Diplomatik, S. 39, (Mart 1998), s.15.

²⁵² Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.72.

²⁵³ Duralı, Sorun Nedir?, s.251.

yüzden kendini Roma'nın varisi olarak görmüştür. Buna dayalı olarak da Roma'nın hukukunu, mimarlığını ve mutlak devlet kültürü anlayışını kendine örnek edinmiştir. Fransa, dil başta olmak üzere, Roma'dan da devraldığı anlayışlarla kültürünü genişletmiştir. Bunun sonucunda, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da neredeyse her alanda Fransız kültürünün yansımaları görülmüştür.²⁵⁴

1500 yılı, Yeni Çağ'ın erken devri, yani Orta Çağ'ın bitip Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Orta Çağ'ın toplumsal yaşam şekli olan derebeylik sistemi ve ticaret şekli olan mal değişimi sistemi 1500'ler itibariyle değişmiş görünmektedir.²⁵⁵ Feodalist sistemden devlet sistemine geçişin ilk örneklerine Fransa'da ve İngiltere'de rastlanmaktadır. Ruhban, asilzade ve toprak zade arasındaki anlaşmazlıklar yeni oluşumları (devlet düzeni) beraberinde getirmiştir. Fransa'da asilzadeler ile toprak zadelere arasındaki iktidar mücadelesini toprak zadedânı kaybetmiştir. İngiltere'de ise bu durum *Magna Carta* anlaşması ile yoluna girmiş ve toprak zadelere yönetimi asilzadelere bırakmıştır. Yaşanan bu durum İngiltere'nin erken bir zamanda, belli bir devlet düzenine geçmesini sağlamıştır. Toprak zadedânı kendisini ticarete vermiş, elindeki toprakları satarak para birikimi sağlamıştır.²⁵⁶ Kent soylu sınıfını da oluşturan bu kesim, Orta Çağ'daki iktisat sistemi olan merkantilizmin mal-mal değişimini, mal-para değişimine uğramasına önyak olmuştur. Öncelikle İngiltere, Felemenk ve İtalya'da uygulanan bu ticaret sistemine karşı Duralı, yaşanan bu durumun sermayeciliğin bir başlangıcı olduğunu ama henüz ideolojik boyuta gelmediğini söylemektedir.²⁵⁷

Kent soyluluk (burjuvazi), Orta Çağ'da oluşmaya başlayan, XVI. yüzyılda gelişme gösteren, XVII ila XVIII. yüzyıllar arasında büyüyen ve XIX. yüzyılda büyük bir güç haline gelen oluşumdur.²⁵⁸ Burjuva, Orta Çağ döneminin başlarında feodal bey ile köylü arasında oluşan bir orta sınıf manasındadır.²⁵⁹ Burjuva, önceleri saray aristokratlarını kendilerine örnek almıştır. Onlar gibi davranıp, görgü kurallarına uyup, zevklerini taklit ederek, yüksek mevkilerde yaşamak ve saray

²⁵⁴ Duralı, a.g.e, ss.252-253.

²⁵⁵ Duralı, a.g.e, s.275.

²⁵⁶ Duralı, a.g.e, s.266.

²⁵⁷ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.72.

²⁵⁸ Febvre, a.g.e, ss.87-88.

²⁵⁹ Şeriati, a.g.e, s.109.

çevrelerine kendilerini kabul ettirmeyi istemişlerdir.²⁶⁰ Bu dönemler, zanaat ve ticaretle uğraşmanın hoş karşılanmadığı dönemler olmaktadır. Burjuva, Yeni Çağ'ın başlarında ise toplumun önde gelen sınıflardan biri olmuştur. Bu sınıf ticarete, seçimde, konuşmada özgürlüğü savunan, sınıf, grup, ırk yerine insani değerleri açıklamaya çalışan, aristokrasiden ve dinden uzak bir sınıf olmaktadır. Aydınlanma hareketlerinin ardında burjuva vardır. 1789 Fransız İhtilalinin arkasında olan ve bundan büyük bir övünç duyan yine burjuva olmaktadır.²⁶¹ Yeni Çağ'da burjuvayı oluşturanlar; yazar, doktor, avukat, öğretmen, memur gibi eğitim görmüşler ile tüccar, banker gibi paralı kimselerdir.²⁶² Derebeyliği düzenine karşı, Fransız İhtilali ile büyük bir başarı elde eden burjuva, 1800'lerde iyice güçlenmiş ve kendinde bir değişim göstererek sermayeci kapitalist sistemi benimsemiştir.²⁶³

Duralı'da kent soyluyu oluşturanlara bakıldığında, şehirleşmenin olduğu her yerde kent soyluluğunun da meydana geldiğini fakat bunun farklı zamanlarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca Yahudi kent soyluluğunu ve Hristiyan kent soyluluğunu ayırmaktadır. Ticaretle uğraşmayı onur kırıcı bir iş olarak gören Germen beyleri, bu işi Yahudilere bırakarak onların zamanla zenginleşip güçlenmesini sağlamıştır.²⁶⁴ Hristiyan kent soylularının başını çekenlerden bazıları ise başta Tapınakçılar olmaktadır. Haçlı seferlerinden büyük bir zenginlikle dönen Tapınakçılar bu servetlerini İngiltere'de kullanarak kent soylu sınıfını oluşturmuştur. Bu sınıfa dâhil diğer bir grup da topraklarını satıp ticarete yönelen toprak zadedânları olmuştur. Bu üç grubun Londra'daki birleşiminden hem burjuvazi hem de bir ortaklık oluşmuştur.²⁶⁵ Burjuva camiası XII. yüzyıl İtalya'sında oluşum halinde belirmişse de gelişim gösterdiği yer Fransa olmuştur.²⁶⁶ Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde oluşum gösterip güçlenen burjuva, daha sonra siyasette, ticarete, felsefede, bilimde ve dinde pek çok değişimin yaşanmasına önayak olmuştur.

²⁶⁰ Elias, a.g.e, s.392.

²⁶¹ Şeriati, a.g.e, s.108.

²⁶² Leo Huberman, Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (Çev. Murat Belge), 12. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.169.

²⁶³ Huberman, a.g.e, s.174.

²⁶⁴ Duralı, Öyle Geçer Ki Zaman, s.234.

²⁶⁵ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.79.

²⁶⁶ Duralı, a.g.m, s.9.

2.2.1. Yeni Çağ Dindışı Avrupa Medeniyetinde Dünya Görüşü

Yeni Çağ, Avrupa’da dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmaktadır. Haçlı seferleri ile İslam topraklarından gelen fennin uygulanmaya konulması, coğrafi keşiflerle yeni yerlerin keşfedilmesi, Hristiyanlık etkilerinin azalması ve yeni bir mezhebin (Protestanlık) oluşması gibi durumlar bu dönemde meydana gelmiştir. Avrupa’da bu gelişmelerin yaşanması öncelikle insanlarda bir eskiye dönüş (*Eski Çağ Ege düşüncesi ve Roma geleneği*) isteği olmasından kaynaklanmıştır.²⁶⁷

Rönesans, XV-XVI. yüzyıllarda meydana gelen, kültürel ve entelektüel olarak klasik kültürle geri dönüşü ifade eden tarihi bir dönemdir. İtalya’da baş gösteren bu akım, öncelikle antik zamanların ilgilerine, sanatına, edebiyatına bir geri dönüşü ifade etmektedir. Batı medeniyetinin kendi temellerini bulduğu klasik düşünce ve metinlere, özellikle Endülüs Müslümanları yoluyla ulaşması, onları kendi kökenlerine doğru bir yönelişe sevk etmiştir. Klasik metinlerin gündemden güne ortaya çıkarılması, hem kurumsal otoriteyi reddetmeye hem de bireysel özgürlük düşüncesine insanları yöneltmiştir.²⁶⁸ Her ne kadar Batı Avrupa’nın, Rönesans ile pozitif bilimlerde ilerleme katetmesinin ardında İslam medeniyeti olsa da, Batı bunu kabul etmemekte ve ilerleyişinin ardında Antik Yunan ile modern hareketlenmeyi görmektedir. Bu durumu eleştiren ve Duralı ile benzer yaklaşım gösteren Sezai Karakoç’a göre, “Pozitif bilimlerde, Rönesans’ın, Endülüs yoluyla temel ilke ve bilgileri, kaynakları İslam’dan aldığı, bugün sayısız incelemeyle açıkça saptanmış bulunmakta. Birçok batılı bilgin, bu hakikati tespit ve itiraf etmiş bulunuyor.”²⁶⁹ Karakoç, günümüzde yapılan çalışmalarda bu gerçeğin ortaya konduğunu belirterek, medeniyetler arasında bir etkileşimin de olduğunu göstermektedir.

Duralı, Haçlı seferlerinden dönen tapınakçıların, İslamiyet’te dinin, maddi ve manevi hayata etkilerini gördükten sonra kendi dini inançlarını sorgulamaya başladıklarını belirtir. İslam’ın etkilerinin Avrupa’ya dalga dalga yayılmasıyla insanlarda kilisenin otoritesine karşı bir tepki meydana gelmeye başlamıştır. “*Yoksa, bidâyette düpedüz kurulu din düzeninin adamı olan bir Çek rahip Jan Hus’un (1371-*

²⁶⁷ Kalın, Ben, Öteki ve Ötesi, s.247.

²⁶⁸ Abdülhak Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din, 1. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944, ss.119, 125, 128.

²⁶⁹ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2000, s.76.

1415), *Martin Luther'in, yahut, bir, Jean Calvin'in (1509-1564) islâhât (Fr reformateur) fikriyâtı nereden kaynaklanmış olabilir ki? İslâmı meşrûu kabul etmemekle, hattâ ona husûmet beslemekle birlikte, ondan doğrudan yahut dolaylı gelen etkiler, bu ve başka birçok dinadamını Roma Katolik Hristiyanlığının yanılığları ile yanultıcılıklarından uyandırmıştır.*"²⁷⁰ Fransa'da ruhban ve laik arasındaki çatışmalar, Luther'in hazırladığı doksan beş maddelik bildiriyle daha da şiddetlenmiş, sonunda Fransız ihtilali ile bir devrin bitip yeni bir devrin başlaması sağlamıştır. Siyasi alanda etkili olan ruhban sınıfının artık bu faaliyetlerine son verilmiştir. Bunun sonucunda yeni bir düzen oluşmuştur. Bu düzende siyaset, ekonomi ve hukuktaki yaptırım gücü, dine değil paraya dayalı bir yaşama, hırs ve mücadeleye dayandırılmıştır. Bu yeni düzene de "laiklik" (Laicisme) denilmiştir.²⁷¹

Duralı, "Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti"ni "Orta Çağ Hristiyan medeniyeti"nin devamı olarak görmez. Tam tersi bu medeniyetin, "Orta Çağ Hristiyan medeniyeti"ne olan tepkisinden doğduğunu söyler. Duralı'ya göre, bu medeniyet dine dayanmadığı, gücünü dinden almadığından dolayı tarihte bir ilktir. Burada dindışı medeniyetten kasıt, insanların Tanrı'yı inkâr etmesi değil, bilinçli olarak kurumların din temeline dayandırılmamasıdır.²⁷² Din, temelde manevi bir hadise olsa bile maddi olan her şeyi dengelemeye, bir düzende tutmaya çalışmaktadır. Dini temele almadan yapılacak işler, maddi çıkar olarak gündeme gelmektedir. Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin, temelini din yerine iktisada dayaması, her şeyi kazanç olarak görmesini sağlamıştır. Bu nedenle insanlar yalnızca daha fazla kazanç ve güç için yarışmaya başlamıştır. Hiçbir şeyin kendilerine engel olmaması için din gündem dışı bırakılmıştır.

Yeni Çağ düşünürlerinin felsefesinde ve metafizik görüşlerinde merkez nokta akıl olmaktadır. Varlık hakkındaki düşünceler aklî temele dayandırılmıştır. Bu durum beraberinde pek çok dinsel ve bilimsel çatışmayı getirmiştir.²⁷³ Aşkın hakikat düşüncesi yerini, insan merkezli hakikat düşüncesine bırakmıştır. Aklı ön plana alan

²⁷⁰ Duralı, *Sorun Nedir?*, s.274.

²⁷¹ Duralı, a.g.e, s.272.

²⁷²Şaban Teoman Duralı, "Canlılar Bilimi ve Evrim Sorununun Teşrihi", *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 22, s.459.

²⁷³ Mustafa Eren, *Metafizik Sonrası Düşünce ve Din Felsefesi*, 1. Baskı, İstanbul, Lotus Yayınları, 2019, s.47.

bu yaklaşım, insanı varlığın en üst sırasına koymaktadır. İnsanın üstünde hiçbir varlığın olmadığını kabul eden düşünceye *insancılık-hümanizm* denir.²⁷⁴ İnsanın yalnızca akli yönüne vurgu yapan bu yaklaşım, *maddeci-mekanikçi dünya tasavvuruna* dayanmaktadır. XVII. yüzyıl ortalarında, Yeni Çağ Avrupa'sında bilim alanındaki yeni "dünya tasavvuru"nu "maddecilik-mekanikçilik" düşüncesi almıştır. Duralı, bu yeni dünya tasavvurunda kastedilmek isteneni şu şekilde açıklar: "*Maddecilik-mekanikçilik dünyatasavvuru çerçevesinde yaşayıp eyleyen biri için karşılaşılan tek mil olaylar, ilkece, bilinmeye açıktır. Zaman ile mekân bağlamında tesbit olunamayan, ölçülüp biçilemeyen ne varsa, ilkece inanca taalluk eder. İnanca taalluk eden ne varsa, yine ilkece, saçmadır, dolayısıyla da kaale alınmaya değmez. Zaman ile mekân bağlamında tesbit olunabilen, ölçülüp biçilebilen, giderek kişinin yararına açık görünenler, doğrudan doğruya yahut dolaylı olarak duyulara konu olanlardır. Şu durumda duyular ötesi veya duyudışı olduğu iddia olunanlar, lâfigüzâf, böylelikle de abestirler.*"²⁷⁵ Maddeci dünya tasavvurunda, duyularla algılanabilen, akıl ve deneyin uygulama imkânına sahip olunan dünya anlayışı hâkim olmaktadır. Bu dünya anlayışında maneviyat diyebileceğimiz alana yer verilmemiştir. Maddeci dünya tasavvurunun maneviyatı yok saymasına insan açısından bakıldığında, insan ile Tanrı arasındaki bağın koparıldığı görülmektedir. Maneviyattan yoksun insan, "beşer" konumuna düşerek her türlü açıklamaya ve araştırmaya uygun hale gelmektedir. Böylece hümanizm, insanın manevi yönünü yok sayarak, onu, beşer konumunda görmektedir.

Akıl, gerek İslam dininde gerekse Hristiyanlıkta dini bir içeriğe sahiptir. Akıl, Tanrı ile insan arasındaki bir bağlantı noktası olmaktadır. Maneviyatı dışarıda bırakıp sadece akli öne alan hümanist görüşte, akıldan Tanrı'ya giden bağlantı devre dışı bırakılmıştır. Böylece akıl tek başına yetkili bir makam haline gelmiştir. Bu durum daha da ileri götürülerek akıl, Tanrı'nın yerine geçmiştir.²⁷⁶

Yeni Çağ Avrupa'sında mekanikçi bilim anlayışının mimarı Galileo Galilei'dir. Aristoteles'ten beri kabul edilen organik doğa anlayışı, Galilei ile inorganik temelli doğa anlayışına yerini bırakmıştır. Yeni Çağ'da dinin gündem dışında olması,

²⁷⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), 1. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.309.

²⁷⁵ Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*, s.88-89.

²⁷⁶ Duralı, "Şaban Teoman Duralı Hocayla", s.100.

ilahiyat temelli “organik/canlılık” kavramının da Galilei ile öneminin yitirilmesine neden olmuştur.²⁷⁷ Bununla da kalmayan Galilei daha ileri giderek “güneş merkezli evren tasavvuru”nu savunmuştur. Orta Çağ Hristiyan dünyası, Aristoteles’in “dünya merkezli evren tasavvuru”nu kabul etmekteydi. Katolik kilisesinin bu kabullenişinin altında ruhani nedenler bulunmaktadır. Copernic’ten başlayan sonra Galilei ile devam eden “güneş merkezli evren anlayışı” kilisenin hoşuna gitmemiştir. Aslında kilisede dünyanın güneş etrafında döndüğünü bilmekteydi ve bu bir fizik olayı olarak algılanmaktaydı. Lakin durum yeryüzünün konumunun zedelenmesine gelince kilise bu duruma tepki göstermiştir. Hristiyan inancına göre Tanrı, oğlu İsa’yı yeryüzüne göndererek burayı kutsal kılmıştır. Yeryüzündeki kutsallık, insanı da kapsamaktadır. “Güneş merkezli dünya tasavvuru” kutsal kitaptaki evren görüşünü yalanladığı için de kabul edilmemiştir.²⁷⁸ Duralı, Galilei’nin savunduğu matematiksel evren işleyişinin kilise tarafından kabul edilmemesindeki asıl nedenin, sıra düzenindeki değişim olduğunu söylemektedir. Yani imanın ilk sırayı yitirip yerini akla bırakmasıdır. Burada maddi olan kutsî olanı arkada bırakmış zamanla tamamen din gündem dışına çıkmıştır. Öncelikle yeryüzü kutsallıktan soyutlanmış daha sonra bu durum insana yansıyor, kişinin kutsallığı terk edilmiştir. Bunun belirtileri, ilahiyatın yerini iktisadın almasında görülmektedir. İlk yansımalar ise felsefe-bilim alanında olmuştur. XVI. yüzyıla kadar ilahiyatsız felsefe-bilim düşünülmezken, artık kutsal değerlerden arınmış bir felsefe-bilimle karşılaşmaktadır.²⁷⁹

Galilei’den sonra Descartes, mekanikçi dünya tasavvurunu daha ileri taşıyarak bu düşüncenin yerleşmesini sağlamıştır. Descartes, varlık âlemini ruh (*res cogitans*) ve madde (*res extensa*) olarak ikiye bölmüş ve *res extensa* kesiminde karar kılmıştır. İnsanın bedeninden başlayarak diğer tüm canlıları da makine olarak kabul etmiş ve mekanik yasalara göre açıklamaya çalışmıştır. “Sonunda Rene Descartes’in varlıkları manevi ve cisimli olanlar diye ikiye ayırması; bitkiyi, hayvanı, bedeniyle de insanı cisimlerden saymasıyla canlılar, iyiden iyiye mükemmel makineler yahut özgüçler/automatlar şeklinde görülür oldular. Dolayısıyla onlarda fiziğe konu olanlar gibi incelenmeye başladılar.”²⁸⁰ Descartes için doğa, içindekilerle beraber

²⁷⁷ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.294.

²⁷⁸ Adivar, a.g.e, s.162.

²⁷⁹ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, ss.95-96.

²⁸⁰ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.256.

büyük bir makineyi ifade etmektedir. Bu mekanik yapı ancak duygulardan soyutlanmış matematik dille en doğru ifade edilebilir. Mekanik bir şekilde işleyen evrende gizli, mucizevi, saklı bir yön olmadığı düşüncesinin, insanı da içine alır şekilde gelişmesi Descartes ile başlamış ve bu bilim anlayışı sonraki filozoflara örnek teşkil etmiştir.

Yeni Çağ biliminde maddeci-mekanikçi dünya görüşünü başlatan Galilei; bu görüşü felsefe-bilim bağlamında sistemleştiren ise Descartes olmuştur. Galilei ve Descartes'tan edinilen bilgileri zirve noktasına taşıyıp evreni matematiksel yasalarla açıklayan da Newton olmuştur. Tüm bunların sonucunda kültürü var eden insan, yeryüzündeki üstünlüğünü, her türlü değerlerini yitirip, sıradan bir beşer olarak algılanmıştır. Ahlaki değerlere bağlı olarak inşa edilen işleyişler yerini ideolojilere bırakmıştır. Bu ideolojiler, mekaniği esas alarak ortaya konulan hukuk ve iktisadı kapsamaktadır.²⁸¹

2.2.1.1. Yeni Çağ'da İdeolojilerin Etkisi

Katolik kilisesinin geri plana atılması ile dinin yerini felsefe almıştır. Duralı, hayata uydurulan felsefeye *ideoloji* demektedir. “*Belli bir öğreti, belirli bir toplumu oluşturan yediden yetmişe her bireyin tüm eylemleri ile yaşantılarını tayîn edip biçimliyorsa, ona ideoloji denir.*” İdeolojide, toplumdaki her öğretinin tamamen belirlenme iddiası bulunmaktadır.²⁸² “Dinin vazettiği örf yahut ahlâk düstûrları neviinden manevî değerler çerçevesinde bir bilgelik düzeni yahut felsefe sistemi, toplum hayatını siyâsî ile iktisâdî bakımlardan nizama sokar. Bahsi geçen işi, bir ‘felsefe sistemi’nin, ‘din’e hiçbir vechile dayanmadan yapmasıyla da ortaya ‘ideoloji’ dediğimiz bir fikir yapısı çıkar.”²⁸³ İdeolojiler, insanların tahminde bulunma, fikir verme ürünüdür. Din ise aşkın aklın ürünü olmaktadır. Dinin toplum üzerindeki etkilerinden biri de toplumu kurallar çerçevesinde düzene sokmasıdır. Fakat din ile akıl arasındaki bağ kopartılarak aklın özgür bırakılmak istenmesi; akıl temelli olarak, insanı, tabiatı ve dünyayı deneyle açıklamak için felsefe-bilime ağırlık verilmesini sağlamıştır. Yeni Çağ Avrupa’sında dinin etkilerinin ortadan kaldırılıp akli ön plana alarak felsefe-bilimden türetilen ilk ideolojik eylem Fransız

²⁸¹ Duralı, *Aklın Anatomisi*, s.22.

²⁸² Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*, s.104.

²⁸³ Duralı, “Çağımızın Değerler Dizisi (Paradigma) Sorunu”, s.16.

ihtilalidir.²⁸⁴ Bu eylemin arka planındaki isim, İngiliz düşüncesidir. “... *Fransız filozoflarının etkilenip izledikleri, Roger ile Francis Bacon’lardan başlamak üzere, İngiliz düşüncesinin, Thomas Hobbes, John Locke, Isaac Newton, David Hume ile Adam Smith çeşidinden önde gelen temsilcileridir.*”²⁸⁵ Duralı, Yeni Çağ dindışı medeniyetinin merkez kültürü Fransa olmasına rağmen, İngiliz düşüncesinden etkilenmeleri sonucu bu medeniyetin Fransız devrimini (1789) gerçekleştirmesiyle beraber artık yeni bir medeniyete; Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetine geçildiğini belirtir. Adı geçen filozoflar, Çağdaş medeniyete geçişin arkasındaki ideolojilerin kurucusu olmaktadır. Böylece Çağdaş medeniyetin ilahiyat temelli değil, ideoloji temelli olduğu görülmektedir. Duralı, bu filozoflardan özellikle David Hume’un “medeniyet inşa edici” filozof olduğunu söylemektedir.²⁸⁶

“David *Hume*, sonuçta bir medeniyet inşa filozofudur. İngiliz-Yahudi diye adlandırdığımız çağdaş medeniyetin bilâhare ideoloji denilecek felsefi arka planının tasarımcısıdır.”²⁸⁷ Hume, inşasına katkıda bulunduğu yeni medeniyette, *hürriyetçilik (liberalisme)* ideolojisinin kurucusudur. Filozof ayrıca felsefe-bilim sisteminde dinden ayrılmaktadır. Hume, ahlakı ve ahlaktan gelen iffeti önemsemez. Onun için ahlak, nefis doktrinleriyle, siyasetle ve iktisatla birlikte olmaktadır. Asıl hedef ise toplumla devlet nizamını sağlama almaktır. Duralı, Hume’da ahlakı, “devlet düzeni çerçevesinde teşkilâtlanan insanın mezkûr nizâma ayak uydurması etkinliği”²⁸⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Hume’un ideolojisinde devletin dine dayanmaması, beraberinde ahlakın, ahlaktan gelen öğretilerin ve siyasetin dünyevileşmesini sağlamıştır. Hume, din yerine bilime dayandırdığı ahlak ve siyaset anlayışıyla hürriyetçi düzene destek vermiştir.

“Hume’un katkıda bulunduğu yenedünya düzeni tutku, güç ve çıkar odaklı bireyin doğmasına neden olmuş Peter Gay’ın “*haz toplumu*” dediği günümüz toplumunu meydana çıkarmıştır. (...) Rekabet, tutku, hırs ve lüks gibi olumsuz görülen unsurların yeni uygarlığın oluşmasında önemli etkenler olduğunu düşünen

²⁸⁴Duralı, “Was İst Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, s.24.

²⁸⁵ Duralı, a.g.e, s.141.

²⁸⁶ Duralı, *Aklın Anatomisi*, s.106.

²⁸⁷ Duralı, a.g.e, s.106.

²⁸⁸ Duralı, a.g.e, s.105.

filozof, rekabetçi ve tüketimi teşvik eden kapitalist düzenin önünü açmıştır.”²⁸⁹ Filozofun bu şekildeki dünya eksenli düşünceleri, daha önceden savunulan Orta Çağ Avrupa’sındaki düşüncelerin sorgulanıp değişmesine neden olmuştur. Dinin yasakladığı fakat Hume’un savunduğu düşünceler (tutku-güç-çıkar), yeni medeniyetin meydana gelmesinde önemli etkiye sahip olmuştur. Fayda sağlama ve güç elde etme olgusunu dine, bilgiye, siyasete ve ahlaka yerleştiren filozof, böylece standart, bencil, baskı yanlısı bir toplumun oluşmasını sağlamış ve modernizme yardım etmiştir.²⁹⁰

Modern aydın sınıfı, Orta Çağ zamanı düşüncelerinden kalan metafizik düşünceye karşı bilimi savunmaktadır. Tecrübe ve deneyle incelenmeyen, özellikle din ve ahlak gibi konular bilimin konusunu içermediğinden bu alanlar gerçek dışı kabul edilmiştir. Bu düşünürler için bilimin görevi, doğayı kontrol altına alıp, insanın da doğadan ekonomik olarak yararlanmasını sağlamaktır. Francis Bacon’ın, “Bilim, insana tabiata hükmünü geçirebilme kuvvetini verir” ifadesi, önceden hakikati arayanların yerini, artık güç elde etmek için araştırma yapan modern aydınlara bıraktığını göstermektedir.²⁹¹

Felsefe-bilim, gerçek ve yasal kurallara dayandığında, sağladığı aklî ve manevî değerler ile buradan elde edilen maddi olanaklar, yüksek derecede olmaktadır. Fakat bunun tersi olması durumu ortaya büyük oranda zararın çıkmasına nedendir.²⁹² Felsefe-bilimin, XVIII. yüzyıl ortalarında, ilk meydana geldiği sistemden farklı bir boyuta geçerek ortaya koyduğu ideolojiler, toplumlara faydadan ziyade zarar vermeye başlamıştır.

2.3. ÇAĞDAŞ KÜRESEL İNGİLİZ-YAHUDİ MEDENİYETİ

2.3.1. Duralı’nın Sermayeciliğin (Kapitalizmin) Oluşumuna Bakışı

Yeni Çağ’da din, bilim, felsefe gibi alanlarda yaşanan değişimler sonucunda meydana gelen Fransız İhtilaliyle (1789), artık Yeni Çağ dindışı Avrupa

²⁸⁹ Ahmet Dağ, Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda David Hume, 1. Baskı, İstanbul, Külliyyat Yayınları, 2016, s.259.

²⁹⁰ Dağ, a.g.e, s.258.

²⁹¹ Şeriati, Kültür ve İdeoloji, ss.29-30.

²⁹² Duralı, Felsefe-Bilim Nedir?, s.16.

medeniyetinden, Duralı'nın tabiriyle Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetine geçilmiştir. Duralı için, "Çağdaşlık"tan kasıt, *İngiliz-Yahudi medeniyeti* olmaktadır.²⁹³ Bahsi geçen medeniyet, Londra kültürünü temsil etmektedir. Bu medeniyetin ideolojisi ise, "sermayecilik" (kapitalizm) üzerine kurulmuştur.²⁹⁴

"Kapitalizm" sözcüğünün tarihi "civilisation" sözcüğünün tarihine denk gelmektedir. Kapitalizm sözcüğü yaygınlaşmadan önce "capital/sermaye", "capitiaux/sermayeler", "capitalistes/kapitalistler" sözcüklerinin kullanımı uzunca bir zamandan beri mevcut olmaktadır.²⁹⁵ Kapitalizm sözcüğünün kullanımı, 1880'li yıllarda Almanların sosyalist ortamlarında meydana gelmiştir. Fransa'da ise 1902'den itibaren kullanılmıştır.²⁹⁶

Duralı, kapitalizmin ilk ve en eski ideoloji olduğunu söyler. MÖ Atina'da "anamalıcılık" olarak görülen fakat bir ideoloji halinde olmayan kapitalizm, 1600'lü yıllarda "anaparacılık" şeklinde değişime uğramıştır.²⁹⁷ 1700'lerde ise İngiltere'de ideoloji halini almıştır.²⁹⁸ Kapitalizmi sistemli bir şekilde geliştiren filozof, Adam Smith olmuştur.²⁹⁹

Duralı'da kapitalizm, üretim yapmak için parayı biriktirip yanında bulundurma ve kazancı sürekli olarak artırmaya dayalı ideolojiye denir.³⁰⁰ "*Belirli bir amaç doğrultusunda değiştirilip dönüştürülen malzemedен elde edilen, demek ki üretilen değere sermaye diyoruz.*" Duralı'ya göre, böyle bir davranışı, kurulu düzen şekline, İngilizler getirmiştir. İngilizlerin, tarihte maddi açıdan üstünlük sağlaması bu durumdan kaynaklanmaktadır.³⁰¹ Bu ideolojinin toplum-kültür altyapısını oluşturan ve onu yürüten burjuva sınıfı olmaktadır. Sermayecilik ideolojisinin taşıyıcısı olan burjuva sınıfını oluşturan kişiler; Londra'ya göç etmiş Yahudiler, tapınakçılar ve eski toprak zadegâni olmaktadır. Bu üçlü birliğin çıkar ilişkisine dayalı birleşiminden,

²⁹³ Yalçın Çetinkaya, "Çağdaşlıktan Kasıt İngiliz-Yahudi Medeniyeti'dir", Yeni Şafak Gazetesi, (Aralık 1999).

²⁹⁴ Uslu, "Medeniyetler İttifakı Emperyalizmin Yeni Adıdır", s.21.

²⁹⁵ Febvre, a.g.e, s.62.

²⁹⁶ Febvre, a.g.e, s.64.

²⁹⁷ Duralı, Sorun Nedir?, s.275.

²⁹⁸ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.105.

²⁹⁹ Duralı, Öyle Geçer Ki Zaman, s.238.

³⁰⁰ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.24.

³⁰¹ Duralı, a.g.e, s.141.

İngiltere’de ortaya çıkan sermayeciliğin, felsefi arkaplanında da Hobbes, Hume gibi filozoflar bulunmaktadır.³⁰² Duralı’ya göre, serbest sermayeciliğe, ayrı görüşlere sahip insanlar ve başka sınıflara mensup kişiler hayat vermiş görünse bile, aslında başlangıç aşamasından bu zamana kadar *farmasonluk*³⁰³ teşkilatı tarafından, işler belirlenip yürütülmüştür. “*Sıkı bir silsileimerâtip düzeni ile tavizsiz bir gizlilik kuralı doğrultusunda çalışan farmasonluk, belli bir kişinin, aile yahut boyun güdümünde olmayıp dünya çapında kurumlaşmış bir teşkilattir.*”³⁰⁴ Teşkilata bağlı olanlar arasında üstünlük, öncelikle İngilizlere ait olmakta ve onları Yahudiler izlemektedir. Böylece Fransız devrimiyle başlayıp, Avrupa’nın farklı bölgelerine dağılan ve sömürge yoluyla tüm dünyaya yayılan “İngiliz-Yahudi medeniyeti”nin gerçek taşıyıcıları farmason teşkilatı olmaktadır. Farmasonlar gerek kendileri gerek etkin oldukları çevreler aracılığıyla, sermayecilik düşüncesini aktarmış, daha sonra bu düşünceyi dünyaya yaymışlardır.³⁰⁵

Sermayecilik, beraberinde sömürgeyi ve emperyalizmi getirmektedir. Din, insanlara bir nevi zulmetmeyi öngörmesinden dolayı sömürgeyi yasaklanmıştır. Fransa’da ve İngiltere’de, sermayeciliğin beraberinde getirdiği sömürünün işler hale gelmesi için, dinin devre dışı bırakılması gerekmektedir. Din, dışarıda bırakılıp akıl-deney-pozitivcilik üçlüsüne, malî çıkarların eklenmesiyle, meydana sermayeci-sömürgeci-emperyalist bir yaşam şekli çıkmıştır.³⁰⁶ Fransa, Fransız devrimiyle beraber tamamen akli temele alarak, dünya merkezli, “laik-seküler-pozitivist” bir hayatı benimsemiştir. İngiltere ise dini tamamen kaldırmak yerine, onu arkasına almıştır. Katolikliğin sömürüye izin vermemesinden dolayı Anglikan İngiliz’i, Protestanlığı benimsemiş ve dini sömürüye izin verir bir hale sokmuştur.³⁰⁷ Weber’ın da işaret ettiği üzere, reform ve ondan doğan Protestanlığın, kapitalizmin meydana gelmesindeki etkisi inkâr edilemez.³⁰⁸ Bu yüzden İngiliz kültürü, laik ve seküler değil, milli bir dine sahip olmaktadır. “*İngiliz, meşrutî hükümdarlık ile millî dine*

³⁰² Duralı, “Çağdaş Kapitalizm İngiliz-Yahudi Medeniyetidir”, s.15.

³⁰³ Duralı, Sorun Nedir?, s.263.

³⁰⁴ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.108.

³⁰⁵ Duralı, a.g.e, s.109.

³⁰⁶ Duralı, “Çağımızın Değerler Dizisi (Paradigma) Sorunu”, s.24.

³⁰⁷Şaban Teoman Duralı, “Prof. Dr. Teoman Duralı ile “Medeniyet Tartışması” Üzerine...”Cihanşümül Zulüm Var”, (Görüşmeci: Altınoluk) Altınoluk Dergisi, S.191, (Ocak 2002), s.9.

³⁰⁸Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Çev. Zeynep Gürata), 2. Baskı, İstanbul, Ayraç Yayınları, 1999, s.146.

(Anglikan kilisesi) dayalı devlet nizâmını kendine saklarken, geleneksel ‘nişan tahtası’ Fransa başta olmak üzere, dışarıya cumhuriyetçilik ile dindışılığı ‘satmış’tır. Böylece hedef seçilen toplum/lar, millet/ler özden yumuşatılıp serbest piyasacı mâlî sermayeciliğin ihrâcına elverişli kılınmıştır.”³⁰⁹ Kapitalizmin başladığı yer olan İngiltere, Anglikan Protestanlığı kullanarak, sömürü faaliyetlerini hızlandırmıştır. Oysa her din, insanlara karşı adaletli olmayı, kendi alın teri ile kazanmayı, haksız yere kimsenin malına göz dikmemeyi tavsiye etmektedir. Bu yüzden sömürgeciliği de beraberinde getiren “mâlî sermayecilik” ideolojisi, İslam diniyle de bağdaşmamaktadır.

Sermayeciliğin beraberinde getirdiği bir düşünce biçimi de liberalizm olmaktadır. “Liberalizm, toplumdaki bütün bireysel ve toplumsal hak ve isteklerin özgürlüğünü bireye vermemiz, insanın hürriyetlerini asla ondan almamamız ve onu hiçbir şeyle sınırlamamamız demektir.”³¹⁰ Liberalist düşüncede sosyal, siyasal, ekonomik, inanç gibi alanlarda özgürlük savunulmaktadır. Liberalist düşüncenin insanlara sağladığı özgürlük sayesinde, sermayecilik daha rahat bir biçimde uygulanmaktadır. “Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin, ‘akılötesi’ belirlenimlerden sökülüp koparılarak kendi kendini mantık-matematik-mekanik bağlamda belirlediğine inanmış ‘özerk akl’ın zemininden ‘hürriyetçilik’ (Fr liberalisme) bitip serpilmiştir.”³¹¹ İngiliz-Yahudi medeniyetine gelindiğindeyse, asıl ideoloji olan sermayeciliğin yanında bu ideoloji, ikinci bir ideoloji olarak “yeni hürriyetçilik” şekline bürünmüştür. Yeni hürriyetçilik ve sermayecilik ideolojisinin birleşiminden de “hürriyetçi sermayecilik” (Fr liberal capitalisme) oluşmuştur.³¹² Bu açıdan bakıldığında Duralı’da, sermayeci anlayış ile liberalist düşünce, çıkar ilişkisine dayalı olarak aynı anlamı ifade etmektedir. Böylece Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin dünya görüşü olan *maddeci-mekanikçi* görüşün, Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinde, “hür sermayecilik” ideolojisini geliştirdiğini görmekteyiz. Burjuva topluluğunun üstlenip yürüttüğü mali sermayecilik ve bunun

³⁰⁹ Duralı, Sorun Nedir?, s.260.

³¹⁰ Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s.236.

³¹¹ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.60.

³¹² Duralı, a.g.e, s.60.

ideolojiye yansımış şekli olan hürriyetçi sermayeciliğin yürürlüğe konulduğu topraklar, 1750'lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.³¹³

2.3.2. Sermayecilik Karşıtı İdeolojiler

Hürriyetçi sermayeciliğin hızla yayılmasına ve ardındaki dünya tasavvuru olan *maddeci-mekanikçi-pozitivist* görüşe karşı özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda tepkiler oluşmaya başlamıştır. İngiltere'de sistemli bir hale gelip, dünyaya yayılan sermayeciliğe yine Avrupa'dan tepkiler gelmiştir. Bunların bazıları, Toplumculuk-Komünizm, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm olmaktadır.

2.3.2.1. Toplumculuk-Komünizm

“Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti”nin baş ideolojisi olan hürriyetçi sermayecilik, toplum üzerinde zamanla olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Sermayecilik ideolojisini güdenler, halkı susturmak adına yine kendilerinin belirlediği bir ideolojiyi meydana getirmiş ya da meydana gelmesine destek olmuşlardır. Bu ideoloji “Toplumculuk”tur. Duralı, toplumculuk ideolojisinin devamı olarak da Komünizmi görmektedir. Toplumculuğu, Komünizmi ve Sosyalizmi meydana getirenler, sermayecilik ideolojisini yürütenlerdir. Kendi görüşlerine seçenek olarak meydana getirmişlerdir.³¹⁴ Fakat ortaya çıkan bu ideolojiler, görünüş itibarıyla farklı olmaktadır. Temelde aynı dünya tasavvurundan, maddeci-mekanikçi görüşten esinlenmişlerdir. Sermayeciliğe alternatif olarak gözüken bu ideolojiler, iktisatta, siyasette ve içtimaide eşit davranmamakta; toplumda adaleti sağlamak yerine zulme temel oluşturmaktadırlar.³¹⁵

Toplumculuk ve onun türevi olan Komünizm de, sermayeciliğin temelini oluşturan maddeci-mekanikçi-pozitivist ögeler, sermayecilikten farklılık göstermemektedir. İlericiliği benimseyip, iktisadı yüceltmektedir. Toplumculukta üretimin işleyiş şekli ve kullanılan araçlar devletin elindeyken; sermayecilikte bunlar, belirli bazı sermayeci kuruluşların tekelinde olmaktadır. Sermayeciliğin verdiği

³¹³ Çetinkaya, “Çağdaşıktan Kasıt İngiliz-Yahudi Medeniyeti'dir”.

³¹⁴ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyeti, s.115.

³¹⁵ Abdülkadir Macit, “İslâm Medeniyetinin Bütünlüklü, Kapsayıcı ve Diğer Medeniyetlerle Etkileşime Açık Yapısı”, İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD), C. 4, S. 2, (Aralık 2019), s.204.

mesaj, -Duralı'nın söylemiyle- "Sen bu sistemi beğenmediysen bak işte farklı bir alternatif var karşında, onu deneyebilirsin"³¹⁶ mesajıdır. Alternatif olarak ortaya atılan bu ideolojilerin kapitalizmden farkı ise "benlik" anlayışındadır. Kapitalizm, *bireysel benlik* vurgusu yaparken; Komünizm, *toplumsal benlik* vurgusu yapmaktadır. Komünizm ideolojisinin biçimleyicisi de *Karl Heinrich Marx*'tır. Marx, kapitalizmi araştırıp onun ne olup olmadığını anlatmakta sonra da yeni bir ideoloji olan Marxçı komünizmi oluşturmaktadır. Komünizm de çağdaşlık ve ilerlemecilik yandaşıdır. Marx'a göre, "toplumculuk, sermayeciliğin rakibi veya seçeneği olmayıp 'tarihî maddecilik gereği devamı'dır."³¹⁷ (Lenin ve Stalin'in Bolşevikliği dışarıda tutulursa) sonuç olarak her iki ideoloji de Küresel İngiliz-Yahudi medeniyetinin asıl makamı olan *farmason* üyelerinin gözetimi altında bulunmaktadır.³¹⁸

2.3.2.2. Faşizm

Toplumun günlük yaşamında, *maddeci-mekanikçi-pozitivist* düşünce getirilerinin artık insanları tatmin etmemesiyle, eskiye doğru bir özlem duyulmaya başlanmıştır. İnsanlarda tekrardan dostluğun, sevginin, maneviyatın, dayanışmanın, *ben* değil de *biz* olmanın isteği artar olmuştur. Ekonomi açısından ise, fabrikalaşma ve sermayenin yerine usta-çırak ilişkisine dayalı, dayanışma örgütünden oluşan "korporatizm"³¹⁹ getirilmeye uğraşmıştır. Başka bir deyişle bu yeni akım, Fransız İhtilali ile getirilen yeniliklere, tepki gösterme akımı olmaktadır. Bu akım, İtalya'da "Faşizm" olarak ideolojiye dönüşmüştür.³²⁰

Faşizm hareketinin öncüleri, burjuva sınıfı olmaktadır. "20. yüzyılda faşizm ne işçinin tezahürüdür ne de kapitalizmin ürünüdür. Faşizm, bürokratların, teknokratların, ve toplumda onlara bağlı aydınların meydana getirdiği bir harekettir." Eski burjuva sınıfının kendine ait bir dini, felsefesi ve ideolojisi bulunmaktadır. Çağdaş burjuvanın ise kültürel bir zenginliği, eğitim ve öğretim açısından gelişmişliği bulunmasına rağmen işverenleri tarafından bir nevi okumuş, eğitilmiş

³¹⁶ Duralı, "Prof. Dr. Teoman Duralı ile "Medeniyet Tartışması" Üzerine..."Cihanşümül Zulüm Var", (Görüşmecisi: Altınoluk), s.9.

³¹⁷ Duralı, a.g.e, s.115.

³¹⁸ Duralı, a.g.e, s.125.

³¹⁹ Meriç, a.g.e, s.133. ; Duralı, a.g.e, s.117.

³²⁰ Duralı, a.g.e, s.118.

köleler haline getirilmişlerdir. Varoluşsal olarak boşluğa düşmüş, kendinden ziyade başkaları için çalışır olmuş, insani benliğini yitirmeye başlamış kişiler, içinde buldukları bu durumları değiştirmek, hükmedici zengin sınıftan kurtulmak için yeni bir ideoloji; faşizmi uygulamaya başlamışlardır.³²¹

Faşizm, 1850'lerden itibaren, İtalya'nın işgalden kurtulması için verilen savaşlarda biçimlenmiştir. 1900'lere gelindiğinde ise yazar *Pareto*'nun eserlerinde, siyasi-ekonomik özellikleri belirlenmiştir. Son olarak da faşizm, lider *Mussoli*'nin verdiği siyasi mücadelesinde olgunluğa erişmiştir.³²²

Faşizmde, kişinin hangi ırka mensup olduğunun bir önemi bulunmamaktadır. Belli bir millete ait geçmiş ve tarih yüceltilmektedir. Tutucu din ağırlıklı kültür milliyetçiliğinin yanında dil, mimari ve edebiyatta önemle korunmaktadır.³²³ Faşizmde önceki nesillere ait değerlerin korunması önemli olduğu gibi tabiatın ve insanın korunması da önemli olmaktadır. Bunları bozacak her türlü faaliyet, sapkınlık olarak değerlendirip reddedilmektedir. Ekonominin, teknolojinin ve endüstriyel gelişmelerin tabiata ve insana zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir.³²⁴

2.3.2.3. Nasyonal Sosyalizm (Milli Toplumculuk)

Faşizm gibi hürriyetçi sermayeciliğe tepki olarak oluşan bir diğer hareket de, nasyonal sosyalizmdir. Faşizmden farkı, nasyonal sosyalistlerin “kan bağı” ilkesine dayanmasıdır. Faşizmde, millet-devlet anlayışının üzerinde bir şey görülmezken; nasyonal sosyalizmde yüceltilen değerler “kan ve ırk” bütünlüğü olmaktadır.³²⁵ Nasyonal sosyalizmde, kan bağı ve yurt bütünlüğüne sahip bireylerin oluşturduğu bir devlet kurmak istenmiştir. İlke olarak önemsedikleri maddeler; ırkı temele alan milliyetçi görüş, Yahudilerden ırk olarak nefret etmek ve askerlik olmaktadır.³²⁶

Nasyonal sosyalizm, her ne kadar sermayeciliğe tepkili bir hareket olsa da karşısına aldığı İngiliz-Yahudi düşüncesinin bazı temel öğelerini, fazla irdelenmeden

³²¹ Şeriati, a.g.e, s.122.

³²² Duralı, a.g.e, s.118.

³²³ Duralı, *Öyle Geçer Ki Zaman*, s.139.

³²⁴ Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyeti*, s.120.

³²⁵ Meriç, a.g.e, s.124.

³²⁶ Duralı, a.g.e, s.124.

kendi düşüncesine dâhil edip sistemleştirmiştir. Kendilerine dâhil ettikleri öğelerin başında, “hür teşebbüs” ve Darwin’in evrim hipotezinden çıkarılan “doğal ayıklanma” ile “uygun olanın hayatta kalması” ilkeleri olmaktadır. Fakat nasyonal sosyalizmin, karşısına aldığı İngiliz-Yahudi düşüncesinin fikir ve yöntemini benimsemiş olması, daha yolun başında iken kendi varoluş sebebine aykırı davranmasına neden olmuştur. Nasyonal Sosyalizm, temeline ters düşecek olan ilkeleri kendisine dâhil etmesiyle, hastalık derecesinde bir kimlik parçalanmasına ve bunun sonucunda büyük bir katliamın (II. dünya savaşı) yaşanmasına sebebiyet vermiştir.³²⁷ II. dünya savaşı uzun yıllar devam ettikçe nasyonal sosyalistler, ekonomide ve teknolojiye, İngiliz-Yahudi medeniyetinden geri kaldıklarını anlamışlardır. Bu durum teknolojinin önemli olduğunu, onu geri tutmakla bahsi geçen medeniyeti yenemeyecekleri gerçeğini onlara göstermiştir.³²⁸

2.3.2.3.1 Nasyonal Sosyalizmin Dayanaklarından Evrimcilik Ve Irkçılık

Alman filozof Hegel’in “tarih felsefesi” görüşleri ile İngiliz filozof Darwin’in “evrim varsayımı”na dayalı görüşleri *Geç Yeni Çağ Batı Avrupalı* araştırmacıların yoğun ilgisine uğramıştır. Duralı, gerek *evrim teorisinin* gerekse *tekamülcü tarih felsefesinin* arkasında, “Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti”nin ve onun devamı olan “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti”nin savunduğu *maddeci-mekanikçi-pozitivist* dünya görüşünün yattığını söylemektedir.³²⁹ Başka bir deyişle, Yeni Çağ’da bilimin ilerleyip, dinin yerini maddeci ve akılcı görüşlerin alması, ortaya atılan yeni görüşlerin de, bu temel üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Böylece yeni teoriler zamana ayak uydurarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Charles Darwin’in evrimle ilgili görüşleri 1800’lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Evrim varsayımı ve bu varsayımın topluma uyarlanış biçimi olan “Sosyal Darwinizm” görüşünün ortaya çıktığı dönem; Sanayi Devrimi ile beraber teknolojinin hızla ilerlediği, Aydınlanmanın getirdiği Pozitivist düşüncenin, bilimde dinin etkilerini kaldırdığı bir dönem olmaktadır.³³⁰

³²⁷ Duralı, a.g.e, s.124.

³²⁸ Duralı, Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik, s.119.

³²⁹ Duralı, Sorun Nedir?, s.257.

³³⁰ Serhan Yücel, M. Murat Taşar, “Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi Ve Erken Cumhuriyet’e Etkisi”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 29, (Mart 2016), s.317.

Darwin'in evrim varsayımının biyolojik ve ideolojik olmak üzerine iki yönü bulunmaktadır. Biyolojik yönüne bakıldığında Darwin'in söylediği: "Bütün canlılar belli bir ortamda dünyaya gelirler. Belli bir ortam canlıları besleyecek durumdadır. O besleme imkânını aşacak sayıya ulaştınca o ortamın içerisinde yaşayan canlılar, - bunlar değişik türlerde olabilirler veya her ikisi olur. Yani o ortamda A, B, C, D, türleri olur, her bir türün- içerisinde artan nüfus o ortamı sömürür. O ortam besleyemez artık o canlılar topluluğunu." Durum böyle olunca o ortamda bir savaş başlar ve bu savaşı; gücüyle, kuvvetiyle, aletleriyle ortama ayak uyduran kazanıp hayatta kalır.³³¹ Darwin'in evrim teorisi, değişen şartlara ayak uydurabilme anlayışı üzerinedir. Burada iradeye bağlı olarak herhangi bir gayeli yönelişten bahsetmez. Lamarck ise Darwin'in teorisine gayeye bağlı olarak bir yöneliş eklemektedir. Evrim teorisinin kabul etmediği sıradüzeni ve gâye fikrine, "evrimcilik" görüşü yer vermektedir. Bu görüşe göre, "Gâye, başarılı olmaktır. Bunu tayin eden etkense sağkalma gayretidir. Birey ile tür bağlamlarında beslenme ile üreme hususunda rakibini alt edip yaşama sahasını ele geçirme becerisini gösteren başarılıdır. Böyle olan, varolma mücâdelesinin ayıklanışında kayırılır; olmayansa elenir. Kayırılıp elenmenin kıstası üreyerek çoğalma orantısıdır." Bu görüşlerin Hitler üzerindeki etkisi, yazdığı kitabında (*Mein Kampf*) görülmektedir.³³² Hitlerin ve nasyonal sosyalistlerin özellikle vurguladığı kan ve ırk birliği anlayışlarına bakıldığında, evrimcilik ve toplumsal darwinizmden etkilendikleri görülmektedir.

Evrim varsayımını ideolojik boyuta taşıyan kişi ise Herbert Spencer'dır. Spencer'a göre, "Ortama uygun düşen birey ve bireylerden oluşan topluluk başarılıdır."³³³ "Dünya, zincirleme mücâdeleler şeklinde dirim olaylarının cereyân ettiği 'sahne'dir. Aslında dirimin kendisi de canlı-olmayandan gelişmiştir. Varlık öğretisi (Fr *ontologie*) açısından nedeni de gâyesi de meçhul, tesâdüfi ve mekanik tarzda yürüyen değişim dizilerine 'evrim' denilmiştir."³³⁴ Spencer bu görüşüyle, organik varlık sahasını inorganik varlık sahasına indirgemiş olmakta ve gayeli yönelişi, maneviyattan mekanizmaya çekmektedir.

³³¹ Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konu/şma, s.56.

³³² Duralı, Hayatın Anatomisi, s.319.

³³³ Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konu/şma, s.101.

³³⁴ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.125.

Duralı, ideolojik olarak evrimciliğin öne sürdüğü maddeleri; sürekli bir yarış hali, mekanik maddecilik ve Tanrı'nın yokluğu olarak belirtir.³³⁵ Bunların sonucu olarak, canlıyı inorganik alanda anlamının insanı da kapsamaması, onun “beşer” konumunda mekanik bir varolana düşürülmesine neden olmaktadır. Bu durum en çok kapitalizmin işine yaramaktadır. İnsanları sürekli bir rekabet haline sokmak, sadece iyi ve güçlü olanın başarabileceğine toplumu inandırmak, kapitalizmin yayılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca kapitalizmin, insanı beşer konumunda değersiz kılmasının nedeni, insanın direncini kırıp, sömürülmeye elverişli bir varlık şekline gelmesini sağlamaktır.³³⁶

XIX. yüzyılın sonlarına doğru evrim düşüncesi, biyolojiden sıyrılıp ideolojik bir görünüm kazanmasıyla, değer atfedilen bir görüş olmaya başlamıştır. Evrim görüşündeki hayatta kalma savaşından, kendini kurtarabilmiş bireyler ve onlardan oluşan topluluklar, “en güçlülerin sağ kalması” ilkesiyle toplumsal darwincilikte yer etmiştir. Sermayecilikte en güçlüyü, girişimci fertler ve şirketler temsil etmektedir. Nasyonal sosyalistlerde ise bu durum, diğerlerini kendi hükmü altına alabilen, korkmadan savaşabilen ve yüksek seviyede medeniyetler kurabilen kavimleri içermektedir.³³⁷ Doğada yaşayan canlılar arasında beslenmek ve yaşamlarını sürdürmek için; ayrıca türler arasında çoğalmak ve yayılmak için mücadele verilmektedir. Bu durum insanlar için de söz konusu olmaktadır. İnsanın verdiği mücadele, tabiat şartlarına ve diğer topluluklara karşıdır. İnsanın tabiatla ve diğer toplumlarla olan mücadelesinde kazanmış olması, onun ortam şartlarınca gözetilmiş olmasına bağlanmaktadır. Bunun tam aksine, tabiatla ve toplumlarla olan mücadeleyi kaybetmek, “doğal ayıklanma”yı ifade etmektedir. Nasyonal sosyalistlerdeki “üstün ırk/kavim” anlayışı, mücadeleyi kazanan ve doğal ayıklanmadan galip çıkan anlamını içermektedir.³³⁸

Böylece XIX. ve XX. yüzyıllarda evrim görüşü, ideolojilere yansıtılarak, *kapitalizmde, nasyonal sosyalizmde ve komünizmde* farklı şekillerde kullanılmıştır.

³³⁵ Duralı, Teoman Duralı İle Üç Konuşma, s.117.

³³⁶ Duralı, a.g.e, s.75.

³³⁷ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.126.

³³⁸ Duralı, a.g.e, s.126.

Spencer'dan hareketle toplumsal darwinizmi, kapitalizm ve nasyonal sosyalizm kullanırken; Darwin ve Lamarck'tan hareketle de evrimi, komünizm kullanmıştır.³³⁹

Nasyonal sosyalizmin bir diğer dayanağı da “ırkçılık/kavimcilik” görüşü olmaktadır. Bu görüşün savunucusu olan ideologlara göre, diğer canlılarda olduğu gibi insan türünün de alt türlere ayrıldığı ve aynı kanı taşıyan kişilerin oluşturduğu büyük topluluklara ırk veya kavim ismi verildiği belirtilmektedir. Bu ideoloji gereğince ırklar ve ırkların altında bulunan kavimler arasında bir sıralama bulunmaktadır. En ileri seviyedeki ırk, Ari ırk olmaktadır. Alt ırk olarak da en değerli olan Germenlerdir. Bu ırkların içerisinde üstün kavmi Almanlar oluşturmaktadır.³⁴⁰ Arya (Ari) ırk, medeniyet kurucu, idealist, zeki, yol göstericidir. Kan bağı hâkim olmaktadır. “İnsanın kuvveti de, zaafı da taşıdığı kandanır. Kan saflığını kaybeden milletler, ruh birliğini de kaybederler. Dünya tarihinin ve insan medeniyetinin kaynağı: kan ve ırk”³⁴¹ olmaktadır. Hitler için önemli olan Arya ırkının üstünlüğü ve Almanların misyonudur. Zayıf olanlar daima kuvvetli olanların üstünlüğünü kabullenmek zorundadır.³⁴²

Nasyonal sosyalistlerin ortaya attığı, aynı kandan gelen bireylerin oluşturduğu topluluk düşüncesinden ırkçılık ve kavimcilik anlayışları meydana gelmiştir. Bu düşünce Germen soyundan gelen Anglosakson/İngilizlerde bazen ortaya çıkarak etkilerini göstermiştir. İngilizlerin kendilerini medeniyetin taşıyıcısı olarak görmeleri, kavimlerinde yüksek bir kibir duygusunun var olmasına neden olmuştur. İşgal ettikleri ülkelerde kendi gelenek ve görenek tohumlarını ekmeye; dünya genelinde ise kültür soykırımı yapmaya çalışmışlardır.³⁴³

Kendini diğer ırklardan üstün gören bir diğer kavim de Yahudiler olmaktadır. İsrail toplumu din, medeniyet ve kavim olarak kendini diğer toplumlardan üstün görmektedir. Bu hissiyatı içinde barındıran bir İsrailli, yabancılara karşı üstünlük ve farkındalık duygusunu gizlemekte; fakat kendi nesillerine bu duyguları sürekli telkin ederek hatırlatmaktadır. İsrail kavmi, Yakup peygamberin soyundan geldiklerine

³³⁹ Duralı, Hayatın Anatomisi, s.318.

³⁴⁰ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, ss.126-127.

³⁴¹ Meriç, a.g.e, ss.123-124.

³⁴² Meriç, a.g.e, s.133.

³⁴³ Duralı, a.g.e, s.145.

inandıkları için, onlarda kandaşlık bağı da oluşmaktadır. Sonuç olarak, İsraililer, ülkü ve kan bağına bağlı topluluğu ifade etmektedir. Amaçları da nesiller boyunca bu bağı kuvvetli bir şekilde devam ettirmektir.³⁴⁴

Kavimcilik anlayışının dine yansıtılması sonucunda ise İngilizler, XVII. yüzyılda Anglikan kilisesini kurarak Hıristiyanlığı kavimleştirip kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanmışlardır. Benzer bir şekilde İsraililer de Hz. Musa ile gönderilen evrensel tebliği, sadece kendilerine ait görmüş ve Yahudiliği kavimleştirmişlerdir. Böylece Yahudilik ve Hıristiyanlık kötüye kullanılmış ayrıca dinin desteğini sağladıklarından sergiledikleri her türlü davranış yasal gösterilmeye çalışılmıştır.³⁴⁵

Sömürgeciliğin ve emperyalizmin mühim destekçisi ırkçılık-kavimcilik görüşü olmaktadır. İsrail'in ırk asıllı kavimci görüşü; Almanların kandaş ilkel kavimci görüşü ve İngilizlerin çıkarlarını korumak amaçlı kavimci görüşü bu duruma örnek teşkil etmektedir.³⁴⁶ Sınıfsal ayrımcılık ve kavimciliğe dayalı davranış şekli ile siyaset yöntemi, sermayeciliğin hayata geçmesi ve sanayi işleyişinin ortaya çıkmasıyla hız kazanmıştır. Milli toplumcu ideoloji her ne kadar kapitalizm ve onun getirisi olan değerlere karşı gelişmiş bir düşünce olarak şekillense de onların kavimci siyaset anlayışını üstlenmiştir. Duralı'ya göre, *“Söz konusu ideoloji, temel tutamaklarında ne denli alaykırı bir keyfiyet göstermişse de, kavmî ayrımcılık siyasetini bir o kadar aklı nizâm çerçevesinde yürütmüştür. Peki, bu ne menem bir akıldır? Galileo-Newton-Darwin mekanikçiliğinin ve Hobbes'un, Hume'un, Smith ile Marx'ın maneviyâtı kurutulmuş akılcıların akıldır.”* Hitler'in uygulamaya koyduğu ırkçı ideolojinin neden-etki bağlamında arka planına bakıldığında, bunda *“Yeni Çağ dindışı medeniyeti”*nin Tanrı'dan bağımsız, hümanizmin savunduğu akli ilke edinen, felsefe-bilimden çıkmış ideolojinin etkileri olduğu görülmektedir. Hitlerin, Yahudilere karşı sergilediği siyasetin asıl sebebinin, *“Arînin üstün, Yahudîninse, aşağılık ırkları temsil etmeleridir. Toplumsal Darwinciliğin ayıkla/n/ma ilkesi uyarınca aşağılığın aleyhine üstünün varolma hakkı mahfûzdur... İşte bu hak, üstün*

³⁴⁴ Duralı, a.g.e, ss.138-139.

³⁴⁵ Duralı, a.g.e, s.145.

³⁴⁶ Duralı, *“Çağımızın Değerler Dizisi (Paradigma) Sorunu”*, s.3.

olana, aşağılığı idam etme yetkisini tanır.”³⁴⁷ Burada ayrıca nasyonal sosyalizmin Yahudi düşmanlığının din kaynaklı değil, kavmi bir mesele olduğu görülmektedir.

“Yeni Çağ Batı Avrupa”sındaki kuzeyli adamın kendini üstün görüşü, ona diğer toplumlara karşı her türlü davranışı sergileme olanağı vermiştir. Amerikalılar tarafından Kızılderililerin, Almanlar tarafından Yahudilerin katledilmesi bu düşüncenin verisi olmaktadır. Toplumların kendini üstün ırk olarak görmesi akla hayale sığmayacak cinayetlerin yaşanmasına imkân verirken; bu cinayetleri işleyen toplumlar ise kendilerini haklı görmektedir. Almanya'daki Yahudilere uygulanan katliamın baş isimlerinden biri olan Heinrich Himmler: “Yeni hayat yaratmak için cesetleri ezerek geçmek zorunluluğu, büyüklüğün lânetidir- büyük olmanın bedelidir!” sözü ile bu katliamları beyaz kuzeyli adam ve üstün ırk olarak gerekli görmektedir.³⁴⁸

Duralı, bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan nasyonal sosyalizmin, aslında kapitalizm ve komünizm gibi “Yeni Çağ dindışı medeniyeti”nin zorunlu bir sonucu, Hobbes ve diğer filozofların görüşlerinin verisi olduğunu söylemektedir. Nazilerin yargılandığı gibi, bu olaylara sebebiyet veren medeniyet görüşünün arkasındaki kişilerin de yargılanması gerektiğini ifade etmektedir.³⁴⁹

2.3.3. Çağdaş (Modern) Avrupa Medeniyetinin Dünyaya Etkileri

Çağdaşlık (modernite), Batı Avrupa’da, geleneksel inançlardan ve kurumlardan ayrılmayı ayrıca merkezi Avrupa olan küresel bir nizamın inşâ edilmesini ifade etmektedir. Reformun, Rönesansın, Aydınlanmanın ve Sanayi Devriminin yaşanması, çağdaşlığın Avrupa'daki ilerleyişini göstermektedir. Modernite, Batıya kendini ilerlemiş ve üstün görme hissiyatını verirken; Batı dışındaki toplumların farklı algılanmasını sağlamıştır.³⁵⁰ Karakoç, Çağdaş Batı medeniyetini, “*Greks Medeniyetinin hazanında bir Roma, Roma'nın bağbozumunda bir Hristiyanlık,*

³⁴⁷ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, ss.147-148.

³⁴⁸ Duralı, a.g.e, s.151.

³⁴⁹ Duralı, a.g.e, s.152.

³⁵⁰ Kalın, Ben, Öteki ve Ötesi, s.287.

Ortaçağ'ın gün batımında bir Rönesans, Rönesans'ın altın noktasında bir Reform, Reform'un arkasında Akl'in diktatörlüğü"³⁵¹ şeklinde özetlemektedir.

Elde ettiği ilerlemeyi, Batı dışındaki diğer "ilkel" toplumlara da taşımayı hedefleyen, "üstün" ırklı, "kuzeyli beyaz adam"³⁵² bu toplumlara "medeniyet" götürdüğünü ifade etmektedir. Batı Avrupa, evrensel bir düzen kurmak için "medenileştirme misyonu" ideolojisiyle hareket etmiştir. Medeniyetin, Batı dışındaki toplumlara götürülmesi, bu toplumların sömürülme, işgal edilme, asimileye uğrama gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.³⁵³

XVIII. yüzyılda teknoloji sayesinde sanayileşme büyük bir ilerleme katetmiştir. İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi hem makineleşmiş fabrikaların kurulmasını sağlamış hem de denizaşırı ülkelere gitmeyi kolaylaştırmıştır. Teknolojinin getirilerinden yararlanmak isteyen Avrupa ülkeleri, 1850'lerde Protestanlığın ve evrimciliğin getirisi olan ideolojilerle, pek çok ülkeyi sömürerek küreselleşme hareketini de başlatmışlardır. Modern medeniyetin ideolojisi olan *liberalizm* aracılığıyla, yapılan her türlü işlem yasal gösterilerek, halkları kendilerine benzetmeye çalışmışlardır.³⁵⁴

Sermayeciliğin en önemli dayanağı sömürgeciliktir. Sömürgeciliğin yaygın hale gelmesiyle, emperyalizm ortaya çıkmaktadır. Avrupa'nın teknik alandaki gelişmişliği, ham madde ihtiyacı duymasına sebep olmuştur. Avrupa, Asya ve Afrika topraklarındaki zenginliği, sömürge yoluyla elde ederek ham madde ihtiyacını karşılamış ve kendi ülkelerindeki fabrikalarda bu ham maddeleri işleterek büyük bir zenginliğe muvaffak olmuştur.³⁵⁵ İşte Batı'nın "kendinden olmayan" olarak gördüğü bölgelere uyguladığı, ham madde ihtiyacını karşılamak ve bunu ucuza mal etme işlemine *sömürgecilik* denilmektedir. Sömürgecinin özellikle eğitim-öğretim yoluyla yaygınlaştırılmasına da *emperyalizm* denilmektedir. Kazanma hırsından kaynaklanan, iktisadi ve siyasi gelişmelerin zorla benimsetilmesine ise *küreselleştirme* denir.³⁵⁶

³⁵¹ Karakoç, a.g.e, ss.37-38.

³⁵² Duralı, Sorun Nedir?, s.240.

³⁵³ Kalın, a.g.e, s.288.

³⁵⁴ Bedri Gencer, "Medeniyet Savaşında Teknoloji", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S.4, (Güz 2012), s.12.

³⁵⁵ Topçu, a.g.e, s.20.

³⁵⁶ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.24.

Sermayecilik ve onun ayrılmaz parçaları olan sömürgecilik ve emperyalizm, ayrıca sömürünün zeminini oluşturan Protestanlık ve evrim varsayımından gelen ırkçılık, birbirinden ayrılmaz bütünleri oluşturmaktadırlar.

Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde Asya'da ve Afrika'da istedikleri gibi sömürü faaliyetlerini gerçekleştirememiştir. 1750'li yıllarda İngilizler ve Hollandalılar, Hindistan ve Endonezya'da kurdukları şirketler aracılığıyla ticari faaliyetlerini yürütmekteydiler. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün azalmasıyla Asya ve Afrika Batı Avrupa'nın tamamen istilasına uğramıştır. İngilizler, önceleri Hindistan'da kurdukları "*İngiliz Doğu Hindistan Şirketi- (English East India Company)*" aracılığıyla ticari faaliyetlerini yaparken; artık bu bölgeyi siyasi ve askeri alanda yönetmeye başlamışlardır. Yaşanan bu olay ile tarihte ilk defa, kurulan bir şirket tarafından bir ülkenin yönetildiği görülmektedir.³⁵⁷ Bahsi geçen şirketin, buradaki Müslümanlara uyguladığı ırkçı, dini, ekonomik, ticari ve siyasi politikalara karşı Müslümanlar daha fazla dayanamayıp isyan etmişlerdir. "1857 İsyanı" olarak bilinen ayaklanma İngiliz Hükümetinin yardımıyla şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. 1873 yılında, şirketin Hindistan'daki hukuki varlığına son verilmiştir.³⁵⁸

Batı Avrupa'nın, tüm dünyayı sömürme hareketini nasıl gerçekleştirdiğine bakacak olursak, bunun ardında "medeniyet" kavramının yatmakta olduğu görülmektedir. Doğanın bahsettiği zenginlikleri ortaya çıkarma ve kullanma konusunda toplumların bir kısım büyük bir bolluk içerisinde yaşarken, diğer kısım büyük bir sefalet içerisinde yaşamaktır. Fakat "modern" insan kendinden fedâkarlık yaparak, medeni olmayan halklara da medeniyetin nimetlerini götürmek istemiştir. "*Eğer ben bunları yalnızca sizin de sahip olmadığınız için reddedersem, o zaman ne sizin ne de benim yararına olmayacak bir şekilde «dükkan»ları kapatıp, insan tabiatının en güzel yeteneklerinden birisini yerin altında çürümeye bırakmış oluruz. Bu konfor ve rahatlığı yalnız kendi adıma istemiyorum çünkü. Benim rahatım bir yerde başkalarını düşünerek kavuşulan bir rahatlık. Kendimi sizin için vererek, bir anlamda insan ırkının gelecek kuşakları için vekil oluyorum.*"³⁵⁹ Sömürge

³⁵⁷ Kalın, a.g.e, s.290.

³⁵⁸ Kalın, a.g.e, s.290.

³⁵⁹ Toynbee, a.g.e, s.31.

hareketinin altında yatan “medenileştirme misyonu” ile Batı Avrupa, kendini ileri ve medeni görmekte, bunu bir nimet olarak saymakta ve bu nimeti Avrupa dışındaki ülkelere taşımayı istemektedir. Bunu yaparken de kimsenin onayını beklememekte, diğer toplumlar istemese bile Batılı, bunu bir görev bildiğinden, zorla da olsa yerine getirmeyi amaçlamaktadır.³⁶⁰ Batı’nın söylemek istediği: “Biz, çok iyi bir şey olan ve sadece bizde mevcut olan Medeniyetin nimetlerinden bütün insanlığı istifade ettireceğiz. Bunu yapabilmemiz için, başka bölgelerde yaşayan insanlar bunu istemeseler de, biz onların “iyiliği” için, onlara rağmen, onlara medeniyeti götüreceğiz.”³⁶¹ Böylece “Medeniyet”in ne olduğuna baktığımızda, dünyaya hükmedenlere bu gücü sağlayan yaşam şekli olduğunu görmekteyiz.

Modern medeniyette, ilerlemiş olan teknoloji insanların bir kısmına rahat bir yaşam ve büyük bir zenginlik sunmuştur. Batı’nın bilimde, sanatta, ekonomide, teknolojiye ve diğer faaliyetlerde ilerlemesinin tüm dünyaya örnek gösterilmesi ve kendine hayran bırakmasının arkasındaki gerçeklere bakıldığında, pek çok toplumun kanı ve gözyaşı görülmektedir.³⁶² Batı Avrupa dışındaki toplumların zenginliklerinin sömürülmesi, insanların köleleştirilmesi, kavimlere soykırım uygulanması bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca, insanların büyük bir beğeni ile baktıkları mücevherler ve büyük mimari sanat eserlerinin arkasında da yine, köle gibi kullanılan insanlara yapılan zulümler görülebilir. Batı medeniyeti, siyaset, felsefe, kültür, edebiyat gibi konularda kendisini ön plana çıkararak, diğer medeniyetlere verdiği zararı örtmeye çalışmıştır.³⁶³ Temelindeki vahşeti, hükmetme arzusunu, her şeyin kendisine ait olma tutkusunu, bahsi geçen konulardaki ilerlemesi ile görünmez kılmıştır. “Bu nedenle bugün insan haklarından en çok söz eden toplumların en sömürgeci, en çok silah üreten, yeryüzündeki savaşları en çok körükleyen toplumlar olmalarını garip karşılamamak gerekir.”³⁶⁴ Çağdaş medeniyetin ilerleme katettiği unsurları uygulayış biçimine bakıldığında, bu medeniyetin üretmekten ziyade bunları kullanmak ile ilgili sorunları olduğu görülmektedir. Yani ürettikleri ile hayata, dünyaya, insana fayda

³⁶⁰ Aydın, a.g.e, s.377.

³⁶¹ Görgün, a.g.e, s.23.

³⁶² Mustafa Aydın, “Kültür ve Medeniyet İkilemine Farklı Bir Bakış”, Medeniyet Tartışmaları (Ed. Süleyman Güder, Yunus Çolak), İstanbul, İhlas Gazetecilik A.Ş, 2013, s.110.

³⁶³ Muhittin Bilge, “Medeniyet, Modernlik ve Bir Medeniyetsizleştirme Girişimi Olarak Modernleşme”, Medeniyet Tartışmaları (Ed. Süleyman Güder, Yunus Çolak), İstanbul, İhlas Gazetecilik A.Ş, 2013, s.118.

³⁶⁴ Vefa Taşdelen, “Medeniyet: İnsanlığın Ortak Dili”, Hece, S. 188, (2012), s.6.

sağlayıp bunları anlamak ve anlamlandırmak yerine, sadece ürettikleri ile kâr sağlama peşindedir.³⁶⁵

Çağdaş medeniyetin sömürgeci uygulamalarında, onların “mekân” anlayışının da etkisi bulunmaktadır. Bu anlayışa göre dünyanın merkezi, “Batı Avrupa” ve “Kuzey Amerika” olmaktadır. Bu bölgelerin dışında kalan yerler, merkezin çevresindeki yerleri teşkil etmektedir. Böyle bir mekân anlayışı açık ayrımı göstermektedir. *“Bu mekan anlayışı, batı medeniyetinin mekanlara yayılma süreci esnasında iki tür yöntemin egemen olması sonucunu doğurmuştur: Ya yeni mekanlar merkezin uzantıları haline getirilmiştir ki, bu durum o mekanlardaki otantik medeniyetlerin tümüyle tasfiye edilmesi sonucunu doğurmuştur, ya da bu mekanlara sadece ekonomik kaynakların aktarılması amacıyla gidilmiş ve bu amacın gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda da merkez mekana geri dönmüştür.”*³⁶⁶ Bunlardan birinci yönteme, İnka ve Maya medeniyetlerinin ortadan kaldırılması, Kızılderililerin soykırımı uğraması örnek verilebilir. İkinci yönteme ise Hindistan ve Cezayir gibi ülkelerin kaynaklarının sömürülüp merkez ülkeye gönderilmesi örnek olabilir.

Çağdaş medeniyetin mekân anlayışı ile İslam medeniyetinin mekân anlayışı arasındaki fark, bu iki yöntemle alakalı olmaktadır. İslam medeniyetinin yayıldığı yerlerde, o bölgelerin orijinal özellikleri, kültürleri yok edilmek istenmemiştir. Tam tersi Hindistan, İspanya ve Doğu Avrupa gibi ülkelerde hâkimiyet kuran İslam medeniyeti, bu bölgelerin halkı ile onların özünü bozmadan birlikte yaşamayı istemiştir.³⁶⁷ Benzer bir açıklamayı Duralı’da yapmaktadır. Ona göre, İslam medeniyeti incelendiğinde, temel dini buyruklar haricinde, her kültürün kendi örfüne göre hareket ettiği ve bundan dolayı İslam medeniyetinde açıkça kültür farklılıklarının bulunduğu görülmektedir. Bunun tam tersi durum ise “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti”nde yaşanmaktadır. Bu medeniyette farklılıklara yer verilmemekte, tek örnek olarak kendi kültürünün sunduklarıyla insanların yaşamasını istemektedir.³⁶⁸

³⁶⁵ Taşdelen, a.g.m, s.6.

³⁶⁶ Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdrâki”, Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, (1 Aralık 1997), s.23.

³⁶⁷ Davutoğlu, a.g.m, s.23.

³⁶⁸ Duralı, Sorun Nedir? s.241.

Duralı'ya göre, İngiliz-Yahudi zihniyetinin istediği, sadece kendisi için yaşayan, her şeyi istediği gibi tüketebilen insan topluluğunun meydana gelmesidir. Bu medeniyetin amacı, tüm insanları kendisine benzetmek, eğer buna karşı gelecek insan varsa, onları önce maddi olarak çökertmek, sonra da tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu amaç doğrultusunda doğa katledilmektedir. Doğanın sunduğu maddi olanaklar ile kültürlerin sunduğu manevi olanaklar, daha fazla kazanma hırsından dolayı “maddiyâtçı-iktisatçı-ben-beşer tipi” insanlar tarafından kullanılmıştır.³⁶⁹ Bu önü alınamaz güç ve üstünlük hırsı, tarihte pek çok katliamın yaşanmasına neden olmuştur. Bu duruma bazı örnekler verilecek olursa; Hindistan'ın petrol kaynaklarına el koymak “*refah uçurumu*”; İngilizlerin bu bölgeyi haraca bağlaması “*sömürgecilik*”; Güneyden Kuzeye para aktarımı “*yeni sömürgecilik*”; Afrika'dan Amerika'ya zenci aktarımı “*kölelik*”; Kuzeylinin rahat yaşaması adına yapılan savaşta 20 milyon insanın öldürülmesi “*soğuk savaş*” ve “*sömürgecilik-sömürücülük-ırkçılık-kavimcilik*” birlikteliği sonucu emperyalizm ve sermayecilikle, Batı Avrupalının neredeyse tüm yeryüzünün dengelerini değiştirdiği sonucuna varılmaktadır.³⁷⁰

Avrupa kıtası dışındaki bölge halklarının sömürgeleştirilmesi sürecinde, işgal edilen toplumların bir kısmı katledilirken bir kısmı da kendi çıkarlarına hizmet ettirmek için sağ bırakılmıştır. Bu toplumlar öncelikle ham maddeleri çıkarma-toplama-derleme-anavatana gönderme işlerinde çalıştırılmış, bedava köleliği temsil eden kişilerdir. Daha sonra bu kişiler anavatandan gönderilen ürünleri satın alan müşteri konumuna getirilmişlerdir. Böylece o toplum hem kendi ülkesinin zenginliğini kendi eliyle çıkarıp başka bir ülkeye veren, hem de verdiği ürünün işlenmiş halini satın alan bir konuma getirilmiştir.³⁷¹ Tüketici ülkelerin, batı ürünlerini kendi kültürlerine uygun bulmaması sorunu meydana geldiğinde, Batı bu sorunu çözmek için tüketici toplumları da kendisine benzetmiştir. Sanayi dünyası her ülkenin kültürüne uygun ürün üretemeyeceğinden dolayı, tüm dünyayı kendisine uydurarak “tek tip” haline getirmeyi daha avantajlı bulmuştur.³⁷² Böylece sömürülen

³⁶⁹ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.145.

³⁷⁰ Duralı, a.g.e, s.147.

³⁷¹ Duralı, Sorun Nedir?, s.242.

³⁷² Şeriati, Kültür ve İdeoloji, s.56.

ülkelerin farklı kişilikleri, Batı'nın isteği doğrultusunda şekillenip, tekdüzeleştirilmiştir.

Sömürü faaliyetleri yalnızca maddi kaynaklar üzerinden değil, manevi diyebileceğimiz kültür kaynakları üzerinden de yürütülmektedir. Bu faaliyetleri yürütmede en başta gelen unsurlar; okul, reklam ve propaganda olmaktadır. İngiliz-Yahudi medeniyeti ve özellikle İngilizler, işgal ettikleri ülkelerde okullar açarak ürettikleri ürünleri tanıtmışlar ve o ürünlere halkın ihtiyaç duymasını sağlayarak toplumları tüketici haline getirmişlerdir. Bununla beraber yine okullar aracılığıyla kendi kültürleri, dilleri, dinleri, gelenekleri üstün gösterilerek çağdaş olduklarına inandırılmış, kendileri gibi olmayanları geri kalmışlıkla suçlamışlardır.³⁷³ Batının evrensel boyuta ulaşan eğitim paradigmaları ve ders kitapları, insanlık tarihinin batı ile özdeşleştiğini anlatarak bunun doğruluğuna toplumları inandırmıştır. Yani tarih, Avrupa medeniyetinin kökeni kabul edilen Eski Çağ Yunan ile başlayıp, Roma devletinin kuruluşu ve bu dönemin yönetimi olan derebeylikle devam edişi, Yeni Çağ'da Rönesans ile Reform hareketleriyle çağdaş döneme geçilmesini anlatan tarihtir. Batı eksenli tarih anlayışı, felsefe, ekonomi, siyaset gibi alanlarda yazılan tarihtir kitapların, bu eksen çerçevesinde yazılmasını sağlamıştır.³⁷⁴

Kapitalist toplumların, sömürgeleştirdiği toplumlarda dili, kültürü, inancı, değerleri, yaşam şekillerini değiştirmeye, yok etmeye dair çalışmaları, kültürel emperyalizm olmaktadır. Sürekli ve etkili bir faaliyet olduğundan, sömürgecilik bitse bile etkileri devam etmektedir. Çağdaş medeniyetin sömürdüğü toplumlarda uyguladığı kendine uydurma politikasının etkili olduğu yerlerde halk, Avrupalı gibi gözükmeye çalışmış, kendi değerlerini, kültürünü, tarihini kötüleyip yok sayarak, kimliğinden uzaklaşmıştır. Avrupa kendi kültürünü, tarihini, soyunu koruyarak yüceltirken; diğer toplumlar kendi kültür ve medeniyetlerinden utanır hale gelmiştir.³⁷⁵

İngiliz-Yahudi medeniyetinin kültür emperyalizminin bir diğer ayağı misyonerlik çalışmaları olmaktadır. Nasıl ki bilim, iktisadın hizmetine sunulmuşsa; aynı şekilde din de iktisadın hizmetine sunulmuştur. Sömürgeleştirilme amacıyla

³⁷³ Durah, a.g.m, s.9.

³⁷⁴ Davutoğlu, a.g.m, s.25.

³⁷⁵ Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s.87.

gidilen yerlere, din adamları, Batı Avrupalının inancını, yaşam tarzını ve dilini benimsetmiş, böylece o bölgelerin halkı Avrupa’da üretilen malların alıcısı olmuşlardır. Ayrıca misyonerler, gittikleri bölgelerin halklarıyla iyi ilişkiler içerisine girmiş, o bölgelerin her türlü bilgisini elde ederek bağlı buldukları mercileri bilgilendirmişlerdir. Böylelikle tüccarlar, askerler ve diğer görevliler yetkili mercilere aktarılan bilgilere bağlı olarak hareket etmişlerdir.³⁷⁶

İngiliz-Yahudi medeniyetinin, “tek medeniyet” olduğu düşüncesini yaymanın bir diğer yolu, reklam ve propagandalar olmaktadır. Bu medeniyet, insanlığı tek örnek, tek kültür olacak şekilde biçimlendirmiştir. Onların yaşam şekli ve dünyayı algılama biçimi, yeryüzünü etkisi altına almıştır. Artık spor, eğlence, mimari, giyim, yemek usulü, medya, siyaset vb. örneklerini İngiliz ve Amerikalılar sunmaktadır. Bunları reklamlar ve propagandalarla bilinçaltına yüklemektedirler. Bu medeniyete ve onun düşünce ortaklarına karşı yapılan herhangi bir yanlış hareket, onlar tarafından kişinin gerici olarak anılmasına ve yalnız bırakılmasına neden olmaktadır. Reklamlar aracılığıyla yapılmak istenen, “Sen şunları yaparsan böyle bir hayat seviyesine ulaşırsın” düşüncesiyle insanları uyuşturmaya çalışmaktadır.³⁷⁷ *“Diğer bir ifadeyle, çağdaşlık düzmece kavramının arkasına gizlenmiş İngiliz-Yahudiliğin öngördüğü yaşama, bakma, görme, davranma, giyinip kuşanma, yiyip içme... tarzlarına yahut bunlardan birine aykırı düşünüyorsanız, varolmamaya hüküm giyersiniz. Buyruklar alışılmış emir kipinde gelmezler. Kesif bir reklâm ile propaganda baraj ateşi şeklinde tecelli ederler.”*³⁷⁸ Bahsi geçen medeniyet, toplumları biçimlendirme işlemine öğretim yoluyla başlayıp, basın-yayın organlarıyla devam etmektedir. Reklamlar ile de durumu noktalamaktadır. Böylelikle toplumlar farkına varmadan etkilenip biçimlenmektedir. İngiliz-Yahudi medeniyeti, kendisine karşı direnişleri önceden zor kullanarak durdurmaya çalışırken; bugün bunu yumuşak bir şekilde bahsi geçen yollar sayesinde yapmaktadır.³⁷⁹ Yapılan bu propagandalar sayesinde bazı toplumların kendini çağdışı kalmış görüp, kurtuluşu

³⁷⁶ Duralı, a.g.e, ss.157-158.

³⁷⁷ Duralı, “Prof. Dr. Teoman Duralı ile “Medeniyet Tartışması” Üzerine... “Cihanşümül Zulüm Var”, (Görüşmecisi: Altınoluk), s.9.

³⁷⁸ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.176.

³⁷⁹ Duralı, “Prof. Dr. Teoman Duralı ile “Medeniyet Tartışması” Üzerine... “Cihanşümül Zulüm Var”, (Görüşmecisi: Altınoluk), s.9.

batı medeniyetinde aramaları ve bu seçenekten başka bir seçeneğin olmadığı düşüncesi, çağdaş medeniyetin amacına ulaştığını göstermektedir.

Duralı'ya göre, çağdaş medeniyetin insanın gözüne hoş gelmesinin nedeni, beşerin “hayvanî” kısmına hitap etmesindedir. Çılgınca eğlenmek, gezmek, ihtiyaç olmadığı halde giyinip kuşanmak, doymazcasına yiyip içmek, sıkıntı verebilecek etkenleri yok etmek, hiçbir şeyi umursamadan sadece kendin için yaşamak, doğallıktan uzaklaşıp sunî seçeneklerde kalma gibi durumlar başta gelen etmenler olmaktadır.³⁸⁰ Tüm bunlar İngiliz-Yahudi medeniyetinin ideolojisi olan sermayeciliğin getirisi olmaktadır. Bu medeniyetin beraberinde getirdiği diğer olumsuzluklar; ağır suç oranlarının artması, alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, pornografik gösterilerle ahlakın bozulması, kumarhanelerin yaygınlaşması, intihar vakalarının ve ruh hastalıklarının yaşanması gibi örnekler olmaktadır.³⁸¹

Küresel Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetinin ortaya koyduğu üretim-tüketim çılgınlığının yanında, insanları ruhça, doğayı maddeten tüketmesine karşı nasıl bir önlem alınmalıdır? Alternatif bir medeniyet var mıdır? Yoksa bu medeniyet tek seçenek mi olmaktadır? gibi sorular Batı medeniyetinin yaptırımları karşısında akla gelmektedir. Teoman Duralı'nın değerlendirmesine bakacak olursak ona göre, içinde yaşadığımız medeniyet “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti” olmaktadır. Bu medeniyetin siyasette ve iktisatta uyguladığı serbest sermayecilik, tek hâkim uygulama olmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle kendi çıkarlarını tehlikeye düşüreceğine inandığı her medeniyet tasavvuruna karşı önlem almaktadır. Bu düşüncelerden hareketle etkisiz hale getirdikleri medeniyetlerden biri de İslam medeniyeti olmaktadır. İslam medeniyetinin taşıyıcısı olan Osmanlı İmparatorluğunu yok ederek amaçlarına ulaşmışlardır. Buna rağmen İngiliz-Yahudî medeniyetine karşı durabilecek medeniyet, kendini tekrardan toparlama gücünü gösterirse, yine İslam medeniyeti olmaktadır.³⁸²

İslam medeniyeti, bilim, iktisat ve teknolojide gelişmişliğe ayak uyduramadığı için dışarıya bağımlı hale gelip güçsüz duruma düşmüştür. Fakat

³⁸⁰ Duralı, a.g.e, s.173.

³⁸¹ İzzetbegoviç, a.g.e, ss.106-109.

³⁸² Duralı, Omurgasızlaştırılmış Türklük, ss.97-98.

arkasını vahye dayamış bir medeniyettir. Bu medeniyetin tekrar dirilmesi için öncelikle İslam medeniyeti çerçevesinin içeriğine bakılmalı, buradan uygun ve kullanılabilir unsurlardan yararlanıp, maddi ve akli şartları da dikkate alarak gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, “*Tek makul çâre, diyalektik ilişkide bulunarak tebliğin öngörüp gösterdiği doğrultuda edep ve ahlak çerçevelerini İngiliz-Yahudi medeniyetine kabul ettirirken, ikincinin birinciyi bilim, fen ve iktisat sahalarında yeniden yapılandırmasıdır. İngiliz-Yahudi medeniyeti, ahlâkça, edepçe -manen- İslâmlaşırken, insanlık, yakın gelecekte kendini bekleyen fecî sonu hazırlayan iki aşırı ucun -sefillik ile sefihlik- ‘cazibe’ alanından kurtulacaktır.*”³⁸³ Duralı’ya göre, bu kurtarıcı kadro, içinde bulunduğumuz medeniyetin işleyiş ve düşünce şeklini yakından bilen ve Müslümanlığa geri dönmeyi isteyen Türk düşünürleri tarafından oluşturulabilir.³⁸⁴

Duralı’nın İslam medeniyeti görüşüne, Karakoç’ta da rastlanmaktadır. Ona göre, insan, mutluluğa ancak varoluş sırrını anlayıp, bu sırda uygun hareket etmeye başladığında varacaktır. İnsana bu mutluluğu getirecek olan medeniyet, “hakikat medeniyeti” dediği, İslam medeniyeti olmaktadır.³⁸⁵ İslam medeniyetinin dirilebilmesi için öncelikle öncü bir “diriliş” aydın kadrosunun olması gerekmektedir. Bu aydınlar topluluğu İslam medeniyetinin özüne dönmeli ve bu medeniyetin özünü oluşturan kavramları ve kurumları yeniden yorumlayarak açıklamalıdır. Yeniden dirilişi ifade edecek olan aydınlar, geçmişten günümüze medeniyetleri iyi bir şekilde tanıyıp yorumlayabilen, olaylara medeniyetler açısından bütüncül bir şekilde bakabilen kişiler olmalıdır.³⁸⁶

İslâm medeniyeti ile çağdaş medeniyetin hem ortak noktası hem de zıt noktası denilebilecek durum “dünya hayatı” ile alakalı olmaktadır. Her iki medeniyette dünya hayatına önem vermektedir.³⁸⁷ Fark ise bu medeniyetlerin dünyadan ne anladığı ve nasıl yaşanması gerektiği hususunda olmaktadır. İslâm, sadece ahiret

³⁸³ Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, s.187.

³⁸⁴ Duralı, a.g.e, s.187.

³⁸⁵ Sezai Coşkun, “Mekândaki Medeniyet- Medeniyetteki Mekân: Sezai Karakoç’un Şiirinde Mekân-Medeniyet İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 22, (2009), ss.253-254.

³⁸⁶ Volkan Binici, Sezai Karakoç’ta Medeniyet Kavramı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul, 2012, ss.161-162.

³⁸⁷ Görgün, a.g.e, s.103.

düşüncesi ekseninde hayatın yaşanmasını istemez. Dünya hayatının da aşırılığa kaçılmadığı müddetçe yaşanmasını ister. Allah yarattığı her şeyi insanın hizmetine sunmuştur. İnsanların eğlenmesi, yiyip içmesi, giyinip kuşanması, para kazanması, zengin olması, dünya nimetlerinden faydalanması yasaklanmamıştır. İslam'da yasaklanan, bahsi geçen durumlarda aşırılığa kaçmak, kazanma hırsıyla bencilce davranmak, insanlara ırkçılık yapmak, kendini üstün görmek, insanları sömürmek, adaletsizlik yapmak, doğayı tahrip etmek, ölçüsüzce yaşamak yasaklanmıştır. İnsanlar arasında hak ve adalete uygun bir biçimde hareket edilmesi tavsiye edilmiştir. İslam medeniyeti, mensuplarına “vasat” bir yaşam şeklini tavsiye etmektedir. Her şeyi bir ölçüye göre yaratan Allah, dünya hayatında da bu ölçüye uyulmasını istemiştir.

İngiliz-Yahudî medeniyetine bakıldığında, İslâm medeniyetinin “vasat” yaşam tavsiyesinin tam tersini insanlara sunmaktadır. Bu medeniyet, sermayeci ve emperyalist ideolojisi gereği hep daha fazla kazanma hırsını insanlara yüklemektedir. İnsanlara aşıladığı daha güçlü, daha zengin olma inancıyla, toplumları “biz”den “ben”e dönüştürmüştür. “Ben” inancı, insanlardaki maneviyatı ortadan kaldırıp, sadece *maddiyat* ve *kâr* düşüncesi etrafında şekillenmektedir.³⁸⁸ Maneviyattan yoksun “beşer” konumundaki insan, makineden farksız durumdadır. Bir nevi makine konumundaki insan, önceden hür ve maneviyat sahibi bir varlık iken artık duygu, düşünce ve ruh hali değişmiş, yalnızlığa sürüklenmiş, aynı yönde hareket eden araç haline gelmiştir. Çağdaş medeniyet, elde ettiği teknoloji ve makineleşmeyle insanlara hizmet etmesi gerekir iken; insanları kendine hizmet ettirir hale getirmiştir.³⁸⁹ Hür bir şekilde düşünüp hareket edebilen, kendini istediği gibi şekillendirebilen bir insan şekli, makine tarafından kabul edilmemektedir. Onun için geçerli insan şekli, şüpheye, isyana düşmeyecek, kendi istekleri doğrultusunda düşünüp yaşayacak insanlar olmaktadır.³⁹⁰ Çağdaş medeniyet insanlardan hürlüğünü alarak, kimliklerini de yok saymaktadır. Öncelikle doğayı, dünyayı, evreni mekanikleştiren zihniyet, sonra insanı beşere irca ettirerek kimliğinden ve hürlüğünden mahrum bırakıp

³⁸⁸ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s.343.

³⁸⁹Mustafa Eren, “Nurettin Topçu'nun İdeoloji Olarak Bilim Eleştirisi”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, (Haziran 2018), s.44.

³⁹⁰ Şeriati, *Medeniyet Tarihi II*, s.24.

mekanikleştirmiştir.³⁹¹ Oysa İslam medeniyetinde insan, hür ve şerefli bir konumda olmaktadır. İslam, edep dinidir. Adalet ve kul hakkı en önde gelen prensiplerdir. Bu prensiplere dayanarak, haksızlık, zulüm, sömürü, ırkçılık, kavimcilik, emperyalizm gibi çağdaş medeniyetin getirilerine savaş açmaktadır.

Özünü vahye dayanmış, adalete ve kul hakkına riayeti prensip edinmiş İslâm dini; bilim, teknik, iktisat ve felsefî düşüncede geri kalmışlığını düzeltip gücünü topladığında, şu an “klasik dönemini”³⁹² yaşadığımız Çağdaş Küresel İngiliz-Yahudî medeniyetine alternatif bir medeniyet olarak karşısına çıkabilecektir.

³⁹¹ Durah, Sorun Nedir?, s.244.

³⁹² Durah, a.g.e, s.278.

SONUÇ

Ş. Teoman Duralı'nın medeniyet tasavvurunu açıklamaya çalıştığımız bu çalışmada öncelikle medeniyet kavramının tartışmaları da beraberinde getiren bir kavram olduğu görülmüştür. Bu kavramın Avrupalı için ifade ettiği anlam, onların kendilerinde bir üstünlük hissetmesine ve “medenileştirme misyonu” adı altında sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmalarına neden olmuştur. Medeniyet kavramının, Batı'nın tek üstün medeniyet olduğu düşüncesine sebebiyet vermesi ve neden olduğu faaliyetlerden dolayı zihinlerde olumsuz etki yaratan bir kavram olduğu görülmüştür.

Teoman Duralı'nın medeniyet düşüncesinin temelini “insan” ve “din” konuları oluşturmaktadır. İnsanın ve dinin doğru bir şekilde anlaşılması, medeniyetin temellerinin sağlam bir şekilde oluşmasını sağlamaktadır. İnsan, varlık bütünlüğü içerisindeki var olanlardan bir parçayı teşkil eder. Ruh, akıl ve irade sahibi olması insanı eşsiz konumda kılmaktadır. Belirlenmişlikten yoksun, hür bir varlık olarak yaratılan insan, hayatını devam ettirebilmek için doğada ihtiyaç duyduğu öğeleri inşa ederek kültür ortamını var etmiştir. Doğada yalnız hayatta kalması mümkün olmayan insan ancak toplum içinde benlik duygusunun farkında olmaktadır. Kendini diğerlerinden ayırt ederek ‘ben idrâki’ni geliştiren insan, öz bilinç sahibi olarak kişiliğini ve kimliğini geliştirir. İnsanın, kendi tarihini kuran ve yazan özellikte olması, kültürün devamlılığını tarihin unutulmamasına bağlamıştır. Bir kültürün tarihinin devam etmesi, o kültürün kimliğinin ve kişiliğinin değişime uğramamasına, tarihin devamlı inşa halinde olup değerlendirilmesine bağlanmaktadır.

Duralı'nın medeniyet tasavvurunu kapsayan konularda “Sorun nedir?” diye baktığımızda, sorunun özellikle Yeni Çağ'dan itibaren Avrupa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleştirilen bir İngiliz-Yahudi medeniyeti var olmuştur. Bahsi geçen medeniyetin siyasette, iktisatta, bilimde, teknolojide büyük bir güçle hareket ederek diğer kültür ve medeniyetleri ya ortadan kaldırdığı ya da kendi yönetimi altına aldığı görülmüştür. Yeni Çağ ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Çağdaş medeniyetin doğmasına, “hür sermayecilik” ideolojisiyle her yeri kuşatmasına ve böylece insanları ruhen doğayı da maddeten tüketmesine olanak sağlamıştır.

İngiliz-Yahudi medeniyetinin yürüttüğü sömürge faaliyetleri diğer kültür ve medeniyetlerin asimile olmasına neden olmaktadır. İşgal edilmiş medeniyetler

benlik, kişilik, kimlik bilincini yitirmiştir. Toplumların dil, din, varlık ve sanat anlayışları tekdüze bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Manevi bir varlık olan insan, madde temeline indirgenerek sadece üretim-tüketim aracı olarak görülmektedir. Toplumun temeli olan aile düzeni bozularak, kültürlerin zayıflatılması sağlanmıştır. İngiliz-Yahudi medeniyeti, elindeki her türlü imkânı kullanarak tüm toplumları kendine benzetmeyi amaçlar. Bu amaç uğruna her türlü değer yok sayılmaktadır. Tüm insanlığı kuşatmış Çağdaş medeniyete karşı neler yapılabilir diye baktığımızda, öncelikle insanın kendini tanıması gerekmektedir. Ait olduğu kültür ve medeniyetin verdikleri ile ona dayatılan medeniyetin verdiklerinin her açıdan değerlendirilmesi gerekir. Bunların yapılabilmesi için başta ahlaki temellere dayandırılmış eğitim ve öğretim yoluyla tekrardan kişilik ve kimlik bilinci kazandırılmalıdır.

Duralı, Çağdaş medeniyetin karşısında yeniden gücünü toplayabilirse İslam medeniyetinin durabileceğini düşünmektedir. Diğer Hint ve Çin gibi kadim medeniyetlere nazaran İslam medeniyetinin alternatif gözükmemesinin nedeni, İslam medeniyetinin temelini tek Tanrı inancına dayanıyor olması ve evrensel ahlak düzenine sahip bir medeniyet olmasıdır. Bu durum İslam'ın sadece Müslüman toplumlara değil tüm toplumlara kucak açmasını sağlamaktadır. Böylece İslam, tüm insanların refaha ve huzura kavuşmasını istemektedir.

Türk milletini İslam'ın gerçek taşıyıcısı olarak gören Duralı, Türk düşünürlerinden oluşturulacak olan bir kadronun yeniden İslam medeniyetini diriltebileceği kanaatinde. Bu kadroların oluşturulabilmesi için öncelikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin içi İslam'ın özü ile ve ahlaki değerlerle temellendirilmelidir. Gerek fenni bilimlerde gerek nazari ilimlerde dini ve ahlaki değerler kazandırılmalı, eski yazı ve dil öğretilerek Beytü'l-Hikme gibi kütüphanelerde çeviri faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Böylece hem teoride hem uygulamada kazandırılmış ahlaki değerler ile unutulan hafıza ve kültürü tekrardan canlandırma imkânına sahip olunabilir.

Bu şekilde yetiştirilmiş ve İslam'ın yeniden dirilişini kendine görev edinmiş, ilahiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih gibi alanlarda çalışmalarını hızlandıran aydınların, karşılaşılabilecekleri sorunların da üstesinden gelmeleriyle önümüzdeki süreçte İslam medeniyetinin dirilişinin sağlanabileceğini düşünmekteyiz.

Şaban Teoman Duralı'nın medeniyet tasavvurunu açıklamaya çalıştığımız bu çalışmada, insanın kendini, bireysel ve toplumsal olarak kişiliğini, kimliğini, dilini, yazısını, dinini, kültürünü anlamlandırıp değerlendirmesiyle ve kendi felsefe-bilimini üretmesiyle medeniyetini de koruyabileceğini; aynı şekilde bu değerlerden uzaklaşmasıyla medeniyetini nasıl zayıflatabileceğini ortaya koyduk. Bundan sonraki çalışmalarda Teoman Duralı'nın felsefe-bilim görüşünün siyasete etkisi bir siyaset bilimci olan S. Huntington gibi düşünürlerle karşılaştırmalı olarak çalışılıp alana katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adivar, Abdülhak Adnan (1944). Tarih Boyunca İlim ve Din. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydın, Mehmet S. (2016). Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet. İstanbul: Kapı Yayınları.

Baltacı, Cahit (2019). İslâm Medeniyeti Tarihi. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Carrel, Alexis (2018). İnsan Denen Meçhul (Çev. Fatıma Zehra Bayrak). Ankara: Hayat Yayınları.

Dağ, Ahmet (2016). İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda David Hume. İstanbul: Külliyyat Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (1992). Canlı ve Kültür (Bio-Kültür) Sorunlarını Araştırma Alanı Biyoloji Felsefesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2002). Teoman Duralı ile Üç Konuşma. İstanbul: İstanbul Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2006). Felsefe-Bilim Nedir?. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2013). Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2017). Sorun Nedir?. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2019). Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2020). Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik. İstanbul: Şule Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2020). Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Duralı, Şaban Teoman (2020). Omurgasızlaştırılmış Türklük. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Duralı, Şaban Teoman (2020). Öyle Geçer Ki Zaman. İstanbul: Turkuvaz Yayıncılık.
- Durant, Will (2012). Medeniyetin Temelleri (Çev. Nejat Muallimoğlu). İstanbul: Erguvan Yayınları.
- Elias, Norbert (2011). Uygarlık Süreci I (Çev. Ender Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, Norbert (2017). Uygarlık Süreci II (Çev. Erol Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eren, Mustafa (2019). Metafizik Sonrası Düşünce ve Din Felsefesi. İstanbul: Lotus Yayınları.
- Ergun, Doğan (2000). Kimlikler Kısılcacında Ulusal Kişilik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Febvre, Lucien (1995). Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2019). Türkçülüğün Esasları. Eskişehir: A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Görgün, Tahsin (2020). İslâm ve Batı İlişkileri Çerçevesinde Medeniyet Meselesi. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt (2010). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Huberman, Leo (2009). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (Çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya (2021). Doğu Batı Arasında İslam (Çev. Salih Şaban). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Kalın, İbrahim (2018). Barbar, Modern, Medenî Medeniyet Üzerine Notlar. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalın, İbrahim (2020). Ben, Öteki ve Ötesi İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalın, İbrahim (2020). İslâm ve Batı. Ankara: İsam Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2000). Dirilişin Çerçevesinde. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karaman, Hayrettin, Ali Bardakoğlu, Yunus Apaydın vd (2006). İlmihal I. Ankara: DİB Yayınları.

- Meriç, Cemil (2014). Umrandan Uygarlığa. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özakpınar, Yılmaz (1997). Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özlem, Doğan (2012). Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi. İstanbul: Notos Kitap Yayınları.
- Şeriati, Ali (1999). Kültür ve İdeoloji (Çev. Ali Erçetin). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Şeriati, Ali (2018). Medeniyet Tarihi II. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, Ali (2018). Sanat (Çev. Ejder Okumuş vd.). Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriati, Ali (2020). İnsan (Çev. Şamil Öçal). Ankara: Fecr Yayınları.
- Topçu, Nurettin (2020). Kültür ve Medeniyet. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toynbee, Arnold (1988). Medeniyet Yargılanıyor (Çev. Ufuk Uyan). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Weber, Max (1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Çev. Zeynep Gürata). İstanbul: Ayraç Yayınları.

Makaleler, Diğer Basılı Yayınlar

- Açıkgenç, Alparslan (2008). “Yeni Bir Toplum Felsefesine İlk Adım.” Teoman Duralı’ya Armağan: Haz. Cengiz Çakmak. İstanbul: Dergâh Yayınları, 28-49.
- Aydın, Mehmet (2013). “Kültür ve Medeniyet İkilemine Farklı Bir Bakış.” Medeniyet Tartışmaları: Ed. Süleyman Güder, Yunus Çolak. İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- Bıçak, Ayhan (2008). “Siyasetnameler ve Siyaset Felsefeleri.” Teoman Duralı’ya Armağan: Haz. Cengiz Çakmak. İstanbul: Dergâh Yayınları, 100-129.
- Bilge, Muhittin (2013). “Medeniyet, Modernlik ve Bir Medeniyetsizleştirme Girişimi Olarak Modernleşme.” Medeniyet Tartışmaları: Ed. Süleyman Güder, Yunus Çolak. İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- Binici, Volkan (2012). Sezai Karakoç’ta Medeniyet Kavramı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul.

- Coşkun, Sezai (2009). “Mekândaki Medeniyet- Medeniyetteki Mekân: Sezai Karakoç’un Şiirinde Mekân Medeniyet İlişkisi Üzerine Bir İnceleme.” Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 22, 235-257.
- Çetinkaya, Yalçın (Aralık 1999). “Çağdaşlıktan Kasıt İngiliz-Yahudi Medeniyetidir”. Yeni Şafak Gazetesi.
- Davutoğlu, Ahmet (1997). “Medeniyetlerin Ben-İdrâki.” Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, 1-53.
- Dikeçligil, Beylü (2013). “Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme.” Kültür Sosyolojisi: Ed. Köksal Alver, Necmettin Doğan. Ankara: Hece Yayınları, 133-150.
- Duralı, Şaban Teoman (1998). “Çağdaş Kapitalizm İngiliz-Yahudi Medeniyetidir” (Görüşmeci: Erol Cihangir). Türk Diplomatik, S.39, 13-15.
- Duralı, Şaban Teoman (1999). “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı.” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, 117-126.
- Duralı, Şaban Teoman (2002). “Prof. Dr. Teoman Duralı İle “Medeniyet Tartışması” Üzerine... “Cihanşümül Zulüm Var” (Görüşmeci: Altınoluk). Altınoluk Dergisi, S. 191, 9.
- Duralı, Şaban Teoman (2003). “Çağımızın Değerler Dizisi (Paradigma) Sorunu.” İslami Araştırmalar Dergisi, 16 (1), 1-27.
- Duralı, Şaban Teoman (2006). “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü.” Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 9, 287-315.
- Duralı, Şaban Teoman (2007). “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü.” Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 12, 87-107.
- Duralı, Şaban Teoman (2009). “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation.” Sosyoloji Dergisi, 3 (19), 1-41.
- Duralı, Şaban Teoman (2010). “Şaban Teoman Duralı Hocayla” (Görüşmeci: Ebubekir Sifil vd.). Rihle, S.10, 98-117.
- Duralı, Şaban Teoman (2010). “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü.” Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 18, 501-529.
- Duralı, Şaban Teoman (2011). “Canlılar Bilimi ve Evrim Sorununun Teşrihi.” Sosyoloji Dergisi, 3 (22), 455-471.

- Duralı, Şaban Teoman (2011). "Felsefe-Bilim Nirengi Noktası Ebûhâmit Gazâlî." Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S.20, 17-40.
- Eren, Mustafa (2018). "Nurettin Topçu'nun İdeoloji Olarak Bilim Eleştirisi." İlahiyat Araştırmaları Dergisi, S. 9, 29-46.
- Gencer, Bedri (2012). "Medeniyet Savaşında Teknoloji." Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4), 7-26.
- Görgün, Tahsin (2003). "Medeniyet". TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. C. 28, 298-301.
- Görgün, Tahsin (2010). "Kültür ve Medeniyet Mekânı Olarak Şehir." Din ve Hayat Dergisi, S.9, 4-7.
- Güler, Ruhi (2006). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e "Medeniyet" Anlayışının Evrimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Gürkan, Salime Leyla (2013). "Yahudi". TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. C. 43, 182-184.
- Huntington, Samuel (2001). "Medeniyetler Çatışması Mı?" Medeniyetler Çatışması: Der. Murat Yılmaz. Ankara: Vadi Yayınları, 22-49.
- Kutluer, İlhan (2003). "Medeniyet". TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. C. 28, 296-297.
- Macit, Abdülkadir (2019). "İslâm Medeniyetinin Bütünlüklü, Kapsayıcı ve Diğer Medeniyetlerle Etkileşime Açık Yapısı." İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD), 4 (2), 195-220.
- Marshall, Gordon (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özarpınar, Yılmaz (2014). "Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi." Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 63-70.
- Taşdelen, Vefa (2012). "Medeniyet: İnsanlığın Ortak Dili." Hece Dergisi, S. 188, 8-22.
- Tuna, Korkut (2013). "Dil ve Kimlik." Kültür Sosyolojisi: Ed. Köksal Alver, Necmettin Doğan. Ankara: Hece Yayınları, 223-235.

Uslu, İsmail (2012). “Medeniyetler İttifakı Emperyalizmin Yeni Adıdır.” Gerçek Hayat Dergisi, S.594, 20-22.

Young, Stephan (2013). “Ekonomi, Toplum ve Medeniyet” Çev. Hasan Umut. Medeniyet ve Değerler: Ed. Recep Şentürk. İstanbul: İTO Yayınları, 95-142.

Yücel, Serhan. Murat Taşır (2016). “Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyet’e Etkisi”. Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 29: 309-340.

Elektronik Kaynaklar

Duralı, Şaban Teoman (2016). Medeniyet Tarihi.

https://www.youtube.com/watch?v=y_yq_S-uVio&list=PLtOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=36 / 15.01.2021.

Duralı, Şaban Teoman (2016). Medeniyet Tarihi.

https://www.youtube.com/watch?v=Z_1199FVGUc&list=PLtOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=26 / 15.01.2021.

Duralı, Şaban Teoman (2017). Medeniyet Tarihi.

https://www.youtube.com/watch?v=OrUUlilOH0Q&list=PLtOOyK09eE1-loNkeJl_80Jvi3BYEzc31&index=9 / 15.01.2021.

Duralı, Şaban Teoman (2019). Teoman Duralı ile Felsefe Söyleşileri.

https://www.youtube.com/watch?v=1DQEjhK8_EU&t=1983s /15.01.2021.